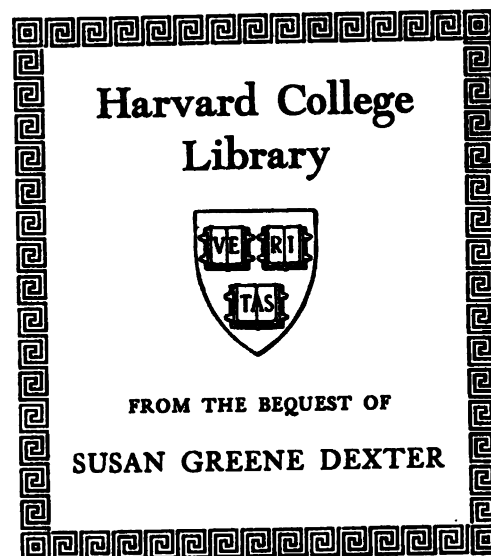

Harvard College
Library
VE RI
TAS
FROM THE BEQUEST OF
SUSAN GREENE DEXTER

ANNALES

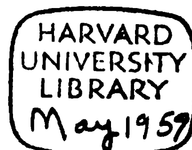
ACADEMICI.

CIƆIƆCCCLVII—CIƆIƆCCCLVIII.

LUGDUNI-BATAVORUM,

EX TYPOGRAPHEO J. C. DRABBE. | PROSTAT APUD E. J. BRILL.

1861.

31

Quae hoc annalium volumine continentur, haec sunt:

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA.

ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA.

ACADEMIA GRONINGANA.

ATHENAEUM AMSTELODAMENSE.

ATHENAEUM DAVENTRIENSE.

ACADEMIA

LUGDUNO-BATAVA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. IX FEBR. CIↃIↃCCCLVII AD D. VIII FEBR. CIↃIↃCCCLVIII

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

FREDERICUS KAISER.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

ABRAHAMUS KUENEN.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

F. KAISER.
I. VAN DER HOEVEN.
A. H. VAN DER BOON MESCH.
G. I. VERDAM.
G. H. DE VRIESE.
P. L. RYKE.
F. W. R. SURINGAR, Prof. extraord., qui die 14 Nov. 1857 munus auspicatus est.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. BAKE, rude donatus die 1 Octobr. 1857.
I. M. SCHRANT, Prof. emeritus.
A. RUTGERS.
T. G. I. IUYNBOLL.
I. H. STUFFKEN.
C. G. COBET.
R. P. A. DOZY, primum Prof. extraord. deinde ord.
M. DE VRIES.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM.

IN FACULTATE MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN.
G. C. B. SURINGAR.
F. G. KRIEGER.
A. E. SIMON THOMAS, primum Prof. extraord. deinde ord.
H. HALBERTSMA IUST. FIL., primum Prof. extraord. deinde ord.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. G. TYDEMAN, quantum aetas et valetudo sinebant.
C. I. VAN ASSEN.
H. COCK.
I. DE WAL.
S. VISSERING.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

W. A. VAN HENGEL, quantum aetas et valetudo sinebant.
N. C. KIST.
I. H. SCHOLTEN.
A. KUENEN.
I. I. PRINS.

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Prof. extraord.

C. A. X. G. F. SICHERER, Lector German. Literarum.
I. A. BOOGAARD, in Theatro anatomico Prosector.
I. BOSSCHA IR., in Museo physico Adiutor.
M. HOEK, in Observ. astron. Observator.

FREDERICI KAISER

ENARRATIO

FATORUM ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE,

INDE A DIE IX FEBR. CIƆIƆCCCLVII USQUE AD DIEM VIII FEBR. CIƆIƆCCCLVIII,

HABITA DIE VIII M. FEBRUARII CIƆIƆCCCLVIII,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM SOLEMNI RITU DEPONERET.

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE CURATORES, PROFESSORES, CIVES, ET VOS OMNES QUOTQUOT AD SOLEMNIA HAEC CELEBRANDA CONVENISTIS, AUDITORES HUMANISSIMI.

Leges et maiorum instituta Academiae Rectorem Magnificum iubent, magistratu Academico abiturum, publice enarrare quaecumque, aut laeta aut tristia, Academiae eo anno acciderint, quo Rectoris munere functus est, praemissa, si videatur, oratione de argumento aliquo, disciplinae quam profitetur partem quandam illustrante. Etsi penitus persentiscam quam multa mihi desint, quae ab oratore postulantur, dicendi officium deserere non potui, sed nullum disciplinae meae locum, solemni hoc die, dicendo explicandum esse iudicavi. Multa quae scripsi et edidi satis demonstrant, numquam locum mihi defuisse et tempus cunctis aperiundi, quid meum esset de rebus astronomicis iudicium: neque in posterum ea defutura credo. Difficillimum mihi semper visum est, subtiliter excogitata disciplinae cuiusdam inventa, iucunde et perspicue coram ingenti auditorum corona, dicendo explicare, in aliis doctrinis suo iure regnantium. Quod ego nunc suscipere si vellem, huius diei solemnitate abuterer, praecipue in disciplina, quae rectius vernaculo sermone illustretur. — Accedit alia causa, cur in fatis Academiae enarrandis potius acquiescam. Annus proxime praeterlapsus multa tulit Academiae Lugduno-Batavae memoratu digna, de quibus si, oratione praemissa, paullo accuratius, ut par est, agerem, vehementer auditorum patientia essem abusurus. Vobis igitur, Auditores Humanissimi, me haud ingratum facturum esse confido, si, expositione de capitibus selectis disciplinae meae in aliud tempus aliumve

locum reiecta, nunc Academiae fatis enarrandis dicendi munere defungar. Quod pro viribus facturo vestra mihi opus erit benevolentia et indulgentia, quas modeste invoco, sperans fore ut hic ipse dies novus sit testis auxilii et benignitatis, quam per illud tempus, quod magistratum academicum gessi, ab omnibus expertum me esse summopere gaudeo.

Quod in hac vita cuivis rei publicae, singulis institutis et hominibus, per longius quoddam temporis spatium accidere solet, ut variam experiantur fortunam, ut grata laetitiae sint et tristia dolorem adferant, hoc idem Academiae Lugduno-Batavae per annum proxime praeterlapsum contigit: quae scilicet fortunam nacta est satis prosperam, nec tamen nullis tristitiae nubibus obsitam. Grato tamen animo profiteri licet, bona, Academiae nostrae quae contigerint, minus laeta longe superare.

Beneficium illud, quod prae ceteris memorandum est, non tantum Academiae Lugduno-Batavae, sed patriae universae, fausta tulisse laetor! Sospitem dico Regem Augustissimum et Regiam gentem! Multa sunt quae cunctos patriae carissimae cives Regis faciant amantissimos. Nobis vero, quibus in celeberrima Academia Lugduno-Batava, ab illustrissimo Regis proavo condita, vitam vivere licet, multis nominibus Rex Augustissimus carissimus est, qui nostram Academiam perpetuo egregia benevolentia et praesidio ornat et amore prosequitur. Augustissimo Regi palam significare placuit, quanti faciat Academiam Lugduno-Batavam, quum ante diem quintum Idus Apriles anni praecedentis Regis filius natu maximus, Princeps Arausiacus, Ecclesiae Reformatae fidem esset confessurus. Solemnis et sanctus hic actus celebrabatur in domo Regia, Hagae Comitum, coram Rege et Regina, Augustissimis testibus Principibus gentis Regiae, praesentibus Aulae Regiae satellitibus nobilioribus. Paucissimi, qui aulicorum officio non fungerentur, ad solemnem hunc actum frequentandum vocabantur: in iis praecipue qui Principem Arausiacum docuerant aut docebant. Placuerat Regi Augustissimo ut Praeses Curatorum, Vir Illustrissimus, et Rector Magnificus Academiae Lugduno-Batavae adessent. Honorifica haec Regis voluntas et me testem fecit gravissimi et sanctis-

simi actus, qui cunctos movebat, quum Princeps Arausiacus, sacra scriptura nitens, se suamque vitam Divino cultui sacraret. Iure gloriatur Academia Lugduno-Batava, honorifice ad hunc actum vocata. Pluris vero haec honoris significatio facienda est, quod Rex Augustissimus Principem Arausiacum civibus Academiae Lugduno-Batavae adscribendum esse iam antea censuerat. A Principe tot ingenii dotibus ornato, moribus sanctissimis conspicuo, modestiae laude florenti, bona quaevis Academiae sperare licet. Et iuvenis Regii vita, inter musas Leidenses, illud efficiet, ut arctius vinculum contrahatur, quo Gens Arausiaca et Academia Lugduno-Batava continentur: quod quam firmum sit, ante aliquot annos, diserta oratione explicuit unus e Professoribus, de hac Academia optime meritus. Utinam alma haec musarum sedes perpetuo eodem gentis Arausiacae praesidio gaudeat et vicissim amorem illius gentis Regiae alat et confirmet, bonarum artium studiosos monendo et docendo, quid patria nostra illustri huic genti debeat.

Inter ea quae, per annum proximum, fausta Academiae Lugduno-Batavae habenda sunt, imprimis hoc ponendum esse iudicamus, Amplissimos Academiae Curatores, et Virum Nobilissimum, quem sibi Traiectina Academia vindicavit, vivere et laeta valetudine frui. Utinam liceret omnes praedicare beatos, ob fortunam nullis calamitatibus adflictam, sed illud gaudium non concedit duplex dolor, quem accepit Vir Amplissimus Luzac, ex obitu affinis Pauli du Rieu, antea civitatis Lugduno-Batavae Consulis et Academiae Curatoris, quem Virum Amplissimum ex intimo pectore lugemus; infelicem patrem qui filium, egregium Academiae civem, brevi ante, immatura morte exstinctum, plorabat. Dum Viro Amplissimo Luzac nostrum dolorem significamus, optamus fore, Deumque precamur, ut bona leniat valetudo ex duplici clade susceptum dolorem, et felix curarum successus, quas Patriae et Academiae impendit. Laetamur Virum Excellentissimum Gevers van Endegeest, multiplici et difficili Rerum Externarum curatione non impediri, quominus egregiae animi dotes et inaudita sollertia Academiae nostrae fructus ferat uberrimos. Viris Amplissimis van der Heim van Duivendyke et Comiti van Limburg Stirum gratias agimus, quod, multis vitae publicae negotiis districti, ab Academia curanda se avocari non passi sint. Nobilissimo Comiti van Limburg Stirum novum

praeterea gratulamur Regiae benevolentiae documentum, equiti Leonis Neerlandici insignibus ornato. Utinam Virum Amplissimum VAN EWYCK VAN DE BILDT Academiae nostrae Curatorem salutare liceret, qui, cum alio habitatum concederet, Curatoris provincia abiit; quem virum abiisse omnes dolent, qui Academiae nostrae bene cupiunt. Quum autem grato animo, quanta ei Academia nostra debeat, profitemur, nos consolatur cogitatio, Virum Amplissimum VAN EWYCK VAN DE BILDT, patriae et disciplinis reservatum, alius Academiae curam gerere, quam sororis instar diligimus.

Huic iacturae, quam fecit Academia, non melius mederi potuit, quam eo decreto Regis Augustissimi, quo Curatoris munus tibi, Vir Amplissime PHILIPSE, delatum esse cognovimus. Gratias tibi agimus quod gravissimam, a Rege tibi mandatam, Curatoris provinciam, in te recipere non recusasti. Laeti te Academiae Curatorem salutamus et maximi nos te facere profitemur. Tuus enim boni et pulchri amor facit, ut Academiae insigne decus et praesidium te futurum esse vere auguremur. Musarum sedem tibi commendare non opus est, quoniam meliorem patronum invenire non potuerat. Utinam quod in Academiae salutem suscepisti munus, laetitiae ac voluptati tibi sit futurum. Servet te Deus Optimus Maximus in salutem Patriae et Academiae, faustaque tibi cedant, quae in eius commodum sis facturus.

Annus superior, plures quam vulgo fieri solet, rerum vicissitudines attulit, viris clarissimis aut ad otium honestum, aut ad alia munera vocatis. At vero Dei benevolentia factum est, ut nullius obitum lugeamus, aut virili flore aetatis, aut senectute iam obrepenti, doctoris academici munere fungentis. Unius tamen Professoris Academici, iam diu rude donati et in alia patriae regione, valetudinis causa, degentis, mortem lugemus; qui tum per multos annos Academiae ornamento fuerat, tum in otio disciplinae suae prodesse non desierat. Non sine animi dolore obitum in mentem vobis revocare possum Viri Clarissimi IACOBI NIEUWENHUIS. Quum enim, ante hos triginta annos, in Academiam Lugduno-Batavam delatus essem,

continuo eum amicum benignum et paternum expertus sum, qui mihi adolescenti familiaritate et consiliis excitarit animumque addiderit, ut, quae in me bona contulerit Vir Clarissimus, nulla umquam oblivio ex animo sit deletura.

Iacobus Nieuwenhuis natus est ante diem septimum Kalendas Novembres, anni millesimi septingentesimi septuagesimi septimi. Pater, mercator Alcmariensis, filium Iacobum primum mercaturae destinaverat, sed filii literarum amore et amici cuiusdam monitis permotus consilium mutavit, et filium, puerili admodum aetate, ita doceri et institui decrevit, ut aliquando in Ecclesia Lutherana Verbi Divini interpres cooptari posset. Puer ab anno duodecimo usque ad aetatis annum decimum septimum, discipulus fuit Gymnasii Alcmariensis; et privata institutione Ludimagistri Govert de Beer, initiis imbutus est disciplinarum Mathematicarum et Physicarum, quas quo fructu didicerit, egregiis doctrinae documentis postea demonstravit. Gymnasio Alcmariensi cum laudis significatione relicto, ut solebant tunc temporis Theologi Lutherani Neerlandici, iuvenem Theologiam docuit Statius Mullerus Verbi Divini Minister. Postea in Academiam profectus est Tubinganam, in qua biennium ita vixit ut non tantum Theologiae, sed etiam disciplinis Mathematicis et Physicis magna industria et diligentia operam dederit.

Mox in patriam redux Sacrosanctae Theologiae apud Lutheranos Candidatus renunciatus, annum vix agens aetatis vigesimum secundum Zutphaniam vocabatur Verbi Divini interpres Lutheranus. Brevis in hac urbe commoratio testata est singularem doctrinam et sollertiam Nieuwenhusii. Quum enim, iuvenili hac aetate, Theologi munere et officio diligenter et sancte fungeretur, praeterea disciplinas Mathematicas et Physicas in Ludo Militari docuit, quem Voetius Praefectus militum moderabatur; edidit etiam Institutiones Mathematicas, quae anno millesimo octingentesimo tertio, duobus spissis voluminibus, prodierunt. Tribus annis post Nieuwenhusium vocarunt Lutherani Ultraiectini, quam conditionem accepit. Traiecti ad Rhenum tredecim vixit annos, in qua urbe doctrinae laudem, quam in rebus Theologicis ac disciplinis Mathematicis et Physicis meruerat, novis laudibus auxit et praeterea magis etiam Philosophiae Theoreticae operam dedit. Variis non tantum opusculis editis, multiplicis doctrinae specimina

protulit, sed etiam Lector Fundationis Renswoudanae quam vocant in urbe Ultraiectina, et privatus Academiae Ultraiectinae studiosos Physicam et Historiam Philosophiae gratis docens, cunctis quis esset probavit. Anno huius saeculi undecimo NIEUWENHUSIUS in Academia Ultraiectina Philosophiae Doctor rite creatus est.

Quum anno millesimo octingentesimo decimo sexto Matheseos et Philosophiae professio in Illustri Athenaeo Daventriensi vacaret, NIEUWENHUSIO haec provincia mandata est, nec quisquam sane duplici muneri, quod Daventriensi professori impositum erat, tam idoneum se probavit. Eo nimirum tempore, ut diu postea, in Athenaeo Daventriensi omnis disciplinarum Mathematicarum et Physicarum ambitus, cum Philosophia Theoretica, uni professori mandabatur. Vehementer dubito an quis, qui ante aut post NIEUWENHUSIUM Daventriae docuerit, scientiae copia, quam discidisciplinarum tanta diversitas postulabat, NIEUWENHUSIUM aequaverit. Sex annos Daventriae commoratus est. Tot tantisque negotiis districtum per illud tempus nil nisi inauguralem orationem edidisse, nemo mirabitur.

Anno millesimo octingentesimo vigesimo secundo NIEUWENHUSIUS, aetate quadraginta quatuor annorum, Lugdunum Batavorum vocatus est, ut Philosophiam Theoreticam doceret, quae professio, Clarissimo VAN DE WYNPERSSE rude donato, vacabat. NIEUWENHUSIUS et hanc conditionem accepit, sed dubitare licet an vitam omnino felicem invenerit. Multo facilior videbatur professio Leidensis, quum tot et tam variae disciplinae Daventriae docendae essent, sed, ab altera parte aegre tulisse NIEUWENHUSIUM credibile est, quod disciplinarum Mathematicarum studia intermittere cogeretur. Praeterea Philosophia Theoretica eo tempore multis despicatui habebatur; nec aliter fieri poterat, quin ea res, quae tantopere WYNPERSSIUM afflixerat, NIEUWENHUSIUM quoque dolore afficeret. Magnus tamen fuit disciplinarum philosophicarum ambitus, quas in Academia Lugduno-Batava docebat et multas commentationes aut libros edidit, qui disciplinam, quae ei erat mandata, illustrarent; qui libri cuiusnam pretii sint, meum non est iudicare, quapropter plura de iis dicere supersedeo coram iudicibus idoneis, qui Virum Clarissimum doctorem academicum aut collegam cognitum habuerunt. — Anno millesimo octingentesimo quadragesimo tertio, quum annum aetatis septuagesimum nondum compleverat, infirma valetudo,

fortasse etiam infructuosa virium contentio faciebant, ut otium honorificum peteret, quod ei Rex Augustissimus concessit. Academiae et urbi valedixit, sed, quod eius scripta testantur, disciplinae suae operam dare non desiit, donec debilitatae corporis et animi vires id vetarent. Obiit ante diem septimum Idus Apriles anni praecedentis, fere octogenarius. Ex amicis NIEUWENHUSII, alter Bibliothecarius Academiae Lugduno-Batavae, Doctissimus BERGMAN, Viro Clarissimo dignam conscripsit laudationem. Etiamsi meum non est honorificum illud BERGMANNI iudicium, de doctrina et meritis NIEUWENHUSII, confirmare, ingratus essem nisi meas facerem BERGMANNI laudes, quibus animi dotes eximias, probitatem et NIEUWENHUSII vitam domesticam, vere descripserit.

Nullam quidem Academia Lugduno-Batava iacturam fecit, professore aliquo morte exstincto, praeter, quem memoravimus, virum sollertissimum, qui propter senectutem ei saluti esse diutius non poterat, et cui vita non amplius vitalis erat. Quae cogitatio quam laeta est et quantopere grati animi sensum excitat, quum, Virorum Clarissimorum coronam intuemur, qui singuli patriae ornamentum, disciplinis et humanitatis studiis superstites, vivunt et florent! Gratus ille animi sensus nullo umquam die cunctis maior fuit, quam ante diem octavum calendas Iunias. Fama enim, nunc nuncia veri, volabat, Virum Clarissimum IANUM BAKIUM, cuius indolem et doctrinam cuncti cum admiratione suspiciunt, ob aetatem septuagenariam rude donatum, publicis lectionibus finem impositurum esse. Nullus erat quin ingenti animi aegritudine secum reputaret, BAKIUM cathedram academicam esse relicturum, nec postea conscensurum. Temperabat tamen hanc aegritudinem interior grati animi sensus, BAKIUM non alia de causa, quam ob aetatem septuagenariam, munere academico decessurum. Quod quum cuncti intelligerent, ingens erat omnium cupiditas, BAKIUM audiendi, ultimum ex cathedra literarum disciplinam illustrantem. Fuit extrema haec BAKII lectio insigne documentum, quanti in Academia Lugduno-Batava fiat vera et accurata doctrina. Tanta erat audientium frequentia ut, multis rogantibus, auditorium literarium cum auditorio maiori

permutaret, quod ipsum spissam illam coronam capere vix potuit. Non discipuli tantum, sed, quod vere dicere licet, omnes huius Academiae bonarum artium studiosi aderant: omnes collegas, multos ex honestissimis huius urbis civibus et plurimos pristinos discipulos intuebatur. Ingentem plausum, Bakio, auditorium ingredienti datum et cathedram conscendenti, excepit silentium venerabundum, quum docendi initium esset facturus, et singuli metuere videbantur ne vel una syllaba sibi periret eorum quae Bakius ex cathedra esset dicturus. Ego si verba laudarem, quae audivimus, ineptus essem, sed animi affectum quo audita sint, silentio praeterire non licuit. Quum vero Bakius perorasset Cobetus surrexit, quot quantaque collegae et discipuli viro carissimo deberent, explicaturus. Diserte, docte et graviter, ut solet, paucis quasi adumbravit verbis, quid esset quod Bakium omnes amore, reverentia et admiratione complecterentur, et maximus audientium plausus ea eum locutum esse testabatur, quae quisque, simili doctrinae copia et dicendi facilitate, dicturus fuisset. Ex interno pectore Bakio et Cobeto gratias agimus, quod uterque orationem typis describi non recusaverit. Ita enim verba haec praeclara, qualia semper Bakii et Cobeti esse solent, non tantum nobis servata sunt, sed quum posteri, remotiori aevo, Bakium doctrinae praestantia insignem laudabunt virum, quem Neerlandia protulit, brevis illa Cobeti allocutio testabitur, Bakium aetatem vixisse se dignam, nec aequales invenisse ingratos. Tu ne aegre feras, honoratissime Baki, palam me hic professum esse, quanti laudem faciam, quae ab omnibus tibi tribuitur, quam te nec postulare, qua nec indigere te scio. Est viri non mediocriter docti et praestantioris scientiae laudem aspernari, sed uni duntaxat in nostra patria viro docto licet, sine admiratione Bakii nomen pronunciare, et ille unus tu ipse es. Nos, qui te cognitum vere admiramur, tua hac modestia abuti non decet, ne forsitan nos accuset posteritas. Eximia enim Cobeti allocutio, quam hoc ipso loco audivisti, iam nil nisi quod verum est contineret, si tu, tuo more, solum disciplinae vixisses, quae tibi erat mandata, in qua regnas. Sed multo plura fecisti. Quae in universum artibus et disciplinis, quae humanitati, quae patriae saluti esse iudicabas, prudentem te et diligentem habebant patronum. Tibi quod ipse debeam, tacere si possem, ingrati hominis partes agerem. Nullum enim inveni qui me, disciplinae meae

pro viribus prodesse conantem, tantopere sustentaret, mihique alacritatem et ardorem adeo adderet. Incredibile est dictu quae susceperis, quaeque egeris, ut apta in Academia nostra Astronomiae sedes esset. Accipias velim solemnes gratias quas ego, et omnes, quotquot Astronomiae bene cupimus, tibi publice agimus. Utinam perpetua tibi concederetur iuventus, ut Patria et Academia te semper possideret; at quum nulla humana prudentia naturae necessitati eripere te possit, Deo Optimo Maximo gratias agimus, aetatis tantum causa vacuam te reliquisse cathedram, et nos a te non esse relictos aut te orbatos. Faxit Deus Optimus Maximus ut longa tibi etiamnum vita contingat. Senectus tua, te tuisque florentibus, laeta valetudine et integris exhilaretur viribus, et quae serius tibi cadat vitae terrestris nox, quietus sit in aeternam beatorum vitam transitus.

Ex ordine virorum clarissimorum hodieque amicum desideramus, qui, in alia terrarum orbis regione, procul dubio diem natalem huius Academiae recordatur, et animo nobiscum esse studet, quamvis longissime a nobis remotus. Clarissimus DE VRIESE a Rege Augustissimo in Indiam Orientalem missus est, agri culturam moderaturus, ex qua, per multos annos, ingens pecunia rediit in patriae aerarium. Quum constet inter omnes, patriam illo culturae reditu carere non posse, vix satis laudari possunt summi Regis magistratus, quod iusto tempore curaverint, ne coloniae fructus patriae perirent, sed uberius perciperentur. Publica auctoritate peritus botanicus in Indiam Orientalem missus est, qui culturae conditionem accuratius exploret, et summo magistratui indicet, quid emendandum aut amplificandum esse videatur. Gravis et honorica haec missio a Rege Augustissimo VRIESIO nostro mandata est, cui muneris professorii vacatio in triennium, illi legationi, concessa est, salvo tamen honore et iure professoris ordinarii. Iam in terras quo tendebat delatus est, ac speramus ut sanis et integris viribus provinciam sibi mandatam pulchre administret. Ut suo tempore ad nos redeat optamus, et egregie meritus de patria et disciplinis, per longam annorum seriem, Academiae Lugduno-Batavae sit ornamentum.

Etiamsi BAKIO rude donato et VRIESII in Indiam abitu duae cathedrae vacuae relictae sint, laeta nobis persuasio est neutrum disciplinis periisse aut patriae, quoniam uterque, etsi aliter quam antea soleret, publica doctrinarum commoda sit curaturus. Neque est quod doctrinae iacturam fecerint, quia Clarissimus VAN BREDA a Rege Augustissimo sit rude donatus, quandoquidem multos annos in Academia Lugduno-Batava docere non solebat, sed, Societati Hollandiae Scientiarum ab actis, suo munere strenue fungebatur; quod, ut speramus, in patriae honorem diu adhuc gerat. Sex nunc habemus professores rude donatos, quos omnes et valere et in otio patriae et disciplinis quantum vires sinunt prodesse, et literarum studia honestae quieti praetulisse, gaudemus, quae iure illi aetati conceditur. Qui omnes si merito laudantur, quod iuvenile boni, pulchri et veri studium senectutem delere non passi sint, quis nostrum non maxime optat et summam felicitatem esse arbitratur, ad eam senectutem pervenire, cuius pulcherrima exempla praebent Clarissimi TYDEMAN et VAN HENGEL; quos ob egregias ingenii dotes et doctrinae laudes cuncti admirantur et verentur, et octogenaria fere aetate, vegetis adhuc animi et corporis viribus esse laetamur. Nil magis in votis est, quam ut Academiam Lugduno-Batavam diu adhuc ornent, et fructus vitae, strenue ad salutem ecclesiae, patriae et doctrinarum peractae, senectutem diutius recreent.

De iis hucusque collegis honoratissimis verba feci, qui, aut rude donati, aut ad alia negotia missi, docendi provincia abierunt. Si quidem quod iis contigit doloris nobis caúsa vix esse potest, felicem me praedico, qui non nisi bona et laeta memorare possim de iis viris clarissimis, qui munere gravissimo et difficili adhuc summa cum sanctitate funguntur. Praecipue cum te intueor, honoratissime et carissime VERDAM, sentio quantas gratias Deo Optimo Maximo agere nos deceat, pro fausta sorte quae, per annum proxime praeterlapsum, Academiae Lugduno-Batavae contigit. Probe memini, quanta esset Academiae cura quum, ante paucos annos, in gravem incidisses morbum, qui sibi et nobis irreparabile damnum minaretur. Non multum abfuit quin nos, collegae tui, nobilem et integerrimum amicum

desideraremus, discipuli optimum praeceptorem amitterent. Sed Deus benignus in nostram gratiam tibi pepercit et quamvis imbecilla valetudo et perpetuus dolor te vexent, nobis omnibus exemplum fuisti diligentiae et strenue peracti officii. Superior annus tibi multas attulit aerumnas et curas, quas tibi dura augebat, unicae quam habes, filiae, in aeternum fortasse valedicendi necessitas. Nullus tamen dies te non invenit munere diligenter fungentem. Nemini discipulorum ad te aditus non patuit, qui tuam opem imploraret. Nullus te sollertior et diligentior, disciplinis aut Academia postulantibus. Quid mirum quod te omnes amant et admirantur. Accipe hic palam nostram omnium gratiarum actionem pro his virtutibus, et vero amicitiae, reverentiae et admirationis significationem. Accipe, eadem laetitia, qua nos te repentino novo honore ornatum esse accepimus, insigne illud ornamentum meritorum tuorum, quo quanti te faceret Rex noster Augustissimus his ipsis diebus declaravit. Faxit Deus Optimus Maximus ut valetudo tua confirmetur et aliquando integra sanitate ad felicem et summam senectutem pervenias, annorum, multis difficultatibus peractorum, optatissimam compensationem.

Quod vobis, Clarissimi Simon Thomas et Halbertsma, et collegae nostro Dozy anno praeterlapso tandem aliquando contigit, non alium excitare potuit sensum nisi summae laetitiae. Quicumque institutionem academicam in hac patria nostra magni facit, magno secum dolore reputavit omnia Professoris ordinarii officia vobis imposita, sed honores iustos et iusta emolumenta fuisse negata. Quod maxime collegae vestri aegre ferebamus, qui recte intelligeremus quo improbo labore quisque vestrum disciplinas doceret sibi mandatas. Gratulamur vobis quod summi Regis magistratus tandem vestram virtutem iusto pretio aestimaverunt. Nostras gratias accipere ne dedignemini pro iis, quae iam in salutem adolescentiae, bonarum artium studiosae, fecistis, et pia vota facientes nos audire velitis, ut cuncta, quae in posterum facturi sitis, Deo Optimo Maximo annuente et adiuvante, suscepta esse sentiatis.

Duo, anno praecedenti, Academiae Lugduno-Batavae accesserunt ornamenta. Regi Augustissimo placuit Clarissimum Hulleman Bakio successorem dare, et Botanices institutionem, Vriesio absente, Suringario, Professori extraordinario, mandare. Quod ex hac cathedra Virum Clarissi-

mum Hulleman collegam salutare non licet, perquam doleo: gravi nimirum morbo implicitus orationem inauguralem iusto tempore habere, nec lectiones auspicari, potuit. Clarissimus Cobetus de Literis Latinis scholas continuavit, quas vacante cathedra benevole susceperat et quibus ante ferias brumales finem iam imposuerat. Academiae est maximas habere gratias Viro Clarissimo Cobeto, quem ad illa negotia suscipienda tam paratum invenerit. Speramus fore ut Clarissimus Hulleman, valetudine integra, cito munus sit occupaturus, quod sine dubio honorificentissime geret.

Iucundissimum mihi accidit, amicissime Suringar, tibi provinciam absentis praeceptoris, honorifico titulo, esse mandatam; quae provincia perpetuum erit vinculum, quo Academia Lugduno-Batava tecum continebitur. Vix annus est ex quo, unus auditorum diligentissimorum, Astronomiae, Mathesi et Physicae operam dabas, ac si disciplina, quam prae ceteris amas, tibi numquam munus quoddam publicum esset partura. Ante hos paucos menses Rector Magnificus te, novum Matheseos Magistrum Philosophiae Naturalis Doctorem creatum, gratulatus sum, et nunc iam te collegam salutare licet. Eximia et rara tibi contigit fortuna aut felicitas, quod te totum nunc dare potes disciplinae, quae tibi plurimum cordi est, et iuvenili aetate munere es ornatus, quo viri, doctrinae laudi et vitae usu eximii, perquam honoratos se esse iudicarent. Quod tamen Hoekium nostrum nuperrime monebam, quum eum Matheseos Magistrum et Philosophiae Naturalis Doctorem, ex ordinis Mathematici decreto, crearem, nunc maxime in te cadit, multum scilicet ab eo iure postulari, cui magna committuntur. Deus tibi naturam felicem largitus est. Industria et recte agendi voluntas numquam tibi defuerunt. Quantacunque sint quae a te exspectamus, exspectationem superare poteris, et facies certo, quamdiu modestiae laude, quae hucusque te ornavit, florebis, et Deus tibi valetudinem integram et animi vires concedet. Ingredere igitur strenue vitae viam, quam tibi patefactam cernis, auxilium eius implorans, sine quo nihil est humana imbecillitas. Ita, beatus virtute, de disciplinis et Academia Lugduno-Batava bene merebis.

Quod maxime optaveram ut Academiae fasces deponens honoratissimis collegis gratulari possem vitam, nulla tristitia, per annum proxime praeterlapsum, perturbatam, ea felicitas mihi, proh dolor, non contigit. Nonnulli enim carissimos consanguineos aut affines, morte exstinctos, lugent. Vehementer eorum nos dolor commovit, eosque solatium invenisse speramus, ex hac cogitatione, cuncta Deum sapienter regere et nullius vitam temere exstingui, sine amantissimo Divinae Providentiae consilio. Solatium iis literas attulisse speramus et disciplinas, quarum studium vitae humanae tristitiam lenire solet quam plurimum. Ardens illud disciplinarum et literarum studium, ut fata prioris anni demonstrant, maxima Professorum in Academia Lugduno-Batava delectatio esse solet. Multi enim, variis negotiis districti, libris scribendis et edendis, quantus disciplinarum amor esset egregie testati sunt. Meum non est de scriptis illis, pluribus quam quae hic recenseam, iudicium ferre. Res memorasse sufficeret, nisi iniuria quaedam mihi repellenda esset, quam praecedenti anno Rector Magnificus, quum Academiae fasces deponeret, collegae intulit spectatissimo. Mos vetus est et laudabilis, Rectorem Magnificum oratione, die Academiae natali habenda, honoris insignia memorare, quibus Rex Augustissimus viros clarissimos ornavit. Praecedenti anno publicam tamen desiderabamus mentionem, Virum Clarissimum IOHANNEM HENRICUM SCHOLTEN equitem ordinis Leonis Neerlandici esse creatum. Liceat mihi, amicissime SCHOLTEN, etsi serius quam par est, profiteri, magni nos omnes fecisse Regiae illud benevolentiae documentum, idque eo pluris, quod eo tempore non deessent, qui de doctrina atque fidei tuae sinceritate querelae atque doloris voces effunderent. Tibi hunc honorem et tua causa gratulamur, et quoniam unicuique patuit, summos patriae et Regis magistratus iusto pretio statuere sacrae scripturae interpretationem quae bona fide, subtiliter et ingeniose instituta, vulgi clamores contemnit, quos eliciunt doctioris disputationis inventa. Regiae benevolentiae ornamentum, discipulorum amor et collegarum veneratio eam tibi mentem addant, ut quietus laborem perficias, quem vitae finem statuisti. Qui labor utinam multum lucis adferat iis rebus, quas omnes summum bonum esse existimant, qui hominis praestantiam intelligunt, et Deo Optimo Maximo vitae rationem reddendam esse sentiunt.

Quodsi satis laudari vix possunt, qui, doctores academici, omni virium contentione adolescentium studia moderantur, iusta virtutis laus neque ei deneganda est, qui nec professoris titulo ornatus aut emolumentis obligatus, scientiae alacritate et diligentia, institutioni academicae profuit quam plurimum. Agnoscit tuam virtutem et gratias tibi agit Academia, Doctissime Boogaard, ob egregias lectiones de Anatomia pathologica et generali, demonstrationibus microscopicis illustrata, quas, communi omnium plausu, habere soles. Tempora ne nimis remota sint, quibus eximia tua doctrina, quam Nobilissimus Ordo Medicorum uno ore celebrat et laudat, munere te digno ornetur, quo pluribus prodesse possit, qua, inter ceteros, excellis doctrinae copia. Ne quid de Academiae Lugduno-Batavae honore omittam, memorandum mihi superest, Virum Doctissimum Land, egregium Academiae alumnum, petente Viro Clarissimo Iuynboll, a Rege Augustissimo Londinum missum esse, ut exploret et, in incrementum Bibliothecae nostrae, describat manuscripta complura Syriaca, quibus Museum Britannicum gaudet. Quae praeclarus iuvenis Londini iam peregit, multa promittunt ad linguae notitiam amplificandam, cuius studium hucusque, fontibus deficientibus, iacebat. Neque silentio praeterire possum, quas amicissimi et doctissimi Bosscha et Hoek, de rebus Physicis et Astronomicis, publicarunt lucubrationes, quibus disciplinarum et patriae gloria crescit. Iis aliquando haec virtus fructus afferat uberrimos.

Vos dum alloquor, carissimi Academiae Lugduno-Batavae Cives, non possum non gratias agere pro benevolentia singulari, qua facile et gratum Rectoris Academici munus mihi fecistis. Quamvis paucissimi vestrum disciplinae meae operam dare teneantur, quorumque ideo studia moderor, multos tamen inter vos habeo commilitones et familiares, quos disciplinarum studium ad me allexit. Plures fere quam ducentos vestrum, ignotos antea, ut praesens praesentes intuerer et alloquerer, Rectoris officium postulavit. Mihi, etsi breviter confabulantes vos audienti, magnopere confirmata est opinio, quam de vestra honestate et modestia habebam. Reticere non licet, quod in vestram laudem dici potest. Morum disciplina in Academiis patriae

nostrae Rectori et Assessoribus mandata est; sed, per totum Rectoratus mei annum, coetus non fuerunt, quibus iuvenilis quidam error esset notandus. Quod si memorabile documentum vestrae modestiae habendum est, plurimi vestrum, sive scholarum auditores, sive examinibus institutis, demonstrarunt, quanta industria et discendi alacritate bonarum artium studiis operam navarint. Duo cives Academiae Lugduno-Batavae, Ornatissimi GUSTAVUS FREDERICUS SICHEL, Iuris candidatus, et IANUS KNAPPERT, Theologiae studiosus, commentationibus, in certamine literario Academiae Groninganae, a se conscriptis, iustam et debitam laudem meruerunt; et quid Academiae Lugduno-Batavae studiosi valeant, indicabunt quae, Regis auctoritate, mox distribuentur, in nostro certamine honestissimo, victoriae praemia. Omnes illae virtutes, quas, diuturni temporis usu edoctus, Academiae alumnis tribuendas esse censeo, eximie ornabant carissimum amicum, commilitonem vestrum, ANTONIUM DU RIEU, quem immatura morte interiisse ex intimo pectore dolemus. Quoties eum admiratus sum, aequo animo carentem multis beneficiis et voluptatibus, quibus Academiae cives gaudent! Colebamus iuvenem ut exemplum pietatis in parentes, probitatis, integritatis, mirae in officiis peragendis diligentiae. Deo visum est e vita, quam felicem optabamus, eum evocare, ut iam nunc, iuvenili aetate, virtutis praemium apud beatos acciperet. Carissimi Cives Academiae Lugduno-Batavae, dubitare non potestis, quin toto animo et pectore vobis sim devinctus, nolite igitur aspernari consilium meum fraternum; meas audiatis preces fraternas, quas subita et immatura mors carissimi nostri DU RIEU provocat. Ita continuo vos geratis, ac si vos Deus, ut eum, improviso in iudicium esset vocaturus. Ita vivite ut si, quod Deus avertat, et vos iuvenes inexspectata mors opprimat, cognati et amici aeque minus de aeterna vestra salute desperent, ac illi qui carissimum commilitonem deplorant. Rectam viam pietatis et virtutis nolite relinquere, ut, quam Deus vobis largiatur, vita sit felix, et beata aeternitas.

Quaecunque mihi de iis, qui munere quodam in Academia Lugduno-Batava funguntur, aut aliquo officii vinculo ei coniuncti sunt, non reti-

[illegible] esse videbantur, ea vobis singula, quantum potui, enarrare conatus sum. Brevis accedat necesse est expositio de iis doctrinarum adminiculis, quae institutioni academicae promovendae et adiuvandae comparata esse videntur. De quo argumento dicenti, ante oculos mihi est pulchrum illud et amplum aedificium, quod, fundamentis anno abhinc vix positis, nunc iam partem exteriorem absolutam et perfectam habet. Iam nunc, licet interiores aedificii partes multum operis adhuc postulent, affirmare possumus, Academiam Lugduno-Batavam, novo aedificio absoluto, disciplinarum omnia et adminicula habituram, quae iure cum exterorum adiumentis optimis comparare possis. Prae aliis memoratu digna est praeclara ratio, qua ea aedificii pars instructa est, quae chymiae erit destinata; amplum auditorium; idonea loca quibus instrumenta servabuntur complura, quae Academiae iam comparata sunt; plura laboratoria, variis chymicis experimentis instituendis. Gratulamur Clarissimo VAN DER BOON MESCH (quem tristissimae calamitatis memoria hic adesse vetat), laetam exspectationem quam de chymico laboratorio, mox exstructo, fovet, speramusque fore ut in novo quoque hoc aedificio disciplina chymiae diligentissime exculta, conspicua sit, et quam maxime in patriae laudem floreat. Idem optamus honoratissimis collegis RYKE et HALBERTSMA, quorum hic Anatomiae, ille Physices laboratoria, auditoria et horrea inveniet, in eadem domo, quibus suppellex disciplinae et lectionum usui destinata condere poterunt. Clarissimo GEELIO gratulamur quod, ex Anatomices in novam sedem, quae instat, migratione, Bibliothecae spatium amplum sit accessurum, quod quam optandum sit et quamdiu in votis fuerit, unicuique notum est.

De Museis academicis universe testari licet, singula, ingenti praefectorum cura et diligentia, servari, et pecuniam, quotannis ad ea augenda concessam, magno cum fructu impendi. Instrumenta physica, chymica et oeconomiae ruralis, Museum anatomicum, Hortus botanicus, herbaria, monetarum et nummorum collectio, simulacra gypsea, picturae sculptae et impressae, descriptiones, ita servantur et reguntur, ut vere patriae sint ornamento. Nosocomium academicum, quod necessario condendum aut amplificandum esse iam diu fuit intellectum, permultas excitavit deliberantium disceptationes, at nunc tamen tempus instare videtur, quo manus operi admovebuntur. Optamus fore ut laeta haec spes, novis infortuniis,

ne frustretur, utque propediem Nosocomium academicum exstruatur, gloria dignum, quam Ordo Medicorum Academiae Lugduno-Batavae iam diutius apud cives et exteros nactus est.

Quam vellem de auxiliis astronomicis in Academia Lugduno-Batava prorsus silere liceret, quod quominus faciam impedit metus, ne quis silentium illud perperam interpretetur. Si enim dicendum est de suppellectile astronomica, quam nunc habemus, de novo repetenda erunt, quae tot annos dictitavi, eam patriae nostrae magnopere dedecori esse. Triginta unus anni sunt et quod excedit, ex quo Speculae Astronomicae in Academia Lugduno-Batava coniunctus sum. De me ipso sine iactatione dicere mihi licet, semper me dedisse operam, ut, exiguis auxiliis quae aderant, Academiae et disciplinae meae commoda adiuvarem. Quae feci, nec exteri, nec cives nostri parvi duxerunt, sed summi patriae magistratus omnia neglexerunt, quibus effici posset ut eodem tenore mihi pergere liceret. Imo institutionis academicae auxilia desiderassem, nisi Curatores Academiae Amplissimi ex aerario, quod civium academicorum tributis alitur, quotannis aliquam suppeditassent pecuniam. Ante hos quinquaginta et quinque annos Clarissimus van Beeck Calkoen, in hac Academia Astronomiae Professor, perquam necessarium esse demonstravit, ut in Academia Lugduno-Batava specula aedificaretur astronomica, quae eo nomine digna esset. Ex eo inde tempore iterum iterumque multi perhibebant, Lugduni-Batavorum speculam astronomicam condendam esse. Pia vota! res iterum iterumque negligebatur. Ante aliquot annos tamen ex cunctis patriae regionibus tot voces effundebantur illam negligentiam indignantium, studiisque astronomicis in Academia Lugduno-Batava faventium, ut de illius disciplinae conditione in Academia nostra melius sperandum esse videretur, sed summi magistratus illas voces non audiebant. Tandem, ante hos octo menses, referente novo Rerum Internarum Ministro Regio, Ordines Generales decreverunt ut pecunia, speculae astronomicae aedificandae, ex aerario erogaretur. Multis annis ante omnia iam perfeceram, quae paranda esse videbantur, siquando de specula condenda decretum factum esset. Sic enim putabam, pecunia ex aerario erogata, manum statim operi admotum iri, sed hoc ipso tamen die ignotum mihi est, quo tempore ipsa aedificatio initium sit habitura. Longe a me abest morae illius culpam alicui im-

putare, neque ego si vellem indicare possem, nam illius morae causa me latet. Architectum non defuisse, palam profiteri me decet, quippe qui, iam ante menses aliquot, descriptiones suas et commentarios de singulis aedificii partibus, perfecerit. Quaequae vero novi impedimenti causa sit habenda, dissimulare non possum, plus me spe nunc esse frustratum, quam unquam antea. Multo gravius movet haec cunctatio, ex quo nuperrime, Augustissimi Regis decreto, novum, honestum quidem, sed difficilius et gravius officium mihi est impositum, reipublicae instrumenta nautica moderandi et examinandi. Quum inauguranda erit, tum demum de nova specula astronomica dicendum mihi esse arbitror. Quod tempus num victurus sim, multo iam fractus membra labore, vix aliud quam incertissimum esse duco. Si vivam non sane committam, ut iustae iis laudes desint, quicunque novae speculae aedificandae multa contulerunt. Non memoria excidet, quanta dicendi vi Excellentissimus Gevers van Endegeest, nunc Academiae Curator, apud Ordines Generales, verba fecerit de specula condenda, et nostrates monuerit, ut, nummis civium colligendis, monstrarent, quanti sua interesset speculam condi. Non memoria excidet Academiae Lugduno-Batavae studiosos primos fuisse, qui illam admonitionem alacriter audiverint. Non memoria excidet collegas honoratissimos, suadente Bakio laudatissimo, magnam pecuniae summam pollicendo, quantum ea res iis cordi esset docuisse, eandemque sententiam fuisse doctorum sodalitiis, aut singulis civibus, in omnibus fere patriae regionibus. Neque sane memoria excidet virum, cuius nomen non sine gravi moerore et reverentia eloqui possum, quem ob ingenii praestantiam et candidum pectus amant et admirantur omnes qui norunt, Amplissimum Gerardum Simons, tunc temporis Rerum Internarum Ministrum Regium, tabulis accepti et expensi publicis, speculae astronomicae condendae, pecuniae summam intulisse, quod ille fecisset, etiamsi vox populi non significasset, quanti Astronomiae disciplinam faceret. Vocem mihi opprimere mors poterit in aeternum, priusquam nova specula astronomica inauguranda erit. Propterea hic palam et gratus profiteri liceat, me, continuo auxiliis vel maxime necessariis destitutum, munificentia Curatorum, benevolentia collegarum et amore imprimis discipulorum, confirmatum et sustentatum esse. Propterea cunctis qui futurae speculae astronomicae, omni virium conten-

tione, prodesse conati sunt, tum disciplinarum, tum humanitatis causa, gratias ago quam maximas. Hoc imprimis sciant velim, hanc diligentiam, qua tot tantaque effecerint, Neerlandiae esse gloriae, quam celebrabit aliquando sera posteritas.

Tristior de hac cathedra descensurus essem, si orationis finis faciendus esset in expositione de auxiliis astronomicis in Academia Lugduno-Batava. Gratissimum tamen restat officium, quod quidem mihi contingere potest, bonarum artium studiosis, in certamine literario victoribus, praemia tradendi, quae ex Regis munificentia et liberalitate iis condonantur. Lex de institutione Academica, ut primum lata est, iubebat quotannis in Academia Lugduno-Batava decem et in Academia Ultraiectina, itemque in Groningana, sex quaestiones proponi, Academiarum et Athenaeorum alumnis commentandas. Auctori responsionis cuiusvis, quam omnium praestantissimam esse ordines iudicassent, nummus aureus decernebatur; ipsaque commentatio, sumtibus publicis, typis descripta, in publicum edebatur. Anno millesimo octingentesimo trigesimo sexto perversa parsimonia factum est, ut, singulis annis, una ex Academiis, sua vice, septem quaestiones proponeret et commentationes praemio ornatae non amplius publicis sumtibus typis describerentur nec ederentur. Biennio post certamen illud literarium prorsus sublatum est. Ex eo inde tempore Academiarum professores, suis sumptibus, certamen literarium indixerunt, quod tamen clanculum fiebat, ita ut die natali praemia victoribus non distribuerentur. Ante hos sex annos Regi Augustissimo, regia munificentia, restitui placuit certamen illud, quod, haud sine iuventutis studiosae detrimento, erat sublatum. Decrevit enim Rex Augustissimus ut, singulis annis, una ex Academiis in nostra patria certamen literarium indiceret, suisque sumtibus aureos nummos cudendos curavit, quibus ornarentur victores. Insigne illud regiae benevolentiae documentum, iuvenibus bonarum artium studiosis datum, quod grati accepimus, satis laudari non potest. Anno praeterlapso, quum ad Academiam Lugduno-Batavam vices venerant, quaestiones a nobis propositae sunt, ad quas et quo eventu responsum fuerit, demonstrabunt iudicia, quae singuli ordines de commentationibus sibi missis tulerunt, quae iudicia

Virum Clarissimum, qui Senatus Academici acta curat, ut recitare velit rogo. Vos vero, Nobilissimi iuvenes praemio ornandi, ut suum quisque nomen renuntiari audiet, ad me deinceps accedite.

Honorificum iudicium, Amicissime DE LOOS, quod ordo Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum de tua commentatione tulit, omnino convenit laudibus, quas, ob scientiam et diligentiam, in Academia iam nactus es. In discipulis carissimis et amicis te magni facio, propter ingenium et propter candidum pectus. Gratissimum mihi accidit hoc honoris praemium, Regis auctoritate, tibi tradere. Illustre hoc regii favoris documentum, maius excipiat praemium, quod neminem fugit, qui, ut tu facis, doctrinae amans et scientia et usu proficiens, modestiam, honestatem et virtutem summum bonum esse iudicet.

Altera vice tu hic ades, Amicissime VAN DER VEN, ut aurum auferas, quod diligentia tua tibi parasti. Tertio abhinc anno Astronomiae practicae, nunc Matheseos purae praemium tibi debetur, quo opere probasti, rationem in te esse iunctam usui et arti, quae coniunctio doctorum praestantiam auget. Gratulor tibi hanc virtutem; gratulor tibi dexteritatem et sagacitatem, quibus flores: multo magis tamen gratulor virtutis principia, quibus omnia reguntur quae facis. En aureum nummum, alterum quo a Rege donaris. Incitamento tibi sit ad sedulo pergendum in vasto illo disquisitionis campo, quem iam ingressus es; quod si feceris, monumentum tibi exiges, pulchrius et perrennius quam nobile illud metallum, quo primitiae tuae ornantur.

Historia, Praestantissime MOSSELMANS, testis sit tua commentatio, peritum te et diligentem nacta est cultorem. Excitet te hoc honoris praemium, ut perpetuo huic disciplinae des operam, sagacissimeque exercere criticen pergas, cui rei quam idoneus sis, demonstrasti. Conaminibus, procul dubio, fructus haud deerunt, magnaque nos tenet spes, fore ut tibi felicem vitam sint partura, qua spe non deiicieris, si ea virtute esse pergas, quae tibi omnium amorem conciliavit.

Tibi, Praestantissime BRONSGEEST, quod tradam non habeo nisi honorificum testimonium, quod te non adspernatum esse magnopere gaudeo. Recte tu fecisti; demonstrat enim hoc ipsum testimonium te diligentia et doctrina plurimis antecellere; testatur te viam honoris felici successu esse ingressum; quam viam relinquere noli, ut, quas nunc iam laboris et studiorum primitias demessus es, laeta seges sequatur.

Gravius, Praestantissime ASSER, certamen fuit quod tibi erat, cum adversario, qui virtutem admirabilem et vires insignes ostendit. Eo laetior tibi victoria est, cuius praemium, Regis iussu, tibi trado. Ex animo tibi gratulor honorificum iudicium, quod ordo iurisconsultorum de tua commentatione tulit. Iudicum idoneorum sententia, de responsione tua lata, te excitet ut, omni virium contentione, in ea disciplina, quae prae ceteris tibi est cara, proficere studeas. Quod si feceris, magnam, quam de te fovemus, exspectationem non falles.

Quo te ornem, Praestantissime VAN HOUTEN, aurum non habeo. Te adversarius superavit, sed non ita ut de accepta clade queri deceat. Etenim doctrinae tuae copia summa laude est dignissima et admiratione. Sit hoc Regiae benevolentiae et laudis documentum tibi gratum. Licet victus sis, ordinis iurisconsultorum iudicium de tua commentatione docet, te plurimos scientia et ingenio tuo vincere. Ex intimo pectore optamus fore ut plurima praestantis illius scientiae et ingenii specimina editurus sis, quibus et vitae felicitatem augeas, disciplinamque promoveas.

Accipe, Praestantissime LAMBRECHTS, nummum Regium, honoris praemium. Literarum disciplina tibi viam aperuit, quae in Theologicis disquisitionibus ad verum inveniendum ducit: quam viam regiam ire si pergas, multa invenies arma, quibus superstitiosos et incredulos oppugnabis et vinces. Ne critica illa ratio te deserat unquam; at modestia et animi candor tua reget vestigia. Sic summam hominis salutem confirmabis, egregie de patria mereberis et vitae bene actae conscientia, quavis aetate, collustrabit animum.

Restat, Auditores Humanissimi, ut publice pronunciem, Regis Augustissimi decreto, Rectorem Magnificum in annum sequentem creatum esse, Virum Clarissimum IOANNEM HENRICUM STUFFKEN, utque ei fasces Academicos tradam. Munus est gravissimum, amicissime STUFFKEN, et subinde molestissimum, quod tibi defero. Quod si fortasse non sine cura sis auspicaturus, ne gravius commoveare! Animum tibi addat manifesta benevolentia, qua me Deus Optimus Maximus, in hoc munere gerendo, sustentare et adiuvare voluit. Non te latet, meam valetudinem, ante aliquot annos, adeo fuisse imbecillam, ut verisimile non esset me tempus illud victurum, quo magistratus Academicus mihi esset gerendus. Munus illud tamen auspicatus sum, etsi non sine causa metuens, ne vires debilitatae, in eo munere rite gerendo, deficerent. Valetudo vacillabat. Plura postulabat Rectoratus quam suspicatus eram: nova et inexspectata mihi mandabantur officia. At nihil me vexavit, nisi conscientia imbecillitatis meae; et per totum annum ne unum quidem diem officia, quae mihi essent peragenda, omittere coactus sum. Quum Deo Optimo Maximo pro hisce beneficiis palam et solemniter gratias ago, ex animo precor ut Te ita adiuvet, ut mihi auxilio fuit. Fasces Academicos depono, Deum precans et orans ut, pro Sua sapientia, Academiae Lugduno-Batavae ita sit propitius, ut te Rectore floreat quam maxime.

DIXI.

IACOBI NIEUWENHUIS

SCRIPTA EDITA.

Wiskundig Leerboek. Zutphen 1808, 2 vol.

Het gewigt van den Eed, geschetst in eene Leerrede over JACOB. V. 12. Zutphen 1803.

Handleiding tot het Catechetisch onderwijs in de Christelijke Godsdienst. Zutphen 1806.

In opere periodico: *Schouwburg van in- en uitlandsche Letter- en Huishoudkunde*, 1806—1809, inveniuntur, a NIEUWENHUSIO conscriptae, censurae librorum sequentium: EULERI *Algebra;* J. DE KANTER, *Nieuwe tafelen ter berekening van den tijd der watergetijden;* VAN BEECK CALKOEN, *Over den wiskundigen scheepsbouw;* J. G. FICHTE, *Die Grundzügen des gegenw. Zeitalters;* J. DE GELDER, *Handleiding tot de beschouwende en werkdadige meetkunst;* Mr. R. FEITH, *Brieven aan* SOPHIA *over de Kantiaansche wijsbegeerte en* J. KINKER, *Brieven aan* SOPHIA *van* Mr. R. FEITH; *Oeuvres d'Archimède par* PEYRARD, *avec une Memoire de* Mr. DÉLAMBRE *sur l'Arithmétique des Grecs.*

In eodem opere periodico inveniuntur NIEUWENHUSII commentationes sequentes:

Over de noodzakelijkheid van de beoefening der wijsgeerige natuurkunde.

Gedachten van den wijsgeer Fichte over het Christendom.

Eene korte verklaring der Schellingiaansche wijsbegeerte.

Het Noodlot (poëma).

Over het gewigt eener wijsgeerige beoefening van de geschiedenis der menschheid.

Een brief aan den Redacteur.

Eene vertaling des verslags van den staat der wetenschappen, letteren en kunsten, met aanteekeningen.

Over PETRARCHA.

Separatim prodierunt porro NIEUWENHUSII scripta sequentia:

Leerredenen. Zutphen 1808.

Verhandeling over den uitslag der gemaakte toepassingen van bovennatuurkundige grondbeginsels op de Natuurkunde. (Etiam in opere: *Verhandelingen van Teylers tweede Genootschap.* vol. XVI) 1809.

Quaestiones philosophiae inaugurales, pro gradu doctoratus etc. Trai. ad Rhenum 1811.

De luisterrijke overwinning der bondgenooten in den veldslag van Belle-Alliance, godsdienstig gevierd in eene Leerrede over Openbaring XI, 15—18. Utrecht 1815.

Redevoering over het leven en de wijsgeerige verdiensten van wijlen den Hoogleeraar J. F. HENNERT. (Hanc orationem NIEUWENHUSIUS habuit anno 1813, eamque typis mandavit in volumine priori operis: J. F. HENNERT, *Lessen over de eerste beginselen der wijsbegeerte, uit het Latijn vertaald door* G. E. SPAAN 1822).

Oratio de varia philosophandi ratione, cum mentis humanae indole et progressibus comparata, habita quum in Athenaeo Daventriensi Math. et Phil. professionem auspicaretur. Daventr. 1817.

Oratio de praestantia philosophiae theoreticae in dissensu philosophorum conspicua. Lugd.-Bat. 1822.

Leerrede ter bevestiging van H. J. MATTHES, *als predikant der Evang. Luth. Gemeente te Leiden.* Leiden 1828.

Gedachten over het Akademisch onderwijs der bespiegelende wijsbegeerte in het Koningrijk der Nederlanden. Leiden 1830.

Initia Philosophiae theoreticae. II vol. Lugd.-Batav. 1831, 1833.

Oratio de principiorum pugna in rebus gravissimis caute diiudicanda, habita quum summum Academiae Magistratum deponeret. Lugd.-Batav. 1834.

In opere periodico: *Magazijn van kunsten en wetenschappen*, door N. G. VAN KAMPEN, vol. V, VI et VIII, NIEUWENHUSIUS has dedit commentationes:

Redevoering over het onweder.

Over de geschiedenis der wijsbegeerte beschouwd als de geschiedenis der ontwikkeling van den menschelijken geest.

Over het verband der wiskunde met eene beschaafde opvoeding.

NIEUWENHUSIUS nonnullas annotationes conscripsit in volumine priori operis; cuius titulus est: G. NIEUWENHUIS, *Algemeen Woordenboek* enz.

NIEUWENHUSIUS conscripsit praefationes operum Vir. Cl. I. W. STATIUS MULLER, quorum tituli sunt: *Het leven en karakter van* Dr. P. DODDRIDGE enz. Nymegen 1837 *et Stemmen uit het graf van een' christen.* Dordrecht 1839.

Separatim prodierunt: *De Socratische school van* P. W. VAN HEUSDE, *vierde deel, de Metaphysica, nader toegelicht en beoordeeld.* Leiden 1840.

Quaestiones Logicae in usum scholarum. Lugd.-Batav. 1842.

Nederduitsche vertaling der voorlezingen van H. AHRENS *of Grondbeginselen der Mensch- en Zielkunde naar de leer van* Dr. K. C. F. KRAUSE, *met aanteekeningen.* Utrecht 1847. 2 vol.

Praefationem conscripsit versionis Belgicae operis: Dr. H. MARTENSEN, *Grondschets van een stelsel der zedelijke wijsbegeerte* enz. Utrecht 1847.

Deinde in diario: *Algemeen Letterlievend Maandschrift* recensuit opusculum: Dr. D. BURGER, *Over het opklimmend deel der wijsbegeerte volgens* KRAUSE.

ACTA ET GESTA IN SENATU

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE.

A. 1857.

Die 9 m. Maii. Senatus luget obitum Viri Clarissimi I. NIEUWENHUIS, Professoris emeriti in Facultate Phil. Theor. et Litt. Hum. die 7 m. Aprilis exstincti.

Die 14 m. Novembris. Recitantur literae Curatorum, quibus Senatui communicant, Regis Augustissimi decreto diei 24 m. Iunii n°. 61, Professores ordinarios in Facultate Medica esse creatos Viros Clarissimos A. E. SIMON THOMAS et H. HALBERTSMA, in eadem Facultate Professores extraordinarios, et Professorem ordinarium in Facultate Phil. Theor. et Litt. Hum. creatum esse Virum Clarissimum R. P. A. DOZY, in hac Facultate Professorem extraordinarium.

Recitantur literae Curatorum nuntiantes, Regis Augustissimi decreto diei 24 m. Iunii n°. 50, Virum Clarissimum I. G. S. VAN BREDA in Fac. Disc. Math. et Phys. Professorem ordinarium, honeste esse dimissum et Virum Clarissimum I. BAKE, Regis Augustissimi decreto diei 1 m. Oct. n°. 59, propter aetatem septuagenariam rude esse donatum.

Recitantur porro literae Curatorum, quibus Senatui communicant Regis Augustissimi decreto diei 3 m. Oct. n°. 69, Viro Clarissimo G. H. DE VRIESE, in Fac. Disc. Math. et Phys. Prof. ordin., concessum esse ut per triennium muneris sui officiis non fungatur et simul in Fac. Disc. Math. et Phys. Professorem extraordinarium esse creatum Virum Doct. W. F. R. SURINGAR;

Regis Augustissimi decreto diei 23 m. Oct. n°. 79, Professorem ordinarium in Fac. Phil. Theor. et Litt. Hum. creatum esse Virum Doct. I. G. Hulleman;

Viro Orn. A. I. Wetrens, honoris causa, concessum esse titulum magistri symphoniae academiae.

Eodem die Vir Doct. W. F. R. Suringar munus auspicatus est, habita oratione: *over de beteekenis der planten-geographie en den geest van haar onderzoek.*

A. 1858.

Die 12 m. Ianuarii. Recitantur literae Curatorum, quibus Senatui communicant, Regis Augustissimi decreto diei 8 m. Dec. 1857 n°. 56, Virum Amplissimum I. A. Philipse Academiae Curatorem esse creatum.

Recitantur literae Curatorum, quibus Senatui communicant, Regis Augustissimi decreto diei 9 m. Dec. 1857 n°. 72, Virum Clarissimum F. Kaiser instrumentorum navalium moderatorem esse creatum.

Candidati quatuor apud Regem edendi, e quibus Rector constituatur, designantur Viri Clarissimi:

I. H. Stuffken.
A. E. Simon Thomas.
C. I. van Assen.
A. Kuenen.

Iubet Senatus novum Actuarium creari ex quatuor Viris Clarissimis:

F. Kaiser.
I. H. Stuffken.
S. Vissering.
H. Halbertsma.

Rectori futuro Assessores designantur Viri Clarissimi:

A. E. Simon Thomas.
H. Cock.
A. Kuenen.
A. H. van der Boon Mesch.

Die 5 m. Febr. Recitatur decretum Regium diei 27 m. Ianuarii n°. 53, quo in annum proximum Rector Magnificus creatur Vir Clarissimus I. H. STUFFKEN.

Die 8 m. Febr. Rector ad Senatum refert, in conventu Curatorum, Rectoris Magnifici et Assessorum, Actuarium in proximum annum esse constitutum Virum Clarissimum F. KAISER.

Rector Magnificus cum Senatu reliquisque Professoribus in Auditorium maius descendit et adscensa cathedra *fata Academiae Lugduno-Batavae per annum academicum* 1857—1858 enarrat.

Mox solemnibus verbis deposito magistratu e cathedra descendit.

Novum Rectorem Magnificum Professores deduxerunt et officiosissime salutarunt.

IUDICIA ORDINUM

PROMULGATA

A

RECTORE ET SENATU

ACADEMIAE LUGDUNO-BATAVAE

DIE VIII FEBRUARII ANNI CIƆIƆCCCLVIII.

IUDICIUM ORDINIS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

Ordini Disciplinarum Mathematicarum et Physicarum ad Chymicam a se propositam Quaestionem de corporibus, quae glycoside vocantur, una oblata est responsio vernacula lingua conscripta, 300 paginarum et inscripta Richteri verbis: *„Ob dieses einigermassen gelungen sein wird, das wage ich kaum mich selbst zu fragen.”*

In singulis quaestionis partibus elaborandis singularis auctoris diligentia et doctrina apparent. Magna fuit imprimis eius diligentia in conquirendis, memorandis et diiudicandis non rivulis sed ipsis fontibus, et quorumdam corporum quae vulgo iis, quae glycoside vocantur, non adnumerantur, naturam etiam exposuit, quandoquidem sic aliorum corporum miscela melius explicari poterat. Critica ratione auctor comparationem instituit ipsorum corporum et omnium illarum materierum, quae variis modis ex iis nascuntur et ab iis derivantur, et compositionem centesimalem dictam, e novis ponderibus aequivalentibus ab auctore deductam, cum ea comparavit, quae a variis auctoribus in suis commentationibus notata est. Actionem denique

variarum materierum in corpora glycoside dicta illustravit, ut appareret utrum saccharum in iis revera insit, an ex iis dein formetur. Ob egregiam itaque argumenti expositionem huic Commentationi praemium adiudicavit Ordo. Aperta schedula nomen prodiit

DIDERICI DE LOOS,

Matheseos et Philosophiae Naturalis Candidati in Academia Lugduno-Batava.

Ad quaestionem e Mathesi propositam „*de Functione potentiali a* GAUSSIO *dicta*" unam Ordo accepit commentationem, patrio sermone conscriptam, et hoc notatam symbolo: „*Ich habe das meinige gethan.*"

Haec commentatio multis nominibus se commendat. Magnam auctoris industriam testatur et singularem diligentiam, qua, in quaestionis argumenti contemplandi vasto campo, permulta investigavit et collegit, eadem porro iusto et dilucido ordine exposuit et explicavit; rectissimeque examinavit. Insunt profecto etiam, minus accurate ab auctore tractata, aut leviter tantummodo quae tetigit, immo desiderantur nonnulla haud parvi quidem momenti, neque vitiorum plane immunis est dissertatio. At vero universe tot continet, bona quae sunt ac laudanda, totque praebet auctoris doctrinae et studii bene instituti documenta, ut Ordo, — cum etiam attenderit ad difficultates, sane haud exiguas, in argumento tam late patenti plene tractando, iustoque fortasse brevius ad hoc idem omnibus numeris absolvendum, dati temporis fuisse spatium, — oblatam commentationem, tanquam eximium laudandi studii iuvenilis specimen, haud indignam esse iudicaverit, quae praemio ornaretur. Aperta schedula, auctor repertus est

ELIZA VAN DER VEN,

in Academia Lugduno-Batava Math. et Phil. Nat. Candidatus.

IUDICIUM ORDINIS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITT. HUMANIORUM.

Ordo Philosophiae Theoreticae et Literarum Humaniorum ad quaestionem „Enarretur Iudaeorum Aegyptiorum historia inde a regni Israelitici eversione

ad Moslimorum in Aegyptum invasionem; in qua exponenda et ad rem politicam et ad religionem attendatur" unam accepit responsionem eamque non absolutam, lemmate insignitam „*Credat Iudaeus Apella*"

Ut quod deesset quodammodo suppleret Auctor, brevi post accessionem misit, cuius tamen supplementi utpote sero accepti nulla ratio potuit haberi.

Commentationis pars prior et amplior Facultati minime satisfecit. Subinde tam male et perplexe scripta est, ut legentem non modo vexaret et defatigaret sed etiam non raro omittere nonnulla cogeret, quae expediri nullo pacto possent.

Quae legi poterant non magnopere placebant. Si quid in his praedicandum est laudari meretur industria, qua Auctor scripta varii generis conquisivit, quibus Iudaeorum Aegyptiorum conditio illustratur, quamquam et in his nonnulla desiderantur, quae si Auctor cognita habuisset et sollerter in rem suam convertisset, et partes quasdam quaestionis a se omissas exponere, et alias non satis elaboratas plenius accuratiusque tractare potuisset.

Imprimis improbatur ratio qua usus est fontibus, qua saepe factum est ut ex locis non recte intellectis falsa et aliena eliceret: deinde totius disputationis habitus ac forma. Multum enim abest, ut illius historiae conspectum ordine dispositum hic habeamus. Rerum enim expositionem longae digressiones moleste interrumpunt de rebus, quae aut prorsus alienae sunt aut inutiles, aut si ad rem faciunt alio loco breviter et concinne explicari debuissent.

Ipsa denique disputandi ratio non raro obscura et confusa oratione continetur tam sordida et vitiosa, ut Facultas huius scriptionis nullam rationem habendam esse iudicaverit.

Ad secundam quaestionem

Ordo accepit commentationes duas, quarum altera inscripta verbis: *semper maiora petens*, huiusmodi est, ut multa Auctoris vitia insigni cura et diligentia, qua eum usum esse apparet, compensari et redimi nequeant. Non satis reputans quid esset quod quaerebatur, ita scribit ut saepe Ludovici XIV et eius Ministrorum historiam narrare videatur, non cuiusmodi esset Galliae conditio anno 1678 referre. Hinc factum est ut multa commemoraret quae ad rem nihil facerent et contra negligeret Fontes quos-

dam, unde scitissima quaedam et utilissima poterant hauriri. Ut plurimum utitur exponendi ratione diffusa et minutissima quaeque sectatur: saepe est ab iudicio infirmior et eius dictio neque tersa est neque elegans sed interdum vitiosa et inculta.

Multo praestantior est secunda Commentatio insignita verbis:

Gentles, do not reprehend;
If you pardon, we will mend;

quamquam non desunt quae in ea reprehendas, et quaedam omissa sunt quae tractari debuissent, et subinde auctorem nondum in scribendo satis exercitatum esse patet: sed in universum in Auctore naturalis quaedam scribendi facultas conspicitur; nondum bene scribit sed spem facit, si dederit operam, aliquando bene esse scripturum. Quidquid erravit errores suos virtutibus abunde compensavit. Id quod quaerebatur optime intellexit, et quomodo esset elaborandum argumentum plane perspexit, quod alteri deerat. Acri iudicio est et sollers et acutus, id quod non tantum ex iis, quae dixit, intelligitur, sed etiam ex iis quae prudenti silentio praetermisit. Omnibus diligenter perpensis visa est haec Commentatio ea praestantia esse, quanta ab aetate iuvenili maxima poterat exspectari. Itaque Facultas Auctorem praemio ornandum esse censuit. Aperta schedula prodiit nomen

IANI GUILIELMI NICOLAI MOSSELMANS,

Litt. Hum. Studiosi in Academia Lugduno-Batava.

IUDICIUM ORDINIS MEDICORUM.

Ordo Medicorum ad quaestionem *de calore animali* propositam, unum accepit Commentationem, patrio sermone scriptam et lemmate notatam: *Nihilum ex nihilo.* In hac scriptione laudabilis quidem conspicitur doctrinae, huiusque variae, copia et vero magna studiorum diligentia, sed iudicio subactam scientiam et perspicuam rerum expositionem magnopere desiderarunt Ordinis socii. In universa quippe argumenti dispositione et in ordinandis rebus singularibus, spreto Tiedemanni aliorumque exemplo, maxime defecit auctor, qui etiam, sermone usus nec satis concinno, nec

castigato, res fere singulas perquam prolixe tractavit, iisque subinde aliena, aut quae pro cognitis haberi debuissent, inmiscuit. Et quemadmodum porro in indicanda veterum doctrina non nisi ex rivulis hausit ipsosque fontes neglexit, sic etiam in describendis et ponderandis recentiorum inventis hic illic admodum negligenter versatus est, ut vel scriptorum rerumque nomina, et inter haec animalium notissimorum exempla, male scribantur, utque in indicanda scala thermometrica interdum notetur confusio, neque desint exempla, in quibus auctor sibi ipse fuit contrarius. Quae quum ita sint, Ordo censuit Commentationis scriptori praemium non posse decerni. Quem tamen, quum singularem et penitus indefessam in scriptione sua probaverit diligentiam rerumque plurimarum cognitionem laudabilem, honorifico testimonio ornandum esse decrevit, siquidem publicam hanc laudis significationem sibi gratam fore indicaret, ideoque schedulam, qua continetur nomen, reserari permitteret. Hac invitatione per ephemerides facta, auctorem sese professus est

PAULUS QUIRINUS BRONDGEEST,

Math. et Philos. Natur. Candidatus, Medicinae Studiosus in Academia Rheno-Traiectina.

IUDICIUM ORDINIS IURECONSULTORUM.

Ordo ICtorum ad quaestionem e Iure Romano propositam:

„Colligantur, disponantur et illustrentur regulae iuris antiqui a Caesari-„bus in consuetudinibus suis observatae" nullam responsionem accepit.

Ad alteram quaestionem:

„Exponantur et diiudicentur variae optimorum scriptorum sententiae ad „locum Oeconomiae Politicae de *rerum valore*,"

Ordo accepit duas Commentationes, patrio sermone conscriptas, alteram insignitam lemmate:

„Qual ramicel a ramo
„Tal da pensier pensiero;"

alteram ornatam monitu MONTESQUIVII:

„Il ne s'agit pas de faire lire, mais de faire penser."

Uterque auctor ipso symbolo rationem, quam in tractanda quaestione secutus sit, indicasse videtur. Ille enim primum adcurate investigavit, quid optimus quisque scriptor ad hunc locum docuerit; mox diligenter inquisivit, qua ratione e variis illis variorum sententiis quasi enata sit et exculta novissima Valoris in Oeconomia Politica notio; denique ipse pro viribus conatus est exponere, quid tandem sit de gravissimo argumento sentiendum. Hic, inverso fere ordine procedens, exordium cepit a proponenda quae ipsi optima videretur definitione Valoris, ad quam deinde, tamquam normam, variorum scriptorum sententiam exegit.

Utraque autem Commentatio magnopere Ordini placuit. In utraque laudanda videtur industria in conquirenda materie, sermo lucidus et elegans in exponendo, et in diiudicando acumen et sollertia. Deinde suis utraque dotibus praecellere visa est. Alterius auctor, is qui MONTESQUIVIO se addicit, acutissime saepe variorum scriptorum errores demonstrat. Sed dubitare licet an et ipse ingeniosus iuvenis in construenda nova aliqua doctrina et emendatiore lapsus sit et hoc ipso, adhibita scilicet norma fallaci, saepe etiam temere alios reprehenderit. Competitor eius, idonea materiae distributione scopulum istum vitans, cuiuscunque optimi scriptoris sinceram de quaestione proposita sententiam penitus indagavit, abunde exposuit, tum etiam, aliunde adhibita supellectile varia, uberem doctrinae copiam ad totum locum illustrandum feliciter convertit.

Re deliberata et perpensa visum est Ordini huic competitori decernere victoriae praemium aureum, alterum auctorem nummo argenteo sic donare ut profiteretur, se illum ipsum auro fuisse ornaturum, nisi laudum aemulus praeripuisset palmam.

Apertis schedulis nomina prodierunt

TOBIAE MICHAELIS CAROLI ASSER,

Iuris Studiosi in Illustri Athenaeo Amstelodamensi,

qui victor exstitit, et

SAMUELIS VAN HOUTEN,

Iuris Candidati in Academia Groningana.

IUDICIUM ORDINIS THEOLOGORUM.

Ad quaestionem: *sermonis Graeci, quo usi sunt* MARCUS *et* LUCAS, *diversitas grammatice illustretur in locis in quibus alter alterius textum consulto immutasse censendus est*, Ordo Theologorum tria accepit responsa, suis quaeque meritis conspicua, attamen pretio valde diversa.

Auctor disputationis, cui symbolum: *ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς* simplici quidem et perspicua ratione quaestionis argumentum tractavit, sed in longe plerisque casibus sermonis diversitatem, quae MARCUM inter et LUCAM observatur, notavit tantum, non vero grammatice illustravit: LUCAM melius sibi scripsisse videri monens, causam cur ita sentiat vulgo non indicat. Praeterea illius commentatio vitiis gravioribus contra Latinitatem commissis minime vacat.

Qui responsum suum verbis: *veniam pro laude peto* insignivit, laudandus est propter industriam vere stupendam, quam in conquirendis et quodammodo saltem ordinandis utriusque Euangelistae locis, qui ad rem facere videbantur, adhibuit. Quoniam vero quaestionis fundamentum levibus admodum argumentis subvertere conatus est, suam ipse disputationem mire turbavit et propositum non attigit. Desideratur enim grammatica locorum parallelorum illustratio, quam Ordo postulaverat; contra identidem ad quaestionem criticam auctor aberrat, cui vero probabiliter tractandae se adhuc imparem esse luculenter ostendit. Quapropter hunc quoque laborem seponendum esse Ordo iudicavit.

Tertius vero, qui commentationem suam inscripsit verbis: *in magnis voluisse sat est*, quamquam alia omiserit, alia protulerit minus probanda, in sermonis diversitate illustranda tam diligens fuit et copiosus, tantamque prodidit et linguae Graecae peritiam et cum scriptoribus Graecis familiaritatem, ut non modo utrumque competitorem longe post se relinqueret sed ad quaestionem etiam ab initio usque ad finem probabiliter responderet. Hunc igitur praemio condecorandum esse Ordo censuit. Aperta schedula auctorem se professus est

IOHANNES LAMBRECHTS,

Litt. Hum. Cand. et Theol. Studiosus in Academia Lugduno-Batava.

DE BETEEKENIS

DER

PLANTEN-GEOGRAPHIE

EN

DE GEEST VAN HAAR ONDERZOEK.

REDEVOERING

TER AANVAARDING VAN HET BUITENGEWOON HOOGLEERAARAMBT
AAN DE HOOGESCHOOL TE LEIDEN,

DEN 14DEN NOVEMBER 1857

UITGESPROKEN

DOOR

Dr. W. F. R. SURINGAR.

6

EDEL GROOT ACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER LEIDSCHE HOOGESCHOOL,

WELEDELE GESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN,

HOOGGELEERDE HEEREN, RECTOR MAGNIFICUS, EN VERDERE HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEER, LECTOR IN DE HOOGDUITSCHE LETTERKUNDE,

EDEL ACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DEZE STAD EN DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVERTROUWD,

WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN DER GODSDIENST,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE FACULTEITEN,

AANZIENLIJKE SCHARE VAN JONGELINGEN, DIE U AAN DEZE HOOGESCHOOL OP DE WETENSCHAPPEN TOELEGT,

GIJ ALLEN VOORTS, VAN WELKEN RANG OF STAND, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

Wanneer wij de geschiedenis der natuurwetenschappen, en bovenal hare krachtige ontwikkeling in de laatste tijden nagaan, dan ontmoeten wij een eenvoudig, doch hoogst opmerkenswaardig verschijnsel. Wij zien dan, dat naarmate de rijkdom aan verworven kennis toeneemt, zich telkens duidelijker de behoefte openbaart, om die schatten te vereenigen tot een ordelijk geheel, en aan de uitbreiding en volmaking van dat geheel volgens vaste beginselen voort te werken. Bleef men te allen tijde hoogen prijs stellen op den rusteloozen ijver van zoo velen, die door

nieuwe ontdekkingen het gebied der wetenschap zochten te verrijken, telkens meer werd het doorzigt gewaardeerd van hen, die den bestaanden voorraad in orde schikten, en aanwezen, hoe een waarlijk vruchtbaar onderzoek der natuur moest worden ingerigt. Daarentegen betreurde men het diep, wanneer waarnemingen, met groote moeite bijeengebragt, voor de wetenschap moesten verloren gaan, juist omdat vooraf niet behoorlijk rekenschap was gegeven van de methode die gevolgd moest worden, van de eischen waaraan de waarnemingen moesten voldoen, om zich als bruikbare deelen aan te sluiten aan de ontwikkeling van het groote geheel.

Het is ieder bekend, hoe eenmaal de beschrijvende natuurwetenschappen, en met haar de kruidkunde, gevaar liepen, onder zoodanigen last van ongenoegzaam geordende bouwstof te bezwijken. Slechts de heldere blik van een LINNAEUS was in staat, een redmiddel tegen dit onheil te ontdekken, een krachtige geest als de zijne alleen vermogend, het middel in al zijne uitgebreidheid toe te passen. Dat middel was zijn kunstmatig stelsel. Ieder weet, hoe dit in een eenvoudig en duidelijk bestek de bekende vormen van het plantenrijk te zamen vatte, en de plaats aanwees, waar nieuwe waarnemingen terstond aan de bestaande konden worden toegevoegd. Evenzoo, met welk een goeden uitslag zijne *philosophia botanica* langen tijd het wetboek bleef, aan welks praktische regelen alle kruidkundigen gehoorzaamden.

Ondertusschen was de natuurlijke rangschikking der planten te voorschijn getreden, reeds door LINNAEUS als het laatste doel der wetenschap beschouwd, maar eerst later in bepaalde stelsels uitgewerkt. En wederom was bijna de wetenschap bedolven geraakt — nu echter onder den vloed van stelsels, die elkander opvolgden en verdrongen, zoo niet mannen als DE JUSSIEU, DE CANDOLLE, in plaats van dien nutteloozen strijd voort te zetten, het onderzoek hadden ingesteld naar vaste beginselen, zoo zij niet, in stede van een eigen stelsel, als het eindelijk volmaakte, hardnekkig te verdedigen, den weg hadden aangeduid, waarop men, met vereende krachten, langzaam maar gewis tot dat einddoel der wetenschap naderen kon.

Geen wonder, dat men, door de ondervinding geleerd, die methode der wetenschap op hoogen prijs stelde, en dat men in een anderen tak

der kuidkunde, die eerst ontstaan kon, nadat het mikroskoop eene zekere volkomenheid had bereikt, eveneens omzag naar de beginselen, volgens welke het onderzoek moest worden ingerigt. Die beginselen worden vaak gevolgd, al zijn ze nog niet uitgesproken. Ze leven dan nog, als onbewust, in den geest van den op zich zelf staanden natuuronderzoeker; maar eerst nadat ze zijn uitgesproken en algemeen tot klaarheid gekomen, maken zij den hechten grondslag uit, waarop de wetenschap veilig kan worden opgebouwd. Daarom zal hierin ieder de verdienste erkennen van den man, die bovendien met den verwonderlijken moed, al is het ook niet altijd met den meest gelukkigen uitslag, de teêrste punten van het plantenleven heeft opgevat en tot voorwerp van zijn onderzoek gemaakt. Weinig bescheidenheid moge de naam verraden, waarmede hij zelf zijnen arbeid heeft aangekondigd, weinig bescheidenheid de toon tegenover zijne voorgangers en tijdgenooten; voor zooverre dit alles toe te schrijven is aan ingenomenheid met eene strenge methode, dwingt hij zeker te regt den algemeenen bijval af. De methode is als de ziel der wetenschap. Zij is het die ons de vragen zóó doet rigten aan de natuur, dat het antwoord werkelijk nieuwe aanwinst is voor onze kennis. Zij alleen is het, die van den arbeid, door verschillende onderzoekers op onderscheidene tijden en plaatsen volbragt, dat geheel kan vormen, hetwelk zich van lieverlede als het schoonste monument van 's menschen geest verheft.

Gaf deze overtuiging achtereenvolgens een nieuw leven aan de beide takken van het onderzoek der plantenwereld, die wij beschouwden, niet minder werkzaam betoonde zij zich bij een anderen tak, eerst later uit den gemeenschappelijken stam ontsproten, maar weldra welig opgegroeid. Ik bedoel de planten-geographie, de wetenschap, die de plantenwereld beschouwt in verband met de aarde, wier oppervlakte zij bedekt.

In deze eeuw, onder de gunstigste omstandigheden geboren, en eerst voor korten tijd, op de schitterendste wijze, rijp geworden voor den krachtigen leeftijd, wekt zij thans de algemeene aandacht. Van haar leven, van haren tegenwoordigen toestand een beeld te ontwerpen, is eene moeijelijke taak, daar de strenge studie van vele jaren haar naauwelijks omvatten kan. Maar voor het tegenwoordig uur, bij het aanvaarden der eervolle en gewigtige betrekking, mij aan deze Hoogeschool opgedragen,

vond ik geen onderwerp der behandeling meer waardig, geen onderwerp meer geschikt om de belangstelling te wekken van een gehoor als het tegenwoordige, zamengesteld uit mannen, die zich aan de bevordering, beoefening en studie der verschillende wetenschappen hebben toegewijd.

Daarom heb ik, in het vertrouwen op uwe toegeeflijkheid, allen schroom ter zijde gesteld. Ik wil trachten, in eene schets van de genoemde wetenschap, van de planten-geographie, U hare beteekenis en den geest van haar onderzoek met weinige trekken voor te stellen. Verleent mij daarbij uwe welwillende aandacht, die in de belangrijkheid van het onderwerp vergoeding vinde voor hetgeen aan mijne zwakke taal ontbreekt.

Wanneer men den plantengroei van twee verschillende landstreken, zij het slechts van twee landen van Europa, met elkander vergelijkt, dan behoeft men waarlijk geen kruidkundige te zijn om onderscheid op te merken, om te zien, hoe hier planten voorkomen welke ginds ontbreken, en hoe het gemis van sommige door het bezit van andere wordt vergoed. Aan niemand die de zwitsersche Alpen bezoekt, ontgaat de eigenaardige schoonheid en rijkdom van die bergstreek. Terwijl hij onder de kruiden en bloesems met welgevallen menige oude bekende begroet, boeit hem de kleurenpracht en sierlijke vorm van vele die hem nieuw zijn. Zelfs in het eigen vaderland ziet de oningewijde verschil in den plantengroei van de dorre heide, van het vlugtige duinzand en de vruchtbare akkerstreken en weiden. Geen wonder dus, dat de kruidkundigen reeds vroeg over dit onderscheid in den plantengroei hebben nagedacht, en dat vooral na de veelvuldige reizen, in verafgelegene gewesten ondernomen, geen kruidkundig werk verscheen, zonder dat daarin van het afwisselend voorkomen der plantenwereld onder verschillende luchtstreken werd melding gemaakt.

Eigenlijk leven ontving echter deze tak der wetenschap eerst in de tegenwoordige eeuw. Behoef ik von Humboldt te noemen, als dengenen, die de sluimerende kiem tot ontwikkeling heeft gebragt? Zoo zijne verdienste omtrent vele deelen der natuurlijke geschiedenis van den aardbol groot is door het tal van onderzoekingen, met naauwlettende zorg op zijne reizen volbragt, zij is het vooral daardoor, dat hij met éénen blik die alle

heeft omvat, als deelen van één groot geheel heeft beschouwd, en door die beschouwing aan de afzonderlijke takken der wetenschap een nieuw leven heeft geschonken. Voegt daarbij zijne gaaf van opmerking, zijn vorm van mededeeling, en gij gevoelt, door welk vermogen hij aan de verschijnselen der plantenverspreiding de algemeene aandacht heeft geboeid. Bij eene zijner beschouwingen uit hij den wensch, dat de beelden, die hij heeft trachten te schetsen, door een schilder met levende kleuren op het doek mogten worden voorgesteld. Maar waarlijk, zijne pen is een penseel, en niet levendiger dan hij kan de kunstenaar met verwen die tafereelen voor onze oogen tooveren.

De wetenschap, aldus door hem in het leven geroepen, werd door hem zelven en door vele anderen uitgebreid en in verschillende rigtingen uitgewerkt. Het zou te veel zijn, hier zelfs de belangrijkste namen te noemen, of aan ieder de eere te geven die hem toekomt. Het was een gemeenschappelijke arbeid, waar de een steun gaf aan de werkzaamheden van den ander, en weerkeerig in lateren arbeid partij trok van hetgeen ondertusschen was gedacht en verrigt. Slechts DE CANDOLLE zij genoemd als de man, wiens reuzengeest, magtig als die zijns vaders, bij de algemeene beweging de teugels heeft gevat, wiens oordeel, helder als dat zijns grooten voorgangers, hier een beginsel heeft tot klaarheid gebragt, ginds een nieuw heeft in het leven geroepen; wiens scherpe blik voor elk bijzonder onderzoek de rigting heeft afgebakend, die het volgen moet, om in verband met het groote geheel, zonder wankeling of ijdele krachtsverspilling, tot werkelijken vooruitgang te leiden.

Evenzeer zou het onmogelijk zijn, de wetenschap te schetsen in haren geheelen omvang. Enkele trekken zullen dus moeten volstaan, om eenig denkbeeld te geven van hare beteekenis. Daartoe zal het meest doelmatig zijn, in de eerste plaats stil te staan bij de wijze, waarop, volgens de methode van VON HUMBOLDT, de plantengroei van verschillende streken in een aanschouwelijk en algemeen bevattelijk tafereel kan worden voorgesteld, en niet lang te vertoeven bij de bijzonderheden, waarin slechts de wetenschappelijke beoefenaar der kruidkunde belang kan stellen.

Ook om den geest van het onderzoek te leeren kennen, zullen wij ons moeten bepalen tot een algemeenen blik, en slechts den weg

kunnen aanwijzen, dien men heeft ingeslagen, om van de waargenomene verschijnsels verklaring te geven. Moge het weinige, dat ik U kan aanbieden uit den rijken voorraad, aan het doel beantwoorden en U welgevallig zijn!

De aanschouwelijke en algemeen bevattelijke schildering van het landschap onder verschillende hemelstreken is aan de meer uitvoerige, zuiver wetenschappelijke vergelijking en ontleding van den plantengroei voorafgegaan, even als het kunstmatig stelsel aan de natuurlijke methode. Koel moge het schijnen, de schilderingen van een von Humboldt in verband te brengen met het stelsel van Linnaeus, maar toch aarzel ik niet te beweren, dat zij in de ontwikkeling der planten-geographie dezelfde plaats bekleeden, die aan het kunstmatig systeem in de beschrijvende kruidkunde moet worden toegekend. Even als dit moesten zij dienen, om aanvankelijk een bepaalden vorm en geregelde orde te geven aan de waarnemingen, die door verschillende reizigers werden volbragt, en op zeer onderscheidene wijze, maar meest zonder de noodige naauwkeurigheid, medegedeeld. Even als het kunstmatig stelsel tegenwoordig dienstig is, om den nog weinig geoefenden in te leiden in de kennis der plantenwereld, zoo zijn ook nu die eenvoudige schetsen, die slechts de hoofdtrekken geven van den plantengroei, bij uitstek in staat om een voorloopig denkbeeld te geven van de wijze, waarop de verschillende vormen der planten in de onderscheidene deelen der aarde zijn verspreid en bij elkander gevoegd. Overeenkomstig met den bijzonderen kring, waarin elk van beide zich beweegt, is het overeenkomstige doel op verschillende wijzen bereikt. Het kunstmatig stelsel moest duidelijke en scherpe kenmerken leveren, waardoor de tallooze vormen van gewassen eenvoudig en gemakkelijk konden worden onderscheiden en gerangschikt. Tot het schetsen van den plantengroei moest men daarentegen, uit de oneindige verscheidenheid van het landschap, die hoofdtrekken leeren opvatten, welke tot den algemeenen indruk het meeste bijdragen. Daarom moest het fijne ontleedmes de gids worden bij het eerste, terwijl hier daarentegen het oog van den schilder,

de blik over het geheel, beslissen moest. En daardoor wederom hebben die schetsen een voordeel, 't welk het kunstmatig stelsel in zijnen kring niet bezit, de geschiktheid namelijk om te dienen tot de algemeen bevattelijke, de populaire voordragt van het karakter der vegetatie. Laat ons van bepaalde voorbeelden uitgaan, om haar ook in dit opzigt naar eisch te waarderen.

Reeds in onze eigene streken merken wij onder de vele honderden vormen van planten enkele op, die meer dan andere het voorkomen van den plantengroei bepalen. Het zijn die, welke of door hare grootte, of door haar groot aantal, het landschap schijnen te beheerschen. Zoo vallen in de eerste plaats de verschillende boomen in het oog, hetzij ze alleen staan of tot bosschen zijn vereenigd; evenzoo de grassen, die, gezellig bijeengroeijende, onafzienbare weiden vormen, en niet minder de heidestruiken, waar zij uitgestrekte vlakten bedekken met een dor en eentoonig bruin. Tusschen deze groeijen andere planten. In het lommer der boomen, tusschen het groen der weide, en zelfs in het schrale heideveld verschijnt ons menige liefelijke bloem, maar die is er als tusschen geweven, terwijl de groote massa van het landschap door de eerstgenoemde wordt gevormd. Wilden wij dus in breede trekken het karakter van onzen plantengroei schetsen, dan zouden wij van deze moeten uitgaan, en van de andere, kleinere of meer verstrooide planten slechts in zooverre melding maken, als wij de schets nader wilden zien uitgewerkt.

Op die wijze zijn weinige hoofdtrekken voldoende, om het karakter van het landschap, zelfs in elk deel der aarde, te schetsen. Want terwijl de geoefende blik van den kruidkundige al de afzonderlijke soorten en geslachten onderscheidt, vloeijen voor het oog van den schilder vele vormen in een, die denzelfden of een bijna gelijken indruk bij hem achterlaten. Al die vormen worden dan tot éénen, physiognomischen hoofdvorm zamengevoegd, en evenmin als LINNAEUS had behoeven te schromen, in zijn kunstmatig stelsel natuurlijke geslachten en groepen te splitsen, evenmin moet men zich hier laten weerhouden, om, als het noodig is, vormen bijeen te brengen, die in het systeem der kruidkundigen van elkander verwijderd staan.

Zoo er een plantenvorm is, die van den gewonen afwijkt en in de phy-

siognomie van het landschap scherp moet afsteken, dan is het wel die der bladerlooze *Cactussen*, met hunnen vleezigen stengel, nu eens kogelrond, dan weder met talrijke armen als eene lichtkroon uitgestrekt. Geheel eenig, zou men zeggen, is de verschijning van zoodanige wangestalten in het plantenrijk. En toch worden ze elders, in eene geheel andere plantengroep, met geheel verschillende bloesems, evenzoo aangetroffen. Dezelfde rol, die de *Cactussen* in het amerikaansche landschap vervullen, wordt in de oude wereld vervuld door de vleezige *Euphorbia's*, en zoo misleidend komen deze vaak met hen overeen, dat het ongeoefend oog haar alleen aan het witte melksap herkennen kan. Ja, een dergelijken onbehagelijken vorm bezitten ook de talrijke *Stapelia's* van de Kaap, hoewel bloesems en vruchten haar wederom eene ver verwijderde plaats aanwijzen in het kruidkundig systeem.

Het is echter slechts bij uitzondering, dat aldus vormen moeten worden vereenigd, welke tot geheel verschillende natuurlijke groepen behooren. Want juist daarin bestaat het wezen der natuurlijke rangschikking, dat zij steunt op wijzigingen in die deelen, welke met het karakter van de geheele plant in het naauwste verband staan. Zoo behooren de grassen, die in de weide tot éénen gelijkmatigen indruk versmelten, ook alle tot ééne natuurlijke familie, en zelfs wanneer wij bij haar voegen de rietsoorten en biezen, die op vochtige plaatsen eene soortgelijke beteekenis hebben in de vegetatie, vereenigen wij nog slechts groepen, die ook in bloesem en vrucht groote verwantschap bezitten.

Zijn aldus de hoofdvormen met oordeel uitgekozen en bepaald, dan behoort er slechts eene juiste waarneming, een heldere blik toe, om op te merken, hoe sommige dier hoofdvormen in het landschap zijn vereenigd en zamengeweven. En wil men den plantengroei in verband beschouwen met dien van andere streken, wil men dus zijn eigenaardig karakter tegen over deze, en zijne plaats in het geheel behoorlijk waarderen, dan moet nog worden nagegaan, hoe die zelfde grondvormen ook elders deel uitmaken van het landschap, of welke andere vormen daar, in plaats van hen, gebied voeren.

Beschouwen wij b. v. op die wijze onze grasvlakten en heidevelden, en vergelijken wij ze met het voorkomen der grassen en heidestruiken in an-

dere streken der aarde, dan bemerken wij, dat dit gezellig zamengroeijen van vele voorwerpen eener zelfde soort of van eene zelfde familie een verschijnsel is, geheel eigen aan onze gematigde luchtstreek.

Rijker, oneindig rijker in overvloed van vormen en kleuren zijn de gewesten, waar de zon hare stralen loodregt op de aarde nederschiet. Grooter en schooner zijn daar ook de grassen, breeder hun loof. Reeds aan de oevers der middellandsche zee is de *Ravenna*-suiker ons een voorbode van de sierlijke bloesempluimen van het suikerriet, die, wiegende op den zachten luchtstroom, schitteren met den schoonsten zilverglans. En in die zelfde streken verschijnt de *Arundo donax* als eerste getuige van de grootheid, die de bevallige, slanke grasvorm, met zijn geleeden stengel, in den boomhoogen bamboes bereikt. Maar de eigenlijk gezegde weilanden zijn geheel eigen aan onze luchtstreek. Dat eeuwigdurend groen, dat vast ineengesloten vlechtwerk van kruipende stengen, tegen de wintervorst bestand, en telkens het levende gewaad vernieuwende, dat de aardkorst bedekt, ontbreken in die warmere gewesten. Reeds in zuidelijk Europa staan de grassen meer verstrooid tusschen de andere planten en bloemen, en waar in de heete luchtstreek nog uitgebreide grasvlakten voorkomen, zijn het eerder woestenijen te noemen, die uit gebrek van anderen plantengroei, in het vochtig jaargetijde, met los op zich zelf staande grasplanten zijn aangevuld.

Zoo ook strekken zich, van ons vaderland tot aan de hellingen van het Uralgebergte, de woeste heidevelden uit, met het dorre, bijna naaldvormige loof en de taaije takken der struikheide begroeid, waartusschen slechts nu en dan de bevallige klokjes der dopheide of de bloesems van eene andere gezellin in de wildernis bevallig uitkomen. Maar aan de andere zijde van den evenaar, waar voorbij de brandende hitte van midden-Afrika eene nieuwe gematigde luchtstreek aanvangt, vinden wij honderden van de schoonste *Erica's* met de sierlijkste bloemen, nu niet tot heidevelden vereenigd, maar tusschen den overigen bevalligen plantengroei van het Kaapland verspreid. Ook elders komen de heidevelden niet voor. In Nieuw-Holland ontbreken zelfs de *Erica's*, maar zij worden er vervangen door de *Epacriden*, eene even sierlijke plantengroep, die met haar groote overeenkomst heeft.

Wij spraken nog van de bosschen, die, in afwisseling met de meer vlakke streken, ons vaderland bedekken. Reeds het ongeoefend oog onderscheidt in deze twee hoofdvormen, die zoowel in bloesem en vrucht, als ook door hun gebladerte en geheele voorkomen, hemelsbreed van elkander verschillen. Het zijn de verschillende boomen met breedbladerig loof aan de eene zijde, aan den anderen kant de pijnboomen met hunne regelmatige takken en dunne stijve naalden.

Deze laatste zijn wederom geheel eigen aan de noordelijke helft van onzen aardbol. Rondom den geheelen poolcirkel breiden zij zich uit, en vormen eenen breeden gordel om de aarde, die op sommige plaatsen tot aan de grens der heete luchtstreek nederdaalt. Maar vooral aan de andere grens, waar slechts de taaije berk hen voorbij streeft, en de andere woudboomen voor de koude van ijs en sneeuw geweken zijn, heerschen de sombere pijnboomen met hun donkergroen naaldloof in het winterlandschap. Nu is het, als in Schotland, de den, die als met opgerigte armen de kroon draagt van naalden, twee aan twee vereenigd; dan is het, als in Scandinavie, de zwaarmoedige spar, met hare regelmatige takken ter aarde neergestrekt, maar met de spitse kruin fier ten hemel opgestoken, die met den vorigen te zamen den kouden scepter zwaait. Meer oostelijk, in het noorden van Siberie, heerscht daarentegen de *Larix* met zijne los nederhangende takjes en tot sierlijke bundels vereenigde, afvallende naalden. Het is dezelfde vorm, dien wij, met dennen en sparren vereenigd, ook in de vlakten en bergen van midden-Europa ontmoeten. Zoo vervangt de eene soort de andere, meestal niet plotseling, maar eerst gelijkelijk met haar vermengd, en daarna heerscheres in haar eigen gebied. Elders, in de oostelijke streken van Azie, en in de verschillende deelen van noord-Amerika komen andere, en zelfs een veel grooter aantal soorten voor. Maar zoo gelijk is de indruk, dien al die pijnboomen, tot de drie genoemde typen behoorende, op den beschouwer maken, dat een europeesch reiziger van vroegeren tijd in Japan dezelfde soorten van zijn vaderland meende terug te vinden, en dat de landverhuizer, die onze streken verlaten heeft, door de amerikaansche pijnbosschen geheel aan die van zijn vaderland herinnerd wordt. De grootste verscheidenheid echter en de schoonste vormen behooren in dat werelddeel te huis. Behoef ik den

Mammoutsboom te noemen, die de californische bergen versiert, als den meest waardigen vertegenwoordiger van dien krachtigen plantenvorm? Driehonderd voet hoog verheft zich zijn lijnregte stam, en evenredig daaraan is de dikte van het hout, waaraan men, naar het aantal kringen, een ouderdom van drie duizend jaren toekent. Een stuk schors, rondom het benedenste gedeelte van den stam weggenomen, vormde eene kamer, waarin meer dan veertig personen behoorlijk plaats vonden. Zoo overtreft dus deze reus onder de planten zelfs den wereldberoemden ceder, tot de zelfde groep der naaldboomen behoorende, die de gebergten van Syrie bevolkt. Maar in bevalligheid wint het geen van de italiaansche *Piniool*, wier takken, naar boven tot eene schermvormige kroon vereenigd, en door den slanken stam gedragen, een eigenaardig karakter geven aan het landschap van die streken.

Vinden wij overigens nog eigenaardige pijn- en cederbosschen op het Himalaya-gebergte, en strekken zich de naaldboomen ook in de nieuwe wereld uit tot de landengte, welke hare beide helften van elkander scheidt, hun invloed op het landschap is van lieverlede verminderd, naarmate zij de keerkringen naderen. Meestal op de hooge bergen teruggetrokken, heerschen zij zelfs daar niet meer zooals in het noorden, en zonderling moet de indruk zijn, het eerst door Columbus en zijne reisgenooten ondervonden, wanneer men pijnboomen en palmen elkander het gebied ziet betwisten.

Opmerkenswaardig is het wederom, dat in het zuidelijk halfrond der aarde, ook in de gematigde luchtstreek, geene ware naaldboomen worden aangetroffen. Slechts weinige andere geslachten uit dezelfde natuurlijke groep, die der kegeldragende gewassen, zijn aan beide halfronden gemeen. Onder deze de bijna bladerlooze *Ephedra*, de *Taxus* en de *Podocarpus*, een boom, wiens naalden tot een meer bladvormig loof zijn uitgebreid en wiens ronde kroon bovendien meer aan onze loofboomen herinnert. Wij vinden daarentegen andere vormen in die streken, welke, hoezeer verschillend in voorkomen, toch tot dezelfde natuurlijke groep behooren en ook een overeenkomstigen invloed uitoefenen in het landschap. Het zijn de zonderlinge *Araucaria's*, die ook door eenigzins meerdere breedte van het loof en eene zekere slankheid der takken, te vergeefs hare ver-

wantschap met de regelmatige, stijve naaldboomen trachten te verbergen. En naast haar staan de *Casuarineeën*, even grillig als zij, die met hare dunne, nederhangende takjes, in geledingen verdeeld en van bladeren ontbloot, een treurvorm schijnen van den fieren pijnboom van het noorden.

Het zou ons te ver voeren, wanneer wij ook over de boomen met breedbladerig loof deze beschouwing wilden uitstrekken. Reeds onder die van onze streken zouden wij meer dan eenen hoofdvorm moeten onderscheiden, en hoeveel meer nog, wanneer wij ze wilden vergelijken met de vormen, welke andere gewesten, en vooral de rijke keerkringslanden versieren. Daar treden boomen op uit de afdeelingen van het plantenrijk, die hier slechts door nederige kruiden of heesters worden vertegenwoordigd. Prachtige bloesems schitteren daar tusschen het duizendvoud afwisselend groen. Palmen en zoovele andere verheffen op hooge stammen een bladerdos, wiens evenwijdig loopende aderen den grondvorm aanwijzen der eenzaadlobbige plant. Ja, zelfs de varens met heur fijn gekarteld en ingesneden loof groeijen daar op tot boomen. Het zou te veel zijn ook de andere te noemen, bijna onmogelijk ze naar waarde te beschrijven. Welk denkbeeld toch kunnen wij geven van die heerlijke vormen, ons slechts van verre bekend uit beschrijvingen en uit de half kranke voorwerpen, onder onzen donkeren hemel met moeite in het leven bewaard? Wij kunnen slechts luisteren, met ingenomenheid luisteren naar de bezielde taal van een von Humboldt, van een Reinwardt, van zoo vele anderen, die zich met een open oog en warme geestdrift hebben mogen overgeven aan een leven in en met die bekoorlijke natuur!

Het zal uit het aangevoerde duidelijk zijn, hoe in breede trekken een aanschouwelijk tafereel van den plantengroei kan worden voorgesteld, maar tevens, dat zoodanige schets uit een wetenschappelijk oogpunt nog niet voldoende is. Het karakter van het landschap wordt voornamelijk bepaald door vormen, die of door hunne grootte, of door hun groot aantal, somwijlen ook door een geheel eigenaardig voorkomen of door schitterende kleuren in het oog vallen. Maar voor de wetenschap is het aanwezig zijn van den trotschen pijnboom niet van meer gewigt dan dat van de

nederige boschbes, die aan zijne voeten voortkruipt; uit dat oogpunt staat hij niet hooger dan de liefelijke alpenroos die hem op de zwitsersche sneeuwtoppen, de *Rhododendron*-soort die hem in eenig ander gebergte van Europa of west-Azie vergezelt. Op den wetenschappelijken onderzoeker maakt het niet meer indruk, wanneer hij een uitgestrekt woud, dan, wanneer hij in eene enkele rotsspleet van de Kaap *Erica's* aantreft, die nergens anders, zelfs niet op gelijke plaatsen in den omtrek worden weergevonden; of op een enkel voorgebergte in Italie de schoone *Campanula isophylla;* of wanneer hij den geheel eigenaardigen plantengroei van St. Helena beschouwt en het aantal planten waarneemt, dat niet slechts aan dat eiland, maar zelfs aan bijzondere plaatsen van dat eiland eigen zijn. Bij hem staat het nederigste biesje gelijk met den fiersten boom, met de schitterendste bloem; en in plaats van een tafereel, hetwelk den totaal-indruk weergeeft van het landschap, treedt hij te voorschijn met cijfers en tabellen, die den plantengroei tot in zijne laatste bijzonderheden ontleden.

Ik mag uwe aandacht G. T. niet vermoeijen met die tabellen der zoogenoemde plantenstatistiek, haar niet vestigen op de wijze, waarop men, voor de wetenschappelijke vergelijking en ontleding van den plantengroei, de feiten opspoort en tot een geheel zamenstelt. Een enkele trek zal voldoende zijn, om de beteekenis van dit gedeelte der wetenschap te doen waarderen.

Men heeft er niet slechts prijs op gesteld, te weten, welke plantenvormen in elk deel der aarde worden aangetroffen, maar ook om de verhoudingen te leeren kennen tusschen het aantal soorten, dat hier en ginds den bodem versiert. En niet slechts tusschen dien rijkdom van soorten in het algemeen, ook meer in het bijzonder van die, welke tot grootere of kleinere afdeelingen van het plantenrijk behooren. Zoo heeft reeds Robert Brown de verhouding bepaald tusschen het aantal één- en twee-zaadlobbige planten, in hare afwisseling over de verschillende streken der aarde, van den aequator naar de polen. Von Humboldt heeft het eerst die berekening tot de kleinere afdeelingen, de familien van het plantenrijk, uitgestrekt, en talrijk zijn de onderzoekingen, door vele anderen in dit gebied met zorg en naauwgezetheid volbragt.

Dat onderzoek leidde tot allermerkwaardigste uitkomsten. Zoo merkte

men op, bij de vergelijking van twee naburige landen, als Duitschland en Frankrijk, dat de rijkdom der voornaamste familien, met betrekking tot den totalen rijkdom aan soorten, in beide weinig verschilden. En toch ontbreken in Frankrijk vele soorten van grassen, van kruisbloemen en andere uit die rijkelijkst vertegenwoordigde groepen, welke in Duitschland tot de zeer algemeen voorkomende planten behooren. Die ontbrekende soorten zijn in Frankrijk door andere van dezelfde familie vervangen, welke men daarentegen in Duitschland mist. Zoo vormt dus de flora van Frankrijk een zeker geheel, dat in zamenstelling met de flora van Duitschland overeenkomt, terwijl de zamenstellende elementen, de afzonderlijke soorten, door langzame wisseling, veranderd zijn.

De meeste deelen der aarde zijn nog niet zoo naauwkeurig onderzocht als de landen van Europa. Slechts ten deele was het mogelijk de grenzen te leeren kennen, waarbinnen eene bepaalde soort, een geslacht, of eene familie op de oppervlakte der aarde besloten is. Eveneens om na te gaan, hoe de enkele voorwerpen in het gebied der soort, hoe de soorten in dat van het geslacht, hoe eindelijk de geslachten in dat der natuurlijke familie, waartoe zij behooren; zijn verdeeld. Doch, hoeverre dit onderzoek nog zij van zijne voltooijing, toch openbaarde zich reeds met voldoende zekerheid de algemeene wet, waaruit het straks genoemde verschijnsel voortvloeit. Gelijk in het algemeen de voorwerpen eener soort het digtst bij elkander staan in het midden van haar gebied, en schaarscher worden naarmate men hare grenzen nadert, zoo bleek het ook, dat de soorten van een geslacht, de geslachten eener familie veelal in een of meer deelen der aarde als om bepaalde middelpunten zijn opeengehoopt, terwijl zij verder van daar meer verspreid zijn of geheel ontbreken.

Zoo komen dus de betrekkingen, waarin de afzonderlijke voorwerpen staan tot de soort, de soorten tot haar geslacht, de geslachten tot hunne familie, met elkander overeen, zoowel in het kruidkundig stelsel als in hunne verdeeling over de aarde. Men kan het plantenrijk beschouwen als een geheel, waarvan de zamenstellende deelen, de afzonderlijke soorten, op tweederlei wijze zijn gerangschikt. Eens in des menschen gedachte, in het natuurlijke stelsel, waar zij naar de wijzigingen in bouw en maaksel, als *typen*, in hoogere groepen en trapswijs meer bijzondere afdeelingen

zijn zamengevoegd. Andermaal daarentegen in de werkelijkheid, over de oppervlakte van den aardbodem, op eene wijze, waarvan wij de wetten nog niet in alle bijzonderheden kennen, doch waarin wij de harmonie van een geheel beginnen in te zien. En tusschen die beide bestaat verband. Dat verband bevreemdt ons niet; wij zijn reeds lang gewoon aan de ervaring, hoe verwantschap van vorm, ook in de planten-wereld, met overeenkomst in andere eigenschappen vergezeld gaat. Waarom zouden dan ook niet zoodanig verwante planten overeenstemming verraden in de wijze, waarop zij over de oppervlakte der aarde zijn verdeeld? Maar het treft ons als een nieuwe getuige van die eenheid, die harmonie, welke het nader onderzoek der natuur in al hare deelen doet ontdekken, eene harmonie, die al de deelen van het groote geheel als met een levenden adem bezielt.

De voornaamste taak bij het onderzoek der natuur is de verklaring van de waargenomen verschijnselen, en het mag derhalve bovenal onze belangstelling wekken, welken weg men daartoe, in de studie der plantengeographie, heeft ingeslagen. Om het antwoord te vernemen op die vraag, moeten wij ons langzamerhand terugtrekken van het standpunt, waarop wij ons tot nu toe hebben geplaatst. Wij lieten vandaar onzen blik weiden over het geheel. Maar wij moeten die algemeene beschouwing, hoe aanlokkend ook, vaarwel zeggen, willen wij den natuuronderzoeker volgen, tot waar hij, een voor een, de verborgen draden van het netwerk opspoort.

Reeds een vlugtige blik overtuigt ons, dat er een verband bestaat tusschen de eigenschappen der aarde en haar wisselend plantenkleed. De eene plant groeit in het losse duinzand, de andere in de vaste klei, wederom eene andere in den zuren veengrond of in het weeke moeras. En te vergeefs zou het zijn, de moerasplant over te brengen in het rulle zand, of de bewoonster der zilte zeekust landwaarts in te voeren. Al die planten hebben hare bepaalde levensbehoeften. Alle vereischen zij een bodem, die in physische eigenschappen, watergehalte en scheikundige zamenstelling zekere grenzen niet te buiten gaat. Die levensbehoeften zijn vervuld op

de plaatsen, waar wij de planten van nature aantreffen, en zoo openbaren zich de wisselingen van den bodem in de wisseling der kleuren en vormen van zijn levend gewaad.

Magtiger dan andere invloeden is de warmte. Zij vormt geene plaatselijke wijzigingen, van betrekkelijk geringe uitgebreidheid, die in de verschillende streken der aarde op overeenkomstige wijze worden herhaald. Als met éénen greep omvat zij hare geheele oppervlakte, van den aequator tot de beide polen. En hoe met hare wisselingen het plantenkleed verandert, behoef ik naauwelijks te herinneren. Met een enkel woord spraken wij er reeds van, hoe de rijkdom der vormen, de pracht der kleuren, toenam van de koude streken naar de keerkringsgewesten. Hetzelfde verschijnsel nemen wij waar op de bergen. Naarmate wij hooger stijgen, voelen wij de zonnewarmte verminderen, en daarmede overeenkomstig zien wij verandering in den plantengroei, en dezen telkens meer gelijk worden aan dien van noordelijker streken. Treffend moet de indruk zijn, wanneer men binnen de keerkringen opstijgt tot de lijn van eeuwige sneeuw, als men dan van lieverlede de palmen en boomvarens en al de pracht der tropische flora verlaat, om daarboven, in snelle opvolging, eene reeks van vormen aan te treffen, overeenstemmende met die van koeler gewesten, telkens armer en schraler, tot dat eindelijk de koude van ijs en sneeuw alle plantenleven heeft uitgebluscht.

Zoodanige algemeene vergelijking echter moge wijzen op het verband, dat tusschen de eigenschappen der aarde en den plantengroei bestaat, eigenlijke verklaring van de verschijnsels geeft zij niet. Zij zou dit dan alleen kunnen, wanneer werd aangetoond, dat die hoedanigheden van den bodem, die gesteldheid van het klimaat, die meerdere of mindere zonnewarmte den plantengroei hadden doen ontstaan, dat zij niet slechts de noodzakelijke gezellinnen, maar tevens de oorzaken van het plantenleven waren. Doch verre is het van daar. Hoe menige plant missen wij op plaatsen, waar toch alle mogelijke voorwaarden vervuld zijn voor haar bestaan. Ginds in die duinpan groeit het sierlijke parnaskruid of schittert de blaauwe *Gentiaan*. Waarom zochten wij haar te vergeefs in den omtrek, in die andere vallei, waar zij toch denzelfden bodem, dezelfde vochtigheid, dezelfde warmte zou aantreffen? Daar drijven de ronde bladen en

helder witte bloemen der waterplomp; waarom niet in dat andere water, in de nabijheid? Waarom treft men alleen de gele aan in den omtrek van Genève, terwijl de beide soorten in alle omliggende landen voorkomen? Zij vinden daar dezelfde behoeften op gelijke wijze vervuld, want sedert 40 jaren hebben ze, met opzet overgebragt, in de vijvers van den kruidtuin stand gehouden. Hemelsbreed is het verschil tusschen den plantengroei der nieuwe en dien der oude wereld. Wij zagen reeds, dat daar geene heidevelden voorkomen als in ons werelddeel, dat de naaldbosschen daar uit geheel andere, en veel talrijker soorten bestaan. Waarin ligt dat onderscheid? Zeker niet in de klimaten, die beide deelen der aarde in dezelfde opeenvolging bezitten. Zeker niet in andere uitwendige omstandigheden, want hoeveel vormen, door den mensch uit Amerika overgebragt, groeijen hier welig voort. Behoef ik de *Mais*, den tabak, maar vooral den aardappel te noemen, wiens cultuur in geheel de beschaafde wereld het burgerregt verkregen heeft? En wie zou, onder de wildwassende planten, b. v. de gele *Onagra* onzer zandstreken houden voor een vreemdeling uit die verre gewesten, voor twee eeuwen nog binnen de enge grenzen onzer tuinen beperkt? Zoo ook heeft de nieuwe wereld, door het verkeer der menschen, vaak zonder hunne opzettelijke bemoeijing, een aantal gewassen uit Europa verkregen, en is zelfs de flora der Vereenigde Staten sedert ruim twee eeuwen met bijna 200 wild-groeijende planten verrijkt. Zou dit mogelijk geweest zijn, ja zou het noodig wezen, sierplanten in onze tuinen, granen op onze akkers met zorg te kweeken, wanneer de aarde overal van zelve reeds die vormen voortbragt, welke er de voorwaarden vervuld vinden voor haar bestaan?

Wij moeten dus andere omstandigheden, andere oorzaken te hulp roepen, om ons rekenschap te geven van het aanwezen der planten in de verschillende streken der aarde. De geschiedenis van elke plant moet worden opgespoord; zij moet ons leeren, hoe de plant gekomen is op de plaats, waar zij nu leeft en voortgroeit. Ongelukkig ligt de aanvang dier geschiedenis in het verre verleden verborgen, even als de eerste geschiedenis der aarde zelve. Geene menschelijke getuigen hebben het bijgewoond, hoe de bekoelde schors van den gloeijenden aardbol de levende vormen heeft voortgebragt, welke haar nu versieren, door welk vermogen

8*

zij zijn ontstaan, elk met hare bijzondere eigenschappen, en daardoor aan bepaalde omstandigheden gebonden. Wel leeren ons de overblijfselen van gewassen, diep in den schoot der aarde bedolven, dat deze haar levend gewaad meermalen heeft veranderd, dat omwentelingen harer schors herhaaldelijk den plantengroei hebben vernietigd, en dat telkens een nieuwe plantengroei ontstaan is, hooger bewerktuigd dan de vorige. Maar in welken zamenhang die opvolgende vormen tot elkander stonden, hoe de tegenwoordige in verband staan met die welke hen voorafgingen, laat zich zelfs niet vermoeden. Evenmin dus ook, door welke oorzaken de overeenstemming is bepaald tusschen de verdeeling der in het natuurlijk stelsel verwante gewassen, waarvan wij vroeger spraken. Het kan een punt van onderzoek wezen, of alle tegenwoordig levende planten tegelijkertijd ontstaan zijn, dan of sommige van haar een hoogeren ouderdom bezitten, en daarentegen andere, zooals men van die met *zamengestelde bloemen* vermoedt, van lateren oorsprong zijn. Men kan vragen, van welke omwentelingen der aardkorst de tegenwoordige plantengroei nog getuige geweest is. Zoo is het waarschijnlijk, dat de oude en de nieuwe wereld reeds door den oceaan gescheiden waren, voordat zij met haar tegenwoordig plantenkleed werden bedekt, dat daarentegen de middellandsche zee eerst later eene landstreek overstroomd heeft, die de flora van Spanje aan die der vlakten van Perzie verbond. Allermerkwaardigst zijn in dit opzigt de nasporingen van Forbes omtrent den plantengroei van Groot-Brittannie. Maar wat zijn deze enkele punten, uit de laatste tijdvakken, in verband met de geheele geschiedenis? Moeijelijk is het onderzoek, daar gelijktijdig de geschiedenis der aarde en die van het bewerktuigd leven moeten worden onderzocht, terwijl juist beide onderzoekingen in elkanders uitkomsten den grootsten steun zouden bezitten. Elke nieuwe verovering mag daarom op hoogen prijs worden gesteld. Doch wie durft zich, zelfs in de verre toekomst voorspellen, dat de ongelijke strijd eens tot volkomene zegepraal leiden zal?

Wij wilden nagaan, G. T., welken weg de studie der planten-geographie heeft ingeslagen, om rekenschap te geven van de waargenomen verschijn-

selen. Welligt stelt het u te leur, niet veel meer te vernemen; dan hoeverre zij nog van die volledige verklaring verwijderd is. Maar juist dit is eene der voornaamste eischen van de wetenschappelijke methode, dat zij zich naauwkeurig afvraagt, in hoeverre de verschijnselen binnen het gebied der verklaring vallen, en dat zij gewillig afziet van hetgeen zij nog niet verklaren kan. Juist dit is eene groote verdienste der hedendaagsche planten-geographie tegenover die van vroeger dagen, dat zij erkend heeft en duidelijk uitgesproken, welk een voorname grond voor de volledige verklaring der verschijnsels haar nog ontbreekt, dat zij, in plaats van die leemte door losse gissingen slechts schijnbaar aan te vullen, die leemte als met den vinger heeft aangewezen, en tevens den arbeid, waardoor zij, zoo mogelijk, moet worden hersteld.

De regte waardering der gewigtige rol, welke de vroegere, ons onbekende, werkingen spelen in den tegenwoordigen toestand der vegetatie, heeft tevens de ware beteekenis in het licht gesteld van die invloeden, welke nu nog voor onmiddellijke waarneming vatbaar zijn. Het vermogen, waardoor elke soort het eerst is voortgebragt, behoort tot het onbekende verleden, maar het leeft voort in de gevolgen, in het aanwezig zijn en de gedurige voortplanting van den bepaalden vorm met zijne bepaalde eigenschappen. Op welke plaats ontstaan, hetzij in een of meer verschillende voorwerpen, heeft elke soort, zoo als zij ook nu doet, hare zaden uitgestrooid. Hier in de nabijheid neergevallen, elders door wind of waterstroomen weggevoerd, hebben deze zaden nieuwe planten gevormd, waar de omstandigheden het gedoogden. Zoo heeft iedere soort een gebied ingenomen, door het vermogen dat zij nu nog bezit, en heeft zij het uitgestrekt over de aarde, tot daar, waar klimaat of andere omstandigheden paal en perk stelden aan hare uitbreiding.

Waar wind noch waterstroomen de zaden hadden gevoerd, heeft de mensch ze gebragt, als hij meende door haar in zijne levensbehoeften te voorzien. Zoo werd hij eene nieuwe oorzaak, dat sommige planten over de aarde werden uitgebreid. Maar ook hij kon het slechts daar, waar de omstandigheden het gedoogden; ook hij kon de grens niet overschrijden, door de onverbiddelijke uitwendige invloeden evenzeer aan het nieuwe gebied der plant gesteld.

Terwijl hem in het Himalaya-gebergte de rijst, dat voorname voedsel der tropische landen, nog tot op drie duizend voet hoogte volgt, moet hij daarboven voor haar eene vergoeding zoeken in de tarwe, uit gematigde luchtstreken overgeplant; en waar, zevenduizend voet hooger, ook deze hem verlaat, kweekt hij gaarne de gerst en de haver, minder voortreffelijk graan, maar hetwelk tevreden is met eene schralere luchtstreek. Hooger dan de rijst, stijgt de *Mais* op in de gebergten van tropisch Amerika, doch ook daar volgt eene hoogte, waar het koren der oude wereld welkom is. Evenzoo wordt de keuze beperkt, naarmate men in de vlakte de polen der aarde nadert. Moge in Europa de cultuur der *Mais* en der tarwe, nog in de vorige eeuw, van het zuiden aanmerkelijk zijn uitgebreid, eens komt de grens, waar men haar niet naar willekeur afwisselen kan met de rogge, en hoog in het noorden is het wederom slechts de gerst, die met den aardappel de bewoners der poolstreken voedt.

Daar dreigen eindelijk ook deze, de laatste weldadige vertegenwoordigers van het plantenrijk, den mensch te verlaten. Met inspanning van alle krachten strijdt hij dan om het dagelijksch brood. Had hij in warmer streken slechts te kiezen uit den ruimen voorraad, en ging hij gewillig over tot een ander gewas, wanneer het eerste te strenge eischen deed aan het klimaat, hier zoekt hij zelfs het weinige te ontwringen aan de half gesloten handen der elders zoo milde natuur. Waar, zoo als op IJsland en Unalaschka, slechts de aardappel is overgebleven, kweekt hij die plant als een kostbaren schat, schoon zij ter naauwernood een aantal nietige knollen voortbrengt. Tot aan de noordelijke grens van Zweden zaait hij de gerst, dáár hoofdbestanddeel van het brood, zij het ook, dat hij ze half ontwikkeld van den akker halen en in den oven droogen moet, zij het ook, dat hij slechts eenen enkelen zomer met vreugde begroet, die het graan op den akker tot geheele rijpheid brengt.

Daar, waar de mensch in den strijd met de natuur alle krachten inspant, gevoelt hij eerst regt hare magt. Daar erkent hij ook het onverwinnelijk vermogen, waarmede zij het plantenleven binnen bepaalde grenzen beperkt. Dáár is ook de werkplaats van den natuuronderzoeker, die de werking der hedendaagsche invloeden naspoort. Daar bestudeert hij ze, ook bij de wildwassende plant, aan de grenzen van haar gebied, waar zij te vergeefs

hare zaden uitstrooit, waar slechts gebrekkige voorwerpen optreden als getuigen van de worsteling, als slagtoffers van den vruchteloozen strijd. Met de grootste zorgvuldigheid zoekt hij die grenzen op, bij elke soort, en vervolgt ze van punt tot punt, totdat hij het gebied rondom heeft afgebakend. Want daar, aan die grenzen, meet hij de krachten, waardoor zij worden vastgesteld. Dáár alleen, op die plaats van het evenwigt, kan hij het dubbele vraagstuk oplossen, welke invloeden van bodem en klimaat in het plantenleven werkzaam zijn, en in welke mate zij deel hebben in het leven van elke soort. Terwijl in het midden van haar gebied alle levensvoorwaarden meest ruimschoots zijn vervuld, wordt aan die grenzen nu de eene, dan de andere tot het streng noodzakelijke beperkt, en daalt daarbuiten zelfs beneden dit laagste bedrag. Terwijl binnen het gebied schadelijke invloeden beneden de maat vallen van hetgeen de plant verdragen kan, stijgt aan de grens nu de een, dan de ander tot die hoogte, en verhindert hare ontwikkeling daar buiten. Daarom ontleedt de natuur-onderzoeker, in de nabijheid dier grenzen, al die uitwendige invloeden, gaat na, welke van hen daarbuiten dalen tot een bedrag, lager dan ergens binnen het gebied, of welke daar voor het eerst optreden met belemmerende kracht. Moeijelijk is dat onderzoek, groote zorg en veel arbeid vereischt het. Elke soort moet afzonderlijk worden behandeld, elk deel der grens afzonderlijk beschouwd, elke invloed afzonderlijk worden vergeleken, maar op de vragen, aldus met gewisheid gedaan, geeft de natuur ook een bepaald antwoord, en, weinig moge men door den arbeid van vele jaren verklaard hebben, men heeft het goed, men heeft het grondig verklaard.

Zoodanig is de taak van den natuur-onderzoeker. Zoo heeft haar DE CANDOLLE begrepen, zoo heeft hij ze voor zich zelven, voor anderen met klaarheid afgebakend. Beperkt door den aard der hedendaagsche invloeden, werkt hij, binnen die grenzen, zijne taak veilig af, verklaart wat verklaard kan worden, terwijl andere onderzoekingen worden voorbereid, om den ontbrekenden grondslag voor de volledige verklaring op te bouwen. Slechts even noemde ik ze, die onderzoekingen naar de geschie-

denis der plantenwereld. Hoe gaarne had ik met u den natuuronderzoeker gevolgd, waar hij uit den schoot der aarde getuigen opdelft van lang vervlogen eeuwen; hoe gaarne zelfs de laatste tijdvakken dier geschiedenis beschouwd, al ware het slechts de korte tijd sedert het bestaan der menschen op aarde, ware het slechts, om te zien hoe de oorsprong der cultuurgewassen, nog in het begin dezer eeuw door een VON HUMBOLDT als onnaspeurlijk beschouwd, door gezet onderzoek is aan het licht gekomen. Helaas, de grenzen eener rede zijn te eng, om al dien rijkdom te bevatten. Ook bij het beschouwen van de hedendaagsche invloeden op de planten-verspreiding moeten wij ons beperken, ons vergenoegen met een vlugtigen blik.

Wij hebben den natuuronderzoeker vergezeld tot daar, waar hij de verborgen draden van het netwerk een voor een opspoort. Ter naauwernood is het ons vergund, hem nog een oogenblik gade te slaan in zijnen arbeid, en in eene enkele bijzonderheid den kenmerkenden geest van zijn onderzoek te leeren waarderen. Naauwelijks kunnen wij nog vernemen, hoe hij den invloed der warmte, de opperste magt die het plantenleven binnen bepaalde grenzen bedwingt — om van de afzonderlijke werking der lichtstralen thans niet te gewagen — in zijn ware beteekenis opgevat en aldus aan de verklaring der verschijnselen dienstbaar gemaakt heeft.

Iedere plant heeft voor haar leven eene zekere warmte noodig. Ziedaar eene eenvoudige waarheid, nog nooit door iemand betwist! Maar eerst laat is zij geheel begrepen, eerst onlangs als zoodanig het beginsel geworden, dat de planten-geographie tot een nieuw leven heeft opgewekt. Iedere plant heeft eene bepaalde hoeveelheid warmte noodig, om hare ontwikkeling te volbrengen. Dat zag men voorbij, als men slechts lette op den warmtegraad, vereischt voor het leven der plant, en zich geen rekenschap gaf van het aandeel, dat de warmte in het plantenleven heeft. Het stuk hout, dat wij op onzen haard verbranden, heeft de koesterende warmte, die het verspreidt, vroeger ontvangen van de zonnestralen die den levenden boom beschenen. Zoo verbruikt iedere plant en elk plantendeel eene bepaalde hoeveelheid warmte, niet ongelijk aan een werktuig, dat voor die warmte eenen bepaalden arbeid verrigt. Die arbeid is de vorming dier deelen zelve; als produkten kennen wij de stoffen waaruit die deelen bestaan.

SERIES LECTIONUM,

IN

ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

HABENDARUM, POST FERIAS AESTIVAS ANNI CIOIOCCCLVII.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

F. KAISER Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... hora IX.

Astronomiam practicam, iisdem diebus, ... X.

Astronomiam, quam popularem vocant, tradet, diebus Lunae et Iovis, hora vespertina, ... V.

Singulos suos Auditores ad coelum tubi optici ope perlustrandum aptis temporibus evocabit.

Artis observandi Exercitiis quotidie praeërit.

I. VAN DER HOEVEN Zoologiam et Anatomen comparatam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... XI.

Mineralogiae et Geologiae elementa exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... II.

Anthropologiam et generis humani Historiam naturalem docebit, diebus Martis et Iovis, ... I.

A. H. VAN DER BOON MESCH Chymiam corporum organicorum exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.

Chymiam, quae anorganica vocatur, docebit, iisdem diebus, XI.

Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem exponet, diebus Lunae et Mercurii, ... XII.

10

Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Iovis, . . . hora XII.
Experimenta instituendi artem docebit, et Exercitia practica in Laboratorio moderabitur quotidie.
Cum Studiosis provectioribus de Physiologia chymica colloquetur, die Veneris, hora vespertina, ... V—VIII.

G. I. Verdam Elementa Geometriae planae et Trigonometriam planam tradet, die Iovis, ... X,
et die Veneris . . . . IX et X.
Stereometriam et Trigonometriam sphaericam docebit, diebus Martis et Iovis, ... VIII.
Arithmeticam universalem, sive Algebram, tradet, diebus Mercurii et Veneris, ... XI,
et die Iovis, ... IX.
Calculum Differentialem et Integralem itemque Mechanicam tractare perget, diebus et horis deinde indicandis.
Scholas paedagogicas habebit, die Lunae, hora commoda.

G. H. de Vriese Plantarum indigenarum et medica virtute praeditarum Historiam illustrabit, verno et aestivo tempore, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... VII.
Physiologiam plantarum exponet, iisdem diebus, ... I.
Selectas demonstrabit familias naturales, diebus Martis et Iovis, II.
Excursionibus botanicis praeërit, die Saturni, apta tempestate.
Historiam plantarum medica virtute praeditarum et pharmacognosin regni vegetabilis et animalis, duce Pharmacopoea Neërlandica, futuris Pharmaceutis tradet, diebus Lunae et Mercurii, ... VIII.

P. L. Rijke Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... XII.
De Physices capitibus selectis latius et fusius disseret, diebus Lunae et Mercurii, ... X.
Physicam mathematicam tradet, diebus Lunae et Veneris, III.
Exercitiis physicis practicis praeërit quotidie.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. BAKE, quantum poterit et licebit, auctoritate et consilio adiuvare conabitur eos, qui in Literarum Humaniorum studiis versantur.

A. RUTGERS IESAIAE et MICHAE *Vaticinia* et *Psalmos* selectos interpretabitur, diebus Lunae et Martis, ... hora IX,
et die Mercurii, ... VIII.
Primum SAMUELIS *librum* cursoria lectione tractare perget, die Martis, ... I,
et die Iovis, ... XII.
Antiquitates Israelitarum explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Grammaticam Sanscritam docebit, diebus et horis Auditoribus commodis.

T. G. I. IUYNBOLL Sermonis Hebraei elementa tradet, cum Grammatica explicanda, tum analyticis Exercitiis moderandis, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... VIII.
Litterarum Arabicarum, Chaldaicarum et Syriacarum initia docebit (duce Cl. ROORDA, WINERO, UHLEMANNO), die Iov., I,
et diebus Veneris et Saturni, ... VIII.
Cum provectioribus Discipulis *Chrestomathiam Syriacam*, a BERNSTEINIO editam, leget die Martis, ... II.
Chrestomathiam Arabicam, a Doct. FR. A. ARNOLDO editam, die Lunae, ... II.
Coranum leget, die Mercurii, ... II.
In *Codd. MSS. Arab.* legendis et interpretandis cum iisdem operam ponet, die Veneris et Saturni, ... II.

I. H. STUFFKEN Logicam tradet, die Iovis, ... IX,
et die Veneris, ... XI et I.
Metaphysicam docebit, diebus Martis et Mercurii, ... X.
Ethicam explicabit, diebus Lunae et Iovis, ... XII.
Paedagogicam exponet, diebus et horis Auditoribus commodis.

C. G. COBET interpretabitur DEMOSTHENEM, HERODOTUM et ARISTOPHANEM, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... hora X.

Cum provectioribus leget PLATONEM et SOPHOCLEM, diebus Iovis et Veneris, ... I.

Antiquitates Romanas tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.

Historiam Veterem provectiores docebit, dieb. Iovis et Veneris, XII.

Scholas paedagogicas habebit, diebus Martis et Iovis, ... II.

Initia Palaeographiae Graecae Candidatis Literarum explicabit, diebus Veneris et Saturni, ... IX—XI.

Disputandi exercitia publica moderabitur, die Iovis, ... XI.

R. P. A. DOZY, Prof. Extraord., Historiam universalem explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.

Varios locos historiae aevi medii et historiae recentioris exponet, diebus Iovis et Veneris, ... X.

Historiam Islamiticam explicabit, die Iovis, ... II—IV.

Interpretari perget Hamâsam et Codices Arabicos manu scriptos, die Veneris, ... II—IV.

M. DE VRIES Historiam Patriae tradet, die Mercurii, ... I,
et diebus Iovis et Veneris, ... II.

Linguam Literasque patrias explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... II.

Linguam Literasque patrias medii aevi explicabit, diebus Martis et Iovis, ... III.

Linguam Literasque patrias saeculi XVII explicabit, die Lunae . . . . I.

Exercitia oratoria moderabitur, die Veneris, ... III.

Linguam Gothicam tradet, et carminum medii aevi interpretationem criticam provectiores docebit, die Martis, hora vespertina, ... VI—IX.

FACULTAS MEDICA.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN Pathologiam docebit, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, ... I.

Medicinam practicam cum exercitatione in Nosocomio academico, quotidie, ... hora XI.
Historiam Medicinae tradet, diebus Lunae et Martis, . . . I.

G. C. B. Suringar Therapiam generalem docebit, diebus Martis et Iovis, ... XII,
et die Saturni, ... IX.
Pharmacognosin et naturalem remediorum Historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XII.
Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris, ... IX.
Doctrinam morborum singularium tradet, diebus Lunae, Martis et Iovis, ... IX.
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, ... X.

F. W. Krieger Theoriam Disciplinae chirurgicae exponet, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... VIII.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit, diebus Lunae, Mercurii, Iovis et Saturni, . . . XII.
Collegio casuali, diebus Martis et Veneris, ... XII—III.
Operationes chirurgicas demonstrabit, horis deinde indicandis.
Doctrinam de morbis oculorum exponet, die Saturni, . . . X—XII.
Medicinam forensem, diebus Lunae et Iovis, ... I.
Anthropologiam medico-forensem docebit, die Veneris, . . II.

A. E. Simon Thomas, Prof. Extraord., Theoriam artis obstetriciae exponet, diebus Martis, Iovis et Saturni, ... VIII.
Exercitationibus clinicis, in Nosocomio academico habendis, vacabit quotidie, ... IX.
Doctrinam Operationum tradet, et Operationibus obstetriciis, tum in pelvi factitia, tum in cadavere instituendis praeerit, die Mercurii, ... I.
Gynaecologiae et Gynaecopathologiae capita selecta tradet, die Lunae, ... II.
Praxin obstetriciam, tum in Nosocomio academico, tum in Policlinico obstetricio, quoties necesse erit, moderabitur.

H. Halbertsma, Iust. fil., Prof. Extraord., Anatomiam specialem et practicam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, ... hora X.
Physiologiam, experimentis et observationibus microscopicis illustratam, iisdem diebus, ... IX.
Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore, . . XI—III.
F. W. Krieger et H. Halbertsma disputandi Exercitiis publicis praeerunt, die Martis, ... II.

FACULTAS IURIDICA.

H. G. Tydeman, Emeritatum nactus et cessans a Praelectionibus, non tamen cessabit in studiorum suorum fructu lubenter communicando.
C. I. van Assen interpretabitur Digestorum locos selectos, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... X.
Institutiones iuris Iustinianei secundum Lineamenta a se edita, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Ius civile hodiernum, secundum Compendium a se editum, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Legem Iudiciorum privatorum eorumque Historiam, et rem iudiciariam privatam, die Iovis, ... X—XII,
et die Veneris cum exercitationibus forensibus, ... XI.
Auctorum classicorum selectos locos ad Ius Romanum pertinentes, die Iovis, ... XII.
Disputandi exercitia moderabitur hora auditoribus commoda.
H. Cock tradet Ius criminale, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.
Ius publicum et Gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, X.
Ius naturale, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XI.
Ordinem Iudiciorum criminalium, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
I. de Wal Historiam Iuris Romani enarrabit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, ... IX.

Encyclopaediam et Methodologiam Iuris explicabit, iisdem diebus, ... hora X.
Ius mercatorium exponet, die Iovis, ... XII,
et die Veneris, ... IX et X.

S. Visschering Statisticam Patriae explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . I.
Historiam Europae diplomaticam, iisdem diebus, ... II.
Oeconomiam politicam, die Iovis, ... I,
et die Veneris, ... XII et I.

FACULTAS THEOLOGICA.

W. A. van Hengel, provectae aetatis causa rude donatus, quantum per vires licebit, Academiae alumnis prodesse conabitur.

N. C. Kist Historiam ecclesiasticam docebit, imprimis *mediam*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, ... XII.
Christianae Morum Disciplinae partem exponet *historicam* et *asceticam*, diebus Lunae, Mercurii et Veneris, ... XI.
Scriptorum Ecclesiasticorum, maxime *Belgicorum*, Historiam tradet, diebus Iovis et Veneris, ... XII.
Historiae ecclesiasticae veteris Monumenta exponet, die Martis, XI.
Orationibus sacris praeërit, die Martis, ... II.

I. H. Scholten Dogmatices Christianae partem posteriorem explicabit, diebus Martis et Iovis, ... XI,
et diebus Iovis et Veneris, ... X.
Introitum in libros N. T. tradet diebus Lunae et Iovis, . . I.
Theologiam naturalem docebit horis auditoribus commodis.
Theologiam biblicam N. T., sive Historiam doctrinae Christianae aevo apostolico tradet, diebus Martis et Veneris, . . I.
Orationibus sacris praeërit, diebus ét horis sibi et Candidatis Theologiae commodis.

A. Kuenen theologiam V. T. sive historiam religionis Israeliticae exponet, die Lunae, ... X,
et die Iovis, ... VIII.

De Israelitarum historia aget, die Mercurii, ... hora II.
Librorum V. T. historiam enarrabit, die Mercurii, ... I,
et die Veneris, ... VIII.
Orationibus sacris praeërit, diebus et horis sibi et Candidatis Theologiae commodis.

I. I. Prins Epistolam Pauli ad Galatas interpretabitur, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, ... IX.
Theologiae Practicae partem Catecheticam tractabit, die Martis, ... X.
De Catechismi Heidelbergensis pro populo tractandi ratione aget, die Mercurii, ... X.
Exercitationes tam catecheticas quam homileticas moderabitur, diebus Lunae et Martis, ... II.
Ius Ecclesiasticum Neêrlandicum tradet, hora postea indicanda.
Orationibus sacris habendis praeërit, diebus et horis sibi et Theologiae candidatis commodis.

*** Publice disputandi exercitationibus praeërunt N. C. Kist, I. H. Scholten, A. Kuenen et I. I. Prins, die Veneris, . . II.

P. O. van der Chijs, titulo Professoris Extraordinarii ornatus, Numismaticam universalem docebit, diebus et horis, quae Auditoribus convenient.

I. A. Boogaard, Med. Doct., Prosector, Anatomiam pathologicam docebit, die Iovis, ... II—IV.
Anatomiam generalem, demonstrationibus microscopicis illustratam, exponet, die Veneris, ... II—IV.
Exercitiis practicis in Microscopii usu praeërit, horis Auditoribus commodis.
Vincturarum et fasciarum Doctrinam demonstrabit, die Saturni, ... II—IV.

C. A. X. G. F. Sicherer, Literarum Germanicarum Lector, selecta principum Poëtarum germanicorum carmina interpretari

paratus est, simul id acturus, ut his ipsis exemplis varia Poeseos genera explicet Auditoribus.

Si qui sint Linguae germanicae minus periti, qui Grammaticam doceri cupiant, his quoque lubentissime vacabit.

C. G. Lokkers, Academicus Artis gladiatoriae Magister, aptum et elegantem gladii usum docebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIƆIƆCCCLVII.

In Facultate		Disc. Math. et Phys.	14.
〃	〃	Phil. Theor. et Lit. Hum. . .	25.
〃	〃	Medica	92.
〃	〃	Iuridica	197.
〃	〃	Theologica	160.
			488.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo consilio, ut hic examinentur et Doctores creentur, quorum:

In Facultate		Disc. Math. et Phys.	2.
〃	〃	Phil. Theor. et Lit. Hum. . .	8.
〃	〃	Medica	48.
〃	〃	Iuridica	39.
〃	〃	Theologica	37.
			134.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA,

A DIE IX FEBRUARII CIƆIƆCCCLVII AD DIEM VIII FEBRUARII CIƆIƆCCCLVIII.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

Die 3 Martii. GUILIELMUS FREDERICUS REGNERUS SURINGAR, Leovardiensis, defensa Dissertatione continente: *Observationes phycologicas in Floram Batavam*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

D. 22 Iunii. RUDOLPHUS SICCO TJADEN MODDERMAN, Winschotanus, *publice* defenso Specimine, *De leer der osmose*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

D. 30 Octobris. MARTINUS HOEK, Haganus, *publice* defenso Specimine: *Over de kometen van de jaren* 1556, 1264 *en* 975 *en hare vermeende identiteit*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

D. 15 Ianuarii. HERMANNUS VAN HALL, Groninganus, defenso Specimine continente: *Obervationes de Zingiberaceis*, Math. Mag. Phil. Nat. Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

D. 22 Aprilis. ERLCO VERWYS, Daventriensis, *publice* defenso Specimine: *Jacob van Maerlants Wapene Martyn, met de vervolgen kritisch uitgegeven en toegelicht*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude.*

D. 29 Aprilis. NICOLAUS IANUS VAN YSSELSTEYN, Goesanus, defensa *publice* Dissertatione: *De Fransche protestanten en de Nederlandsche Republiek in den jare* 1625, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude.*

D. 16 Novembris. GUILIELMUS IACOBUS ARNOLDUS HUBERTS, Harderovicensis, defenso Specimine continente: *Observationes Chronologicas in Ptolemaeorum historiam*, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *magna cum laude.*

IN FACULTATE MEDICA.

D. 26 Februarii. IOHANNES ANTONIUS LAURENTIUS VAN SANTEN, Med. Doctor, Sylva-ducensis, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 12 Martii. GEORGIUS LUDOVICUS MENS FIERS SMEDING, Med. Doctor, Surinamensis, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 13 Martii. GUILIELMUS DANIEL LUDOVICUS HUET, Med. Doctor, Amstelaedamensis, defensis Thesibus, Chir. Doctor.

D. 18 Martii. LUDOVICUS CORNELIUS IACOBUS BRUTEL DE LA RIVIÈRE, Med. et Art. Obstetr. Doctor, Haganus, defensis Thesibus, Chir. Doctor.

D. 24 Martii. FRANCISCUS DANIELS VAN WYKHUYZEN, Bergensis ad Zomam, defenso Specimine: *Over steenen in de urine-wegen*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 31 Martii. CASPARUS PETRUS POUS KOOLHAAS, Med. Doctor, ex pago Waardenburg, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 29 Aprilis. GEORGIUS LUDOVICUS MENS FIERS SMEDING, Med. et Art. Obstetr. Doctor, Surinamensis, defensis Thesibus, Chir. Doctor.

D. 4 Maii. OTTO ADRIANUS IOANNES RICHELLE, ex pago Bennebroek Hollandus, *publice* defenso Specimine continente: *Drie heelkundige waarnemingen*, Med. Doctor.

D. 7 Maii. EUGENIUS IOSEPHUS DE PREZ, Roterodamensis, *publice* defenso Specimine: *Over de placenta*, Med. Doctor, *cum laude.*

D. 16 Maii. HENRICUS VAN VOLLENHOVEN, Med. Doctor, Roterodamensis, defensis Thesibus, Chir. Doctor.

D. 26 Maii. BRUININGIUS STEPHAN, ex pago Koog-aan-de-Zaan Hollandus,

defenso Specimine: *Bijdrage tot de kennis van den typhus*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 29 Maii. CONRADUS PETRUS TER KUILE, Enschedanus, defenso Specimine: *Verhandeling over de melk en hare vervalsching te Leyden*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 2 Iunii. MANUS PETRUS GERARDUS KAPPEYNE VAN DE CAPPELLO, Med. Doctor, Haganus, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 10 Iunii. GUILIELMUS RUDOLPHUS LEMKE, ex pago Warga Frisius, defenso Specimine: *Bijdrage tot de kennis van den Morbus Brightii*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 11 Iunii. IOHANNES HENRICUS VAN DEN ACKER, Med. Doctor, Eindhoviensis, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 12 Iunii. HENRICUS FREDERICUS SCHUURMAN SCHIMMEL, Roterodamensis, defenso Specimine: *Twee ziektegevallen door den schrijver in het Caecilia-gasthuis te Leyden waargenomen*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 25 Iunii. DOEKE HELLEMA H. FIL., e pago Achlum, *publice* defenso Specimine: *Over de dampkringslucht in hare waarde voor de gezondheidsleer*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 26 Iunii. GUILIELMUS MATTHIAS HENRICUS SÄNGER, Haganus, defenso *publice* Specimine: *Beschrijving van eene misvormde menschelijke vrucht, benevens eenige opmerkingen over de zoogenaamde aangeboren Engelsche ziekte (Rachitis congenita)*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 27 Iunii. LUDOVICUS CORNELIUS VAN GENK, e pago Brabantiae Septemtrionalis Leur, defenso Specimine: *Bijdrage tot de kennis van den Typhus abdominalis*, Med. Doctor.

D. 29 Iunii. ARENTIUS SNELTJES, e pago Abcoude, *publice* defenso Specimine: *Bijdrage tot de kennis van het vernaauwde bekken*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 29 Iunii. ARNOLDUS IANUS IACOBUS BIESMAN SIMONS, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine: *Bijdrage tot de Anatomie en Pathologie der bovenkaak*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 3 Iulii. HENRICUS CORNELIUS PETRUS VAN DER LEE, Med. Doctor, ex pago Westzaan, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 16 Septembris. IANUS VAN DER HOEVEN I. FIL., Lugduno-Batavus, defenso Specimine: *Over Graviditas extra-uterina*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

Eodem die. CONRADUS PETRUS TER KUILE, Med. Doctor, Enschedanus, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 17 Septembris. GUILIELMUS MATTHIAS HENRICUS SÄNGER, Med. Doctor, Haganus, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 18 Septembris. IOHANNES GERARDUS VORSTMAN, Roterodamensis, defenso Specimine: *Beschrijving eener misvormde menschelijke vrucht*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

Eodem die. IANUS MULDER, Med. Doctor, ex pago Zaandijk, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 21 Septembris. IOHANNES PETRUS BERDENIS VAN BERLEKOM, Medioburgensis, defenso Specimine: *Bijdrage tot de leer der aangezigtsgeboorte*, Med. Doctor, *magna cum laude*.

D. 25 Septembris. BALTUS VAN DE WATER, ex pago Wormerveer, defenso Specimine: *Aangeboren onvolkomene sluiting van den slokdarm*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 28 Septembris. BARTHOLOMEUS VAN DER ELST, Med. Doctor, Dordraco-Batavus, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 9 Octobris. IOHANNES ALBERTUS VAN DISSEL S. FIL., Catvicensis, *publice* defenso Specimine: *Over de Bataviasche koorts*, Med. Doctor.

D. 10 Octobris. IACOBUS IOHANNES EWALDUS BENTFORT, ex pago Soeterwoude, Med. Doctor, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 13 Octobris. ROCHUS KRUL, Haganus, *publice* defenso Specimine: *De inenting van de ware pokken en koepokken als voorbehoedmiddel tegen de pokziekte. Een paar bladzijden uit de geschiedenis der geneeskunde*, Med. Doctor, *cum laude*.

D. 24 Octobris. HENRICUS GUILIELMUS DE MONCHY, Med. et Art. Obstetr. Doctor, Roterodamensis, defensis Thesibus, Chir. Doctor.

D. 26 Octobris. HENRICUS VERMEER, Med. Doctor, Daventriensis, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 2 Novembris. PETRUS VERKADE, Med. Doctor, Vlaardingensis, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

D. 9 Decembris. HENRICUS VERMEER, Med. et Art. Obstetr. Doctor, Daventriensis, defensis Thesibus, Chir. Doctor.

D. 12 Decembris. IACOBUS IOHANNES EWALDUS BENTFORT, Med. et Art. Obstetr. Doctor, e pago Soeterwoude, defensis Thesibus, Chir. Doctor.

D. 21 Decembris. LEONARDUS PETRUS IOHANNES TULLENERS, e pago Oldemarkt, defenso *publice* Specimine: *Twee ziektegevallen door den schrijver waargenomen*, Med. Doctor.

D. 21 Ianuarii. GUILIELMUS FREDERICUS SASSEN, Med. Doctor, e pago Hedela, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

Eodem die. IACOBUS VAN KAATHOVEN, Med. Doctor, Lugduno-Batavus, defensis Thesibus, Art. Obstetr. Doctor.

IN FACULTATE IURIDICA.

D 20 Martii. PETRUS WIERDSMA SCHIK, Leovardiensis, defenso Specimine: *Over de staatsregterlijke geschiedenis der staten van Friesland van* 1581—1795, Iur. Rom. et Hod. Doctor. *magna cum laude.*

D. 26 Martii. WARNERUS GUILIELMUS VAN LENNEP, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine: *De leer der opzeggingen en stilzwijgende wederinhuring van woningen en landerijen, volgens ons Burgerlijk Wetboek*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 27 Martii. ADRIANUS KNAPPERT DE GROOT, Schiedamensis, *publice* defenso Specimine: *De vaderlijke magt naar het oud Nederlandsch regt*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 4 Aprilis. BONIFACIUS CORNELIUS DE IONGE, Haganus, defenso Specimine: *Over de possessoire actiën van het oud Hollandsch regt in verband met die van het Burgerlijk Wetboek*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 20 Aprilis. IOHANNES GUILIELMUS MUNTZ, Lemmera-Frisius, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 24 Aprilis. BENIAMIN ELIAS COLAÇO BELMONTE, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine: *Over de hervorming van het regeringsstelsel in Nederlandsch West-Indië*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 29 Aprilis. NICOLAUS IANUS VAN YSSELSTEYN, Goesanus, Phil. Theor. Mag. Lit. Hum. Doctor, *publice* defenso Specimine: *Over den invloed van de kerkelijke wetgeving der middeleeuwen op den regtstoestand in Nederland*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 30 Aprilis. HELENUS MARIUS VAN ANDEL, Briellanus, *publice* defenso Specimine: *Over de onteigening ten algemeenen nutte volgens de wet van* 28 *Augustus* 1851, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 16 Maii. FREDERICUS IANUS GUILIELMUS FLORENTIUS VAN PALLANDT TOT WESTERVOORT, Arnhemiensis, defenso Specimine: *Eene rechtsvraag uit het tiendrecht*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 28 Maii. EDUARDUS GYSBERTUS ADRIANUS ROMME, ex pago Terheyden, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 29 Maii. IANUS DIONYSIUS VIRULY, Roterodamensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 30 Maii. GUILIELMUS MARINUS FRIESWYK, Haganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 30 Maii. IOHANNES BARENDINUS VAN OSENBRUGGEN, Haganus, *publice* defenso Specimine: *De regten en verpligtingen van den regter-commissaris in het Nederlandsch Faillieten-regt, vergeleken met die in de Belg. wetgeving van* 8 *April* 1851 *en de Pruissische van* 8 *en* 9 *Mei* 1855, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 3 Iunii. FREDERICUS IACOBUS BREVET, Ysendico-Zelandus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 6. Iunii. IACOBUS GERARDUS DOORNIK, ex insula Java, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 11 Iunii. IANUS DE WITT, Indo-Batavus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 12 Iunii. CORNELIUS CANTER VISSCHER, Rysvicensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 15 Iunii. ABRAHAMUS WOLFFIUS IACOBSON, Haganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 22 Iunii. IOHANNES GERARDUS RENGERS HORA SICCAMA, ex pago Hoogezand Groninganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 24 Iunii. PETRUS STANISLAUS IOHANNES VAN HAL, Bredanus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

Eodem die. NICOLAUS IOHANNES VAN LUTTERVELT, Tielanus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. GUILIELMUS VAN DER KAAY, Alcmariensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 25 Iunii. CONRADUS MARGARETHUS VAN DER LEEUW, e pago Hoevelaken, defenso *publice* Specimine: *Over de tucht op de koopvaardijschepen*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. ADOLPHUS IANUS DIDERICUS VAN RECHTEREN, e pago Apeldoorn, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 26 Iunii. ABRAHAMUS IULIUS VAN EMDEN, Paramariboensis, defenso *publice* Specimine: *Over de onschendbaarheid van de leden der volksvertegenwoordiging*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. DIONYSIUS EVERWYN, e pago Voorthuizen, defenso Specimine: *Abraham van Wicquefort en zijn proces*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 27 Iunii. GERARDUS ANNAEUS VAN DOORN, Rheno-Traiectinus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod Doctor.

Eodem die. HENRICUS ROCHUSSEN, Amstelaedamensis, *publice* defensa Dissertatione Iuris gentium inaugurali: *De occupatione bellica bonorum privatorum, in bello maritimo*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. IOHANNES GUILIELMUS STEPHANUS VAN DER AA, Amstelaedamensis, *publice* defensa Dissertatione: *De origine et natura patriae potestatis Romanorum*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

Eodem die. FREDERICUS VAN OLDEN IR., Palembangensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 24 Iulii. FRANCISCUS CAROLUS VALCK, ex insula Iava, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 26 Septembris. ABRAHAMUS MAKKERS, Harlemensis, *publice* defenso Specimine: *Over de voogdij der regenten in de gestichten van weldadigheid*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 6 Octobris. GERARDUS IANUS BERNARDUS HENNY, Zutphaniensis, *publice* defenso Specimine: *De bekentenis volgens de Nederlandsche wetgeving*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 31 Octobris. HENRICUS DAVIDES LEVYSSOHN NORMAN, Haganus, *publice* defenso Specimine: *De Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden* (1811—1816), Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

D. 26 Novembris. LUDOVICUS BERNARDUS HUBERTUS VAN RYCKEVORSSEL, Sylva-ducensis, *publice* defenso Specimine: *Over de olographische testamenten*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 1 Decembris. FREDERICUS GUILIELMUS NICOLAUS SURINGAR, Lugduno-Batavus, *publice* defenso Specimine: *De Nederlandsche en Belgische wetgevingen betrekkelijk de Rehabilitatie in handelszaken, onderling vergeleken*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 4 Decembris. IANUS CAROLUS BALTHASARUS THEODORUS NEDERMEYER VAN ROSENTHAL, Arnhemiensis, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor.

D. 10 Decembris. SAMUEL LE POOLE, Lugduno-Batavus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 12 Decembris. IANUS VAN DER IAGT, Haganus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 22 Decembris. ADRIANUS VAN WESSEM, Tiela-Gelrus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *magna cum laude.*

Eodem die. HENRICUS AUGUSTUS BLUME, Lugduno-Batavus, defensis Thesibus, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

D. 6 Februarii. ALEXANDER THEODORUS HENRICUS GERARDUS VAN LAMSWEERDE, Zutphaniensis, *publice* defenso Specimine: *De Nederlandsche wet op de echtscheiding in betrekking tot die van andere staten*, Iur. Rom. et Hod. Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

D. 15 Iunii. PETRUS DE IONG, e pago Nieuwveen, *publice* defenso Specimine: *De psalmis Maccabaicis*, Theol. Doctor, *magna cum laude.*

D. 16 Iunii. FRANCISCUS RAUWENHOFF, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine exhibente *Pauli sententiam de vita in homine aeterna, peccato oppressa, a Christo restituta*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.

D. 23 Iunii. IOHANNES MARINUS VORSTMAN, Roterodamensis, *publice* defenso Specimine: *De Testamentorum XII Patriarcharum origine et pretio*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.

D. 5 Octobris. IOANNES PETRUS NICOLAUS LAND, Delfensis, *publice* defenso Specimine: *De Carmine Iacobi Gen. XLIX*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.

Eodem die. IOHANNES GERHARDUS RICHARDUS ACQUOIJ, Amstelaedamensis, *publice* defenso Specimine continente *Gerardi Magni Epistolae XIV, e codice regio Hagano nunc primum editae et perpetua annotatione, quo melius et ipse et tempora eius cognoscantur, instructae*, Theol. Doctor, *magna cum laude*.

ACADEMIA

RHENO-TRAIECTINA.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORUM,

QUI

INDE A D. XXVII M. MARTII CIƆIƆCCCLVII AD D. XXVI M. MARTII CIƆIƆCCCLVIII

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

LUDOVICUS CHRISTIANUS VAN GOUDOEVER.

SENATUS ACADEMICI GRAPHIARIUS

IACOBUS ADOLPHUS CAROLUS ROVERS.

IN FACULTATE MEDICA.

B. F. SUERMAN (Emeritus).
I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.
G. I. LONCQ, CORN. IAN. FIL.
F. C. DONDERS.
L. C. VAN GOUDOEVER, a die 24 m. Iunii Prof. Ord.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

TH. G. VAN LIDTH DE JEUDE.
R. VAN REES.
C. A. BERGSMA.
G. I. MULDER.
P. HARTING.
C. H. D. BUYS BALLOT, a die 24 m. Iunii Prof. Ord.
I. A. C. OUDEMANS, mense Septembri in Indiam Orientalem profectus, munere ornatus Praefecti rei Topographicae constituendae.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

H. BOUMAN.
H. E. VINKE.
B. TER HAAR.

IN FACULTATE IURIDICA.

A. C. HOLTIUS (Emeritus).
I. ACKERSDYCK.
G. W. VREEDE.
B. I. LINTELO DE GEER.
I. VAN HALL.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

A. VAN GOUDOEVER (Emeritus. Obiit die 7 m. Septembris).
I. C. SWYGHUISEN GROENEWOUD (Emeritus).
L. G. VISSCHER.
S. KARSTEN.
C. G. OPZOOMER.
I. A. C. ROVERS.
H. C. MILLIES.

LECTORES.

G. DORN SEIFFEN, Lit. Humaniorum.
I. H. HISGEN, Lit. Germanicarum.
I. VENNING, Lit. Anglicarum.
I. W. GUNNING, Chemiae.

DOCTORES ACADEMICI.

A. C. OUDEMANS.
C. L. VLAANDEREN.

LUDOVICI CHRISTIANI VAN GOUDOEVER

ORATIO

DE

DIFFICULTATIBUS, QUIBUS PREMITUR TUMORUM DIAGNOSIS, DE ERRORIBUS, QUIBUS CHIRURGUS INDE OBNOXIUS EST, DEQUE NOXIIS ET PERICULIS, QUIBUS IDCIRCO AEGRI EXPONUNTUR.

HABITA TRAIECTI AD RHENUM

A. D. XXVI M. MARTII A. CIƆIƆCCCLVIII,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM DEPONERET.

QUI PROVINCIAE RHENO-TRAIECTINAE PRAEES, VIR ILLUSTRISSIME!

ACADEMIAE CURATORES, QUIQUE IIS AB ACTIS ES, VIRI AMPLISSIMI, SPECTATISSIMI!

DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!

LECTORES ERUDITISSIMI!

QUI MUNERUM AUT HONORUM AMPLITUDINE ESTIS CONSPICUI, VIRI GRAVISSIMI!

ARTIUM SCIENTIARUMQUE DOCTORES, VIRI DOCTISSIMI!

VERBI DIVINI INTERPRETES, VIRI VENERABILES!

ACADEMIAE CIVES, COMMILITONES CONIUNCTISSIMI!

QUOTQUOT PRAETEREA ADESTIS, QUI AD HANC SOLEMNITATEM CONFLUXISTIS, AUDITORES HUMANISSIMI!

Iam praeteriit annus, quum ex hac cathedra antecessor munus gravissimum mihi detulit, quod, etsi honorificum, aegre tamen sustuli, bene sciens inexperti mihi admodum difficile fore rite ac digne eo fungi. Praeterlapso autem anno valde gaudeo, quod palam affirmare possum, onus, quod suscipere verebar, mihi minus grave fuisse quam credideram, antecessorum auxilium, ubi opus erat, mihi numquam defuisse, collegarum benevolentiam amicitiamque muneris curas ac sollicitudines magnopere allevasse. Quidquid mihi defuerit ad munus bene gerendum, non certe defuit voluntas. Finito anno academico remanet officium, omnium longe gravissimum. Nimirum iubet consuetudo munus solemni oratione successori, ab Augustissimo Rege nominato, tradere et fata simul Academiae enarrare. Munus quidem libenter trado, ut plane denuo ad propria studia ac propria negotia animum vertere possim; eo magis tamen opus,

quod hodie mihi perficiendum est, me pressit, quum ab una parte orator non sum et ab altera parte latinae linguae usus mihi minus familiaris est. Accedit, quod admodum difficile mihi videbatur argumentum idoneum eligere: omnis enim conditionis viros inter vos, Auditores, conspicio; quodsi medici omnes eratis, onus minus grave fuisset faciliusque argumentum elegissem vestra attentione magis minusve dignum. Quod vero medico momenti est, tam multis in medicinae studio non versatis aut minoris momenti videbitur aut forsan minus dilucidum erit. Nolui tamen argumentum tractare a studiis meis alienum; spero fore, ut, quae dicere mihi proposui, tali ratione conscripserim ut ab omnibus intelligi queant.

Non minoris ambitus et forsitan difficilius adhuc quam internae medicinae studium est studium chirurgiae. Quod et de aliis scientiis valet, valet quoque de chirurgia, tempus scilicet venisse, quo unus homo eam in toto ambitu non amplius excolere possit. Idcirco nuperiori tempore plures hanc illamve chirurgiae partem magis ex industria colere coeperunt: hic incumbit in oculorum morbos, ille in aurium, alius in morbos cutaneos, alius adhuc in vitia organorum uropoiesi inservientium, et ita porro. Si forte quis rogat an bonum sit et utile scientiam unam in tot partes dividere, respondeo hac demum ratione cognitionem nostram de morbis oculorum, aurium, cutis, organorum uropoieticorum, uteri, aliorumque corporis partium tam magnos progressus fecisse, eum, qui in una eademque scientiae parte semper et indefessus occupatus est, facilius quam alios hanc scientiae partem elaborare eiusque cognitionem perfectiorem reddere posse. Etsi vero laboris divisio ad scientiam promovendam absque ullo dubio utilis sit, quin necessaria, de praxi idem non eodem gradu valet. Quodsi enim ita esset, pauca profecto loca hocce privilegio fruerentur, longe plurima autem eo orbata forent. Quicunque medicus in pago vel minori oppido praxin exercere cupit, hanc totam exerceat oportet. Poscitur ab eo ut totam scientiam cognoverit omnesque morbos curare sciat. Verum quidem est, medicum, dummodo acuto ingenio praeditus sit, studiaque bene perfecerit, plurima mala curare posse, sed an revera multi sint medici ad exercendam praxin universalem apti, alia est quaestio, ad quam responsum dare hic non locus est. Id tantum dicere volo, universalem istam cognitionem neminem acquirere posse, nisi ampla illi sit occasio haec omnia discendi, nisi

multa videre seque bene in praxi exercere queat. Num haecce occasio apud nos exsistit? Affirmando huic quaestioni respondere cuperem, non possum tamen. Dolendum utique est iuniorem medicum practicam vitam intrare debere absque eo ut omnia aut plurima etiam, quae in praxi occurrere possunt, viderit. Practicam vitam intrat, iam cito eius auxilium imploratur adversus morbum, de quo legit quidem, quem vero nunquam observavit, aut operatio ab eo perficienda est, quam factam antea non vidit. Saepe iustam diagnosin facere valde difficile illi erit, non raro facere non poterit, et quomodo bene curabit morbum, quem non certo dignoverit?

Credunt multi in genere minus difficile esse morbos externos sive chirurgicos dignoscere quam morbos sic dictos internos, attamen valdopere errant, prouti probare conabimur sermonem facientes *de difficultatibus, quibus premitur tumorum diagnosis, de erroribus, quibus chirurgus inde obnoxius est, deque noxiis et periculis, quibus idcirco aegri exponuntur.* De tumoribus tantum dicam, nam quominus de difficili morborum chirurgicorum diagnosi in genere agam, tempus vetat. Neque credite auditores, errores istos in diagnosi a chirurgis tantum imperitis, aut minus peritis saltem, committi; peritissimus quoque chirurgus facile errare potest, etsi omnia artis adminicula illi praesto sint; peritissimo quoque chirurgo accidere potest, ut morbum benignum censeat, qui revera benignus non est, et contra ut insanabilem credat morbum docente eventu omnino benignum. Nonne autem hoc illi accidit, quia adminiculis, quae ars ei praebet, uti neglexit? Non ita, nam non raro ea adminicula eum fallunt, non raro eum illis tantum utentem in errorem ducerent. Saepe morbi symptomata tam fallacia sunt, ut peritissimi quoque chirurgi fallantur. Ut citemus exemplum: inter diversos, qui exsistunt, tumores, duo sunt indole simul ac symptomatibus longe diversi; abscessum volo et aneurysma. Signa, quibus alter morbus ab altero dignoscitur, vulgo admodum manifesta sunt. Hoc illove loco oritur dolor cum rubore, calore et tumore, inflammatio igitur cum omnibus quae vocant signis pathognomonicis. In initio tumor durus est, sensim sensimque decrescit durities, color profundius fit ruber, quin lividus; dolor non pungens manet, sed magis pulsans redditur, tumor hoc illove loco mollis fit, mollities magis magisque extenditur, oritur fluctuatio: facta suppuratione ortus est abscessus. Initium morbi eiusque progressus

in aneurysmate vulgo toto coelo differunt: dilatatur arteria, aut quia eius parietes morbose affecti sanguinis vi resistere non possunt; aut quia, dilaceratis tunicis vasis media et interna, externa tunica sive cellulosa expanditur; aut quia, vel vulnere vel alia ratione parietis continuitate laesa, sanguis in telam ambientem effunditur. Ultimis exceptis casibus, in quibus error committi fere nequit, restant proprie sic dicta aneurysmata: lente oritur tumor pulsans, in quo adposito tubo acustico peculiaris auditur susurrus; pressione in arteriam facta tumorem inter et cor subsistit pulsatio, quin ipsa intumescentia, dummodo per breve tempus exstiterit, decrescat. In initio tumor mollis est, dein vero, quando sanguis sacco aneurysmatico contentus aut omnis aut pro magna saltem parte coiverit, magis indurescit. Videmus decursum et symptomata in utroque morbo plane differre, et nihilominus morbos confuderunt et abscessum aneurysma, hoc abscessum habuerunt. Prior error minoris momenti, alter vero eo maioris. Neque obiiciat quis, errorem istum a minus peritis tantum vel a negligentibus chirurgis committi posse, nam aliter docuit experientia. Non semel sed saepius evenit praeclaros chirurgos abscessum habuisse, quod aneurysma erat. Sic illustris in Francia chirurgus et operator infelici sorte talem errorem commisit: aegrum curans tumore in axillari cavo affectum, tumorem istum, bene ut credebat perpensis omnibus, abscessum habuit, atque aperuit, quo facto non pus sed sanguis effluebat. Non diu post errorem istum alius praeclarior adhuc chrirurgus publice stultum vocavit, opinabatur nimirum vir illustrissimus signa, quibus abscessus ab aneurysmate distingui potest, ita manifesta esse ut confusio oriri nequeat. Ecce auditores, dicebat, aegrum cum abscessu in cavo axillari, omnia adsunt symptomata a symptomatibus aneurysmatis longe diversa. Cultro aperit tumorem et quid effluit? Non pus sed arteriosus sanguis et quidem largo flumine. Aneurysma non abscessum aperuerat.

An igitur ambos chirurgos omnesque, qui cum iis simili ratione erraverunt, de imperitia aut negligentia accusabimus? Nequaquam, sed potius exinde haec conclusio petenda erit certam inter utrumque morbum diagnosin interdum difficillimam esse. Gaudendum tamen eventum in istis casibus dubiis non necessario tam infelicem esse; si enim talem tumorem non solito modo cultri vel lanceolae ope aperimus sed punctione sic dicta pro-

batoria, omnis disparet difficultas: effluente pure dilatatur apertura, sanguine autem exeunte certiores fimus hoc in casu non adesse abscessum. Num vero necessario tum existit aneurysma? Non ita; inter tumores malignos unus datur, fungus nimirum, qui chirurgum in errorem ducere posset. Est enim tumor, qui ab una parte propter fluctuationem, quae in illo percipi videtur, abscessum mentiri potest, dum ab altera parte, quando disruptis vasis sanguis in ipsum tumorem effusus est, neque coivit sed liquidus mansit, facta punctione forsitan nullum pus sed sanguis tantum effluit. Quodsi sanguis iste non profunde ruber est sed magis laete coloratus, facile exinde efficeremus hic dari aneurysma, dum revera fungus haematodes adest. Tali in casu microscopicum examen facta punctione auxilio venire posset, ita ut certa diagnosis haberetur.

Quae de aneurysmate dicta sunt, de multis quoque aliis tumoribus valent. Quantum processerit chirurgia, quantum recentiores indagationes, eae praesertim, quas microscopii ope fecerunt, progressui illi tribuerint, verum tamen est ad scopum, quem attingere cupimus, nos nondum pervenisse. Ab antiquo inde tempore chirurgi tumores in benignos et malignos dividere consueverunt, quae divisio desumta erat tum symptomatibus tum decursui, tum imprimis eventui. Quodsi tumor brevius diutiusve post exstirpationem redibat, vulgo malignus habebatur, si non, benignus dicebatur; quodsi tumor post operationem recidivam faciebat atque tunc, ut saepe fit, aliam indolem prae se ferebat, malignus vocabatur et iure quidem; at vero haecce divisio nequaquam sufficit: non raro enim tumores, quos malignos existimabant, post exstirpationem, dummodo completa fuerat, non redibunt, et contra tumores, quos ex omnibus signis benignos iudicavisses, post breve temporis spatium redeunt, nec raro indole longe maligniores. Hacce ratione fere cogeretur chirurgus diagnosin a posteriori facere, quae a priori scilicet non bene fieri poterat; id tamen aegro nequaquam convenit, scire cupienti utrum malum, quod patitur, sanari possit necne, et sanatum vel sublatum rediturum sit aut non rediturum. Dolendum omnino est hac de re saepius nil certi affirmari posse. Constat quidem peritum chirurgum, qui multos omnis generis tumores vidit ac curavit, experientiam quandam nactum esse, illi externa morbi signa, sympto-

mata concomitantia, vim quam morbus in totum corpus habet, habita simul causarum ratione, saepe sufficere ad iudicandum de tumoris natura vel benigna vel maligna, sed quoties falsum iudicium feret! Recentiori imprimis tempore microscopii ope multi tenebras dispellere et tumoris naturam certo dignoscere se posse speraverunt. Crediderunt microscopici peculiaria elementa in tumoribus malignis se invenisse, quibus cum certitudine ab aliis, benignis illis, dignosci possent. Huius loci non est fuse de iis agere, quae microscopium de penitiori structura tumorum benignorum et malignorum docuerit; id tantum indicare volumus, quam facilis error sit, etsi omnia artis praesidia in auxilium vocentur; quam facilis error interdum sit in casibus ad speciem simplicissimis.

Quid simplicius ac benignius quam sic dictae verrucae! Vulgo nullam molestiam afferentes, saepe tamen locis occurrunt, in quibus aut molestae sunt, aut turpes videntur. Cultri vel ligaturae vel causticorum ope amoventur; interdum quidem semel pluriesve redeunt, si non perfecte remotae fuerint, sed fere semper benignae manent tandemque sanantur. Subinde tamen dantur verrucae minus benignae, quibus ob maiorem malignitatem nomen verrucae malignae vel cancrosae datum fuit. An istae semper a vulgaribus verrucis dignoscendae? Experientia non docuit. Excrescentiae ad speciem prorsus benignae, tantum constantes ex papillis cutaneis solito maioribus cum vasis capillaribus dilatatis et strato magis minusve crasso cellularum epidermidis tectis, interdum facta exstirpatione redeunt et quidem longe maligniores quam antea; verruca, quae primum benigna videbatur, verrucam cancrosam se ostendit, verum noli me tangere, et ipsi vitae minari potest. Quodsi vocem verrucae latiori sensu accipimus, eodemque nomine comprehendimus alias quoque excrescentias, pro maiori minorive parte eadem structura gaudentes, difficultas saepe longe maior fit. Forma datur hypertrophiae epidermidis vel epithelii, si hocce verbo uti licet, cui nomen carcinomatis cutis vel epitheliomatis dederunt, quamque nuperrimo tempore tumores epitheliales vocarunt. Frequentissime haecce excrescentia occurrit, quam accuratissime morbi symptomata ac decursus observata sunt et descripta, quam accuratissime, recentiori imprimis tempore, eius structura microscopii ope indagata fuit et constare visa est ex stratis magis minusve crassis, interdum enormibus, cellularum epithelii, cum papillis

cutis plus minusve magnitudine auctis et vasis capillaribus diverso gradu dilatatis ac numero auctis, quum insuper nonnullae ex cellulis epithelii ita adhuc transformentur, ut earum nucleus ad cavam vesiculam amplificetur, quae aut immutata manet, aut elementis cellularum iunioribus repletur. Quid facilius illi, cui microscopii usus parumper tantum familiaris est, quam talem tumorem dignoscere. Nec tamen hac ratione certa semper diagnosis habenda. Epithelioma, ut vocant, quidem dignotum est, at vero remanet quaestio num benignum sit an malignum. Atque huic quaestioni respondere saepe non possumus. Dantur epitheliomata aut potius tumores epitheliales, quod structuram attinet, descriptioni factae perfecte similes, qui revera epitheliomata, vel carcinomata cutis, non sunt. Eiusmodi dantur excrescentiae ad adspectum exquisite malignae, quae deinceps plane benignae apparent, dantur quoque, quae parvi omnino momenti videntur et tamen, facta exstirpatione, iterata vice redeunt, et quidem continuo maligniores, donec tandem mortem afferant. Non semel mihi contigit, et alii multi mecum idem experti sunt, facta cutis carcinomatis exstirpatione sub pessimo omine et tantum ex indicatione vitali, vitam servasse aegrotantibus certae morti dicatis, morbo insuper deinceps non redeunte. Dantur casus, in quibus microscopica indagatio remotae partis indicat omne morbosum sublatum non fuisse, non tamen redeunte morbo; dantur alii casus, in quibus manifestum est totum malum perfecte remotum fuisse, dum nihilominus brevi post redit. Carcinoma cutis ad speciem maxime malignum interdum nihil aliud est quam simplex epithelii hypertrophia, simplici cura sananda. Quid levius quam carcinoma labii, formam fere frequentissimam epitheliomatis, dignoscere! Casus tamen dantur, in quibus simplici curatione instituta sic dictum carcinoma evanescit nunquam rediturum. Non carcinoma tunc aderat, forsitan dixeris; concedo, at vero examen microscopicum in parte affecta eadem prorsus elementa monstrabat, ac in alio casu hac ratione non sanando, in quo operatio instituenda erat, morbus recidivam faciebat, glandulae colli intumescebant, vita ipsa tandem exstinguebatur.

Ante breve tempus iterum mihi exemplum ante oculos venit, e quo patet, quam prudentes simus oportet in dignoscendis talibus tumoribus epithelio magna parte formatis. Aeger in clinico chirurgico recipiebatur

cum horrendo vere tumore fungoso dorsum totius pedis sinistri occupante, supra malleolos et in utroque latere ad palmam pedis sese extendente. Maiores minoresque excrescentiae toti tumori formam brassicae cauliflorae praebebant. Ante quatuor annos ortus, morbus lente sed continuo progressus fecerat, suppuratio profusa erat, pus malum, saniosum, odor ingratissimus, vix tolerandus, verbo tumor adspectum prae se ferebat cancri vehementissimi. Indagatio microscopica statim docuit, hic non, uti antea crediderant, fungum sic dictum adesse, sed epidermidis hypertrophiam, quoad structuram plane convenientem cum epitheliomate. Unica differentia haec erat, vasa sanguifera longe maiori copia per totam massam dispersa esse ad superficiem usque quam in carcinomate cutis vulgo obtinet. Omnibus nominibus amputatio indicata videbatur, aeger morbo exhaustus erat, malum iam plures annos duraverat, continuo increverat brevique vires prorsus fractae fore videbantur, amputatione facta vita saltem forte servari posset. Tantum ad odorem intolerabilem imminuendum praescribitur aliquid; iuvat remedium, odor disparet, simulque plura tumoris fragmenta decidunt; superficies purior fit malumque adspectum minus malignum ostendere incipit. Num verus hic cancer adest? Hanc mihi ponebam quaestionem. Quum microscopici examinis eventus dubius esset, amputandum non esse opinabar sed conamen faciendum tumorem alia ratione, servato si fieri poterat crure, removendi. Adstringentia remedia id efficiunt ut tumoris volumen magnopere decrescat, caustica eum deinde plane disparere faciunt, et servatur crus. Profecto chirurgus hoc in casu nullo modo vituperari potuisset, quum amputationem instituisset, quae tamen docente eventu non necessaria erat; absque necessitate aegrum pro vita mutilavisset, forsitan quoque mortis eius causa fuisset.

Similem casum apud Pirogoffium, illustrem Russorum chirurgum, descriptum invenimus. Miles quidam iam marasmo senili affectus carcinomate labii inferioris laborabat. Malum ab altero angulo oris ad alterum, inferiora versus ad mentum sese extendebat. Aegro exhausto et marasmo senili affecto, de sanatione desperabatur et operatio prorsus inutilis habebatur. Ad odorem minuendum pulta conficitur e daucis carotis contusis labioque imponitur. Quinque hebdomadibus post Pirogoff labium iterum vidit, et ecce loco foetentis ulceris adspicitur superficies plana, iam pro dimidia parte sanata, quae sanatio

brevi post perfecta erat. Praeterito anno aeger decrepitus moritur; de carcinomate vero nil amplius apparuerat. Talia exempla plura enumerare facile esset, allata sufficiant ad probandum quam prudens chirurgus in iudicio suo esse debeat, quum facile eiusmodi morbum insanabilem declararet, qui deinde a circumforaneo quodam pharmacopola vel medicastro simplicibus remediis sanatur. „Sed," ita fortasse loquentur nonnulli, „si neque clinica signa nec microscopicum examen sufficiunt, ut cum certitudine benignas epithelii hypertrophias a magis malignis formis carcinomatis cutanei distinguamus, inde non raro aegrotantibus magna noxia orietur; si enim propter benignam excrescentiam operatio instituitur absque necessitate aegro dolorem infligimus, neque id tantum, sed parte quoque corporis fortasse notabili eum privamus; si contra maligna excrescentia non aut non tempestive aufertur, absque ullo fere dubio eventus lethalis erit." Negari quidem nequit talia non sine iure obiici, sed in rarioribus tantum casibus ita urget indicatio operationis instituendae, ut eam per dies quosdam vel hebdomades quoque differre valde noceret, quo tempore uti possumus, ut de morbi natura certiores fiamus. Quodsi vero accurata morbi observatio diagnosin nostram aut certam aut saltem valde probabilem fecerit, cultrum non amplius metuendum est. Ubi morbus sedem suam in labio inferiori habet, ubi igitur carcinoma labii vel malum carcinomati simile adest, non diu differatur operatio: haec enim nequaquam periculosa est, brevi tempore peracta, nullamque deformationem relinquit. Etsi itaque verus cancer non adesset, operatio aegro non noceret, quin prodesset, nam facile malum alioquin deformem cicatricem reliquisset; quando contra in vero labii carcinomate nimis diu differtur operatio, prognosis admodum infausta fit.

Vasa sanguifera minora et minima saepe dilatantur, quam morbosam conditionem vel adnatam vel, quamvis rarius, dein acquisitam angiectasiam vel teleangiectasiam vel quoque naevum maternum vocant. Sunt aut loca maiora vel minora, magis minusve elevata, raro plana, coloris vel laete rubri vel profundioris; aut veri exsistunt tumores, in quibus casibus praeter abnormale vasorum capillarium incrementum tela simul coniunctiva maiori minorive copia formata est. Nonnunquam in naevis maternis magna adipis quantitas inest, quo in casu morbus nomine naevi materni lipomatodis

salutatur. Nonnunquam in naevo magna pigmenti quantitas invenitur, quo color magis minusve profundus fit. In omnibus casibus, in quibus verus tumor adest, praeter vasa capillaria dilatata etiam telam coniunctivam, interdum quoque adipem eum continere exspectare possumus. Iam nudo oculo haecce vitia dignoscuntur, diagnosis igitur omnibus admodum facilis videbitur, et revera facilis est: sine ulla difficultate naevum maternum dignoscimus, sed non facile est determinare utrum tumor benignus sit an non. In longe plurimis casibus indoles morbi benigna est: cultro tumor auferri potest, aut incidi, ferro candenti vel aliis causticis uri, vel ligatura circumdari, fila trans eum transmitti possunt, atque haec omnia fert malum et sanatur. Imo per telam morbosam inciditur, vulneris margines acubus perforantur et ligatura iunguntur; post aliquod tempus iterum exciditur fragmentum, nova adponitur sutura, eademque operatio ter quater pluriesve repetitur, donec omne morbosum sublatum fuerit. Hi igitur tumores ab omni parte benigni dici merentur, attamen, etsi raro, nonnumquam prorsus aliam indolem habent. Ita de aegrotante legimus, qui a prima inde aetate naevum maternum supra scapulam dextram gesserat. Per triginta quinque annos cum vitio sanus fuerat et verosimiliter multos adhuc annos cum eo vivere potuisset. Nescio causam sed cupit aeger a vitio, quod illi parumper quidem molestum est, nullo vero modo ei nocet, liberari. Simplex erat atque benignus naevus maternus, exstirpatio tuto perficienda erat, operatio absque omni periculo, sublatus morbus non rediret, et tot alia fortasse argumenta, quot afferri possunt ad persuadendum alicui ut operationi sese subiiciat, verosimiliter in hoc casu adhibita fuerunt. Fit operatio et quidem sine ulla difficultate, vulnusque bene sanatur. Docet examen microscopicum tumorem fere totum ex vasis capillaribus dilatatis constare. Aeger sanatus habebatur, sed iam post paucos menses alius tumor in cavo axillari oriebatur, qui brevi increscebat, imminuta simul consistentia. Diversa minora tubercula in vicinitate tumoris ex cute proveniebant et anno post operationem aeger sequelis fungi medullaris aperti valde manifesti succumbebat. Contendi forte posset, fungum in cavo axillari cum tumore ad scapulam nihil commune habuisse et sponte ortum fuisse etiamsi prior tumor non remotus fuisset. Videtur tamen mihi talis ratiocinatio nimis sceptica, et longe probabilius mihi videtur nexum inter

prius malum atque insequentem morbum exstitisse. Si de hoc tamen casu aliqua dubia remanere possent, haec de sequenti profecto non valent: viro perfecte ut videbatur sano, quinquaginta annos nato, naevus parvus pone aurem auferebatur; brevi post in eodem loco tumor oriebatur, qui sensim ad magnitudinem ovi columbini increscebat. Et hic tumor, quem glandulam lymphaticam tumentem habebant, exstirpabatur; feliciter sanabatur vulnus, sed post sex menses eodem loco iterum oriebatur intumescentia, quam primum abscessum credebant, quae vero brevi manifestissima fungi medullaris signa offerebat. Quum vir caeteroquin perfecte sanus videretur, haec quoque intumescentia operatione amovebatur, sed iam ante quam sanatum vulnus erat, redierat morbus. Septem mensibus post ultimam operationem morbo exstinguebatur. Num in hoc quoque casu vinculum inter affectionem primariam, naevum maternum scilicet, et fungum postea ortum negari potest? An forte naevus iam ab initio inde non vera teleangiectasia erat sed magis malignus affectus? Hoc mihi valde improbabile videtur, etiamsi non annotatum inveniamus morbum congenitum fuisse, uti in sequenti casu factum est. Vir vegetus, torosus, insignique corporis robore notus, cum parvo tumore, naevo scilicet, in regione umbilicali natus erat. Multos annos cum naevo isto vixerat, qui benignae indolis videbatur. Quid operationi obstaret? Exstirpationem tumoris rogat. Parvus tumor ligatura circumdatur et brevi post decidit; vix vero vulnusculum sanatum erat, et ecce in vicinitate quatuor alii tumores caerulescentis coloris excrescunt, quibus ut videtur causticorum ope destructis, tumor oritur in cavo axillari dextro, qui iam brevi tempore magnitudinem pugni virilis nactus erat. Horrenda celeritate continuo crescebat, donec tandem capitis volumen attigerat. Mortuus est aeger praesentibus cunctis acutae dyscrasiae carcinomatosae symptomatibus. — Certum quidem est eventum rarissime tam infaustum fore quam in enumeratis casibus; sufficiat tamen indicasse tales casus occurrere posse et naturam teleangiectasiae hucusque, quantum scimus, plena certitudine cognosci non posse.

Sed cum aliis quoque tumoribus naevi confundi possent. Dantur casus, in quibus vera fluctuatio percipi videtur in tumore sana cute tecto aut cuius integumenta inflammationis signa offerunt. In hisce casibus omnia acutae phlegmasiae signa adesse possunt, et nihilominus vera teleangiec-

tasia exsistit. Verosimiliter quidem aeger saepissime nobis narrare poterit, iam diu, fortasse iam per multos annos aut a prima inde aetate, parvam intumescentiam loco affecto exstitisse, quae post hanc illamve fortuitam laesionem, postquam per omne illud tempus eodem statu perstiterat, celeriter increscere coeperat. Satis autem scimus, quam parum saepe aegrotantium dictis confidere possimus. — Aliud signum, quo alter morbus ab altero distingui posset, hoc est: in naevo pressione facta in arteriam sanguinem ad tumorem adducentem, volumen saepius plus minusve imminuitur; haecce tamen imminutio tam exigua esse potest ut oculos fugiat, quin interdum prorsus non exsistat. Tandem stethoscopii ope in magnis naevis maternis peculiaris susurrus auditur, quem, ut contenditur, qui semel tantum audivit, non facile cum alio susurro confundet. Quaestio autem est, num talis susurrus semper percipiendus sit, et praeterea, quando omnia cetera teleangiectasiae signa deficiunt, et contra omnia abscessus symptomata adsunt, chirurgo quidem ignoscendum erit, tubum acusticum tumori non apponenti. Nihilominus haecce negligentia funestum eventum habere potest. Sic in memoriam venit puella, tumore ad internum brachii, ni fallor sinistri, latus affecta, satis magno, tenso, doloroso, uti narrabat aegra ante quatuordecim dies brachio contuso orto. Dein autem affirmat iam diu loco affecto parvum tumorem exstitisse, unde vero nunquam molestiam ullam acceperat. Tumor tensus quidem erat, at vero manifesto fluidum continere videbatur. Quum omnia abscessus signa adessent, lanceola immittitur, et ecce non profluit pus, sed larga sanguinis laete rubri quantitas. Fasciis brachium circumdatur, epithemata frigida sedulo applicantur; continuo vero sanguis exstillat, interdum quoque largius effluit. Ex facta apertura, quae cutis ulceratione brevi maior evaserat, massa fungo haematodi perfecte similis excrescere coepit, celeriter magnitudine aucta, dum sanguinis iactura nondum stiterat. Aegra exsanguis erat, color faciei stramineus fiebat, uti in dyscrasia carcinomatosa obtinere solet, atque mors per exhaustionem instare videbatur, nisi tempestiva humeri amputatione vita servaretur, remanente tamen metu, ne operatio pro tempore tantum auxilium afferret. Proponitur operatio, recusat puella, cui nulla alloquia persuadere valent ut subeat amputationem, quaeque vitam perdere quam brachium malit. Quid aliud exspectandum quam eventus brevi lethalis?

Nihil tamen hac de re obtinuit. Nunc duodecim et quot excurrit anni praeterierunt, postquam casus iste observatus fuit, et non tantum vivit puella, sed brachium quoque servavit, eoque non minus bene quam altero uti potest. Per aliquod adhuc tempus parva intumescentia remansit, quae absque dubio postea quoque disparuit. Roganti quomodo istud miraculum obtinuerit, respondeo, simplicissima, quae fieri poterat cura, factis sedulo epithematibus cum lotione fortiter adstringente. Et profecto hicce casus non solus exsistit, absque ullo dubio plures tales occurrerunt, eventus autem verosimiliter non semper tam faustus fuit, aegrotantibus aut partem affectam aut vitam amittentibus. Quodsi igitur dubium aliquod de tumoris natura remaneat, quodsi chirurgo non prorsus persuasum sit abscessum adesse, non alium tumorem, eandem ingrediendum est viam, ac in iis casibus, in quibus dubii haeremus, utrum abscessus adsit an aneurysma: fiat nimirum punctio probatoria et dilatetur dein apertura pure exeunte, claudatur contra quam citissime loco puris sanguine effluente.

At vero non possumus hic de omnibus tumoribus agere; cum silentio igitur lipomata, steatomata, cum silentio diversos tumores cysticos praeteribimus, etsi diagnosis haud raro perdifficilis sit. Tumorum cysticorum diagnosis accurata saepe haberi nequit, si signa tantum externa consideramus. Fatendum autem ad curationem non multum referre utrum cystidis cuiusdam contentum magis minusve sit liquidum, utrum fluidum, quod continetur, spissius sit an liquidius, in quibus casibus evacuato fluido vel exstirpato tumore, diagnosis certior fieri potest. Sed, quod praestat, in omni casu dubio punctio probatoria instituatur, qua facta natura contenti iam ante operationem examinari potest. Etsi vero non gravem errorem committeret chirurgus, qui contentum tumoris liquidum haberet, quod evacuatum spissum apparet, gravior fit error, quando chirurgus tumorem cysticum credit, qui tumor cysticus non est. Non raro abscessus proveniunt diversis corporis locis, qui per descensum puris producuntur et inde etiam nomine abscessus per descensum sive per congestionem insigniuntur. Hi abscessus interdum clandestine oriuntur et increscunt, sine ullo inflammationis signo; videtur tumor magis minusve mobilis, non dolet, fluctuatio in eo percipitur, nulla invenienda causa, quae morbo ansam dare potuit;

quid mirum igitur, si chirurgus tumorem cysticum exsistere credat. Nihilominus abscessus est atque accuratiori aegri examine instituto, verosimiliter morbum detexisset primarium, uti cariem vertebrarum vel costarum, aut empyema, aut alia. Fatendum autem symptomata primarii morbi non raro ita latere ut diagnosis perdifficilis fiat. Quidquid sit, in omni casu, in quo chirurgo ullum tantum dubium de tumoris natura remanet, punctio probatoria instituenda est.

Dantur alii tumores, saepissime invicem confusi, quos certo dignoscere tamen magni momenti esset: carcinomata scilicet et tumores fibrosi. Clinica, quae dicuntur, symptomata, quae diversis istis morbis competunt, hic enumerare locus non est. Consentimus quidem illa non in omni casu sufficere ad diagnosin statuendam, non semper scirrhum exploratione externa, anamneseos simul aliorumque ratione habita, a tumore fibroso posse distingui, non semper carcinoma molle, vel fungum sic dictum medullarem, a sarcomate vel molliori tumoris fibrosi specie discernendum esse; — consentimus quidem diversas carcinomatis species examine externo, signis clinicis, a se invicem certo distingui non posse; plerumque tamen anamnesis, examen tumoris externum, decursus morbi, vis quam in totum corpus exercet, tot sunt momenta, quae ad diagnosin, valde probabilem saltem, statuendam omnino inservire possunt, neque facimus cum illis, qui signa clinica vel physiologica parvi momenti habent. Maximi contra sunt momenti ad iudicandum de maiori minorive morbi malignitate, quum examen microscopicum ad iudicium illud ferendum nequaquam semper sufficiat.

Videamus breviter de iis, quae examen microscopicum de penitiori carcinomatis et tumorum fibrosorum structura nos docuerit. Prius vero animadvertendum examen illud iam ante tumoris exstirpationem posse institui; acu scilicet tenui, peculiari, in tumorem immissa, semper aliquid tumoris illi, si extrahitur, adhaeret, quod ad microscopicum examen sufficit. At vero provisoria haec indagatio practico sensu non tam magni momenti, quandoquidem paucis tantum casibus operationis indicatio ex ea petenda est.

Redeamus nunc ad ea, quae microscopium de tumorum istorum structura docuerit. Primo quidem loco nominandus scirrhus est, cuius stroma constat e tela coniunctiva, in cuius interstitiis invenitur massa fluido imbibita, numerosas cellulas nucleosque continens. Pro diversa ratione, quae

inter fibrillas telae coniunctivae atque cellulas et nucleos intercedit, pro diverso fibrillarum decursu, variae carcinomatis species distinguuntur. Praeter scirrhum nempe vel carcinoma simplex sive fibrosum, loquuntur de carcinomate reticulari, fasciculato, melanodi, aliis. Fungus sive carcinoma medullare, carcinomatis species omnium malignissima, itidem stromate formatur e fibrillis telae coniunctivae constante prouti scirrhus aliique tumores carcinomatosi; hae autem fibrillae, ratione habita ingentis quantitatis cellularum celeriter reproductarum, parvi momenti sunt; nonnunquam aut nulla aut fere nulla tela coniunctiva cernitur, et nihil adest nisi massa mollis ex cellulis plerumque fusiformibus constans. In carcinomate igitur invenimus cellulas fibrillasque omnibus evolutionis et involutionis, quam vocant, periodis, vasa atque adipem tum liquida tum solida forma.

Tumores fibrosi duri sunt, formae magis minusve rotundae vel irregularis, tuberosi, fere semper distincte limitati, atque constant ex fibrillis telae coniunctivae, intermixtis interdum fibrillis elasticis, porro e cellulis atque nucleis, e tela coniunctiva, proprie sic dicta, diversissimis evolutionis gradibus atque e tela fibrillarum ad instar plicata. Sarcomata sunt tumores fibrosi, qui a prius descriptis minori consistentia distinguuntur. Inest quidem perfecta tela coniunctiva, sed magis forma embryonali, gelatinosa; porro corpuscula continent telae coniuntivae, formasque inde ortas, multos nucleos multasque cellulas; cellularum non raro plures concatenatae sunt et quasi fibrillam faciunt. Si quando cellulae istae maximam tumoris partem efficiunt, ille fibroplasticus dicetur.

Profecto microscopii ope saepe tumor fibrosus et sarcoma, scirrhus et fungus a se invicem distinguenda sunt; num autem semper id fieri potest? nonne dantur tumores fibrosi, qui cum scirrho facile confunderentur? nonne sarcomata mollia, quae multis nominibus cum fungo conveniunt? Firmiter credimus diversos istos tumores unum in alium transire. Prouti inter scirrhum atque fungum, inter carcinoma igitur durum atque molle, multae dantur formae intermediae, sic quoque inter varios tumores fibrosos; sed id non tantum: videtur enim transitio esse tumoris fibrosi in scirrhum, atque sarcomatis in fungum, ita ut neque microscopii ope semper certa diagnosis possit statui.

Praeteriit tempus, quo de cellula specifica, soli carcinomati propria,

sermo erat. Cellula talis specifica revera non datur, dantur tantum cellulae et quidem diversis formis et diversis evolutionis periodis; maximi simul momenti est earum reproductio magis minusve celeris. Qui ex solis fere fibris constat tumor, est tumor fibrosus, quodsi inter fibras multae cellulae multique nuclei inveniuntur scirrhus adest, e quo pressione facta fluidum quod dicunt carcinomatosum exprimitur. Fungus pro maxima parte ex cellulis constat, sed sarcoma quoque earum magnum numerum continet; in priori etiam fluidum carcinomatosum invenitur, in sarcomate non invenitur. Distinctionem inter scirrhum atque tumorem fibrosum fieri posse crediderunt eo, quod in tumore fibroso inter fibras verae cellulae adessent, in scirrho contra imprimis nuclei liberi, quae vero opinio nequaquam probata est.

Etiamsi vero microscopii ope certa semper diagnosis statui posset, quod attinet ad formam et structuram tumoris, res nondum absoluta esset. Restat enim ut iudicium feramus de maiori minorive probabilitate reditus morbi. Microscopicum examen hic non sufficere mihi persuasum est, uti multis exemplis facile probare possem. Ita in memoriam redit historia mulieris, quae induratione mammae ad speciem benignissima erat affecta. Omnibus incassum adhibitis remediis, exstirpationem tumoris aegrae propono; consentit ea; examen tumoris ablati microscopicum structuram eius fibrosam extra omne dubium ponit. Intra paucas hebdomades cicatrix perfecta est, mulierque sanata videtur, sed iam paucis septimanis post redit: ad margines circatricis hîc illic nova apparuerat induratio; dein intumescere coepit altera mamma, quae post duos menses insigne volumen nacta est; oriuntur porro tumores parvi, duri, per totum pectoris ambitum sparsi. Verbo rediit morbus longe vehementior quam antea, non tamen mutata eius natura, tumor uti antea fibrosus erat, talis igitur, qui benignus vulgo non tantum habetur, sed revera benignus est. — In alio casu tumor erat ad adspectum carcinomatosus ad coxam ortus; amovetur tumor, fit inspectio microscopica, structura perfecte convenit cum tumoris fibrosi structura, etsi signa externa magis pro carcinomatosa morbi natura militarent. Iam post duos menses redit morbus, nunc omnia symptomata fungi prae se ferens. Exhaustus aeger quinto post operationem mense moritur. — Robusta mulier, quae caeteroquin perfecte sana videbatur, laborabat induratione mam-

mae, quae carcinomatosa habebatur, iam emollitio tumoris orta erat cum partiali ulceratione. Signa dyscrasiae non aderant, nec glandulae axillares infiltratae erant; tumor circumscriptus erat, mobilis. Etiamsi eum carcinomatosum crederem, tamen exstirpationi locum dari opinabar. Exstirpatur tumor; accurate microscopii ope examinatur, est tumor fibrosus, fere totus ex fibris constat, interiectis tantum cellulis nucleisque longe minori copia, quam in scirrho obtinere solet. Prognosis igitur fausta videbatur, nihilominus post breve tempus recidivus erat morbus, quo tandem vita exstincta est. — Dantur igitur tumores fibrosi, qui post exstirpationem redeunt, idque non raro fit sed saepius obtinet, quod imprimis de tumoribus ita dictis fibroplasticis valet.

Ab altera parte exempla non pauca afferri possunt tumorum, qui, quoad structuram, plane cum molliori carcinomatis specie, cum fungo, conveniebant, in quibus igitur morbus brevi rediturus existimabatur et nihilominus non rediit, ita quidem ut maligni nomen non mereretur. — Dantur itaque tumores fibrosi et fibroplastici, qui omnino maligni habendi sunt, dantur carcinomata et fungi, quae exstirpata non redeunt atque hoc respectu inter tumores benignos adnumerari merentur.

Quaenam ex dictis conclusio petenda? Afferre liceat Förster verba hac de re plurimorum recentiorum opinionem scilicet bene exprimentem: „Facta „tumoris cuiusdam exstirpatione," inquit, „primo loco accurato examine „eius structuram determinare convenit, eique deinde inter diversa tumo„rum genera locum indicare, qui illi competit. Venit nunc alia quaestio: „quaenam est huius tumorum generis ratio quod ad malignitatis gradum „attinet? Quodsi tumorem exstirpavimus tantum ex tela coniunctiva cum „vasis suis nutrientibus constantem, inter tumores fibrosos eum collocabi„mus, et, quia hi vulgo benignae naturae sunt, prognosin faustam sta„tuere poterimus. At vero eventus alius est; aliquo post operationem „tempore vel eodem loco vel alio, vel in aliis organis novi tumores oriun„tur eiusdem naturae moriturque aeger. An propter malum hunc eventum „tumor ad aliam speciem referendus? Nequaquam! Manet tumor fibrosus, „peculiari structura notatus. Accurate autem annotandus erit casus ut in „posterum eius in statuenda prognosi recordemur. — Aut tumor observatus „est, pro maxima parte ex aggregationibus cellularum multiformium, celer-

„rime reproductarum, constans, quae stromate fibroso vasculoso continen-
„tur; eum ad genus carcinoma referemus, et quod ad aegrum attinet,
„prognosin infaustam statuemus, quum genus istud tumorum vulgo insigni
„malignitatis gradu stipatur. Aliter vero decurrit casus. Non redit mor-
„bus, neque eodem nec alio corporis loco, et perfecta est sanatio. Num
„propter felicem hunc eventum tumorem non carcinomatosum nuncupabi-
„mus, eique alium inter tumorum diversa genera locum indicabimus?
„Profecto non. Est carcinoma, docente structura; casus tantum experien-
„tiam nostram, quod ad morbi decursum attinet, auxit, eoque in posterum
„ad statuendam prognosin uti poterimus."

Anatomicum tumorum examen a FÖRSTERO, uti a tot aliis, primum habetur, solum tamen nequaquam sufficit: dantur tumores epitheliales sive papillares benigni, dantur alii, qui, etsi structura prorsus eadem sit, valde maligni sunt; sunt tumores fibrosi, qui omnino benigni sunt, dum alii ipso carcinomate sunt maligniores, post breve tempus redeunt, vitamque exstinguunt, et tamen *tumores* vere *fibrosi* sunt. Interdum cancer exstirpatus neque eodem nec alio loco unquam redit, uti verum carcinoma fere semper facit, et tamen *carcinoma* est. — Quid inde concludendum? Naturam, essentiam, tumorum ex sola eorum structura anatomica deduci non posse, sed pro magna quoque parte ex physiologica earum ratione. Persuasum mihi est, omnia conamina ad definiendum carcinoma vel alios tumores sola anatomica via hucusque opem fefellisse. Microscopium tumorum *structuram* docet, chemica analysis eorum *compositionem*, at vero *naturam* morbi nec una nec altera docere potest. Caveamus igitur ne propter anatomicum examen clinica morbi signa negligamus, sedulo contra utraque explorandi methodo utamur, ut hac forte via tandem ad maiorem certitudinis gradum perveniamus.

Non diutius, Auditores, vestra patientia abuti audeo. Nonnullas tantum conditiones morbosas magis ex industria tractavi; remanent plures, et quantum maior fit diagnoseos difficultas, si non tumores tantum sed morbos chirurgicos in genere spectamus! Quot errores quotidie committuntur! Num vero plures a chirurgis, quam a medicis? Non credimus. Medicorum errores vulgo incogniti manent, chirurgorum contra saepius patefiunt. Quidquid sit, omnes in multis erramus. Numquam perfecta erit cognitio

nostra, accurata vero et indefessa exploratio multum efficere poterit. Strenue igitur progrediamur in via, quam nostro aevo ingredi coeperunt, ad promovendam scientiam sed imprimis ad aegrotantium saluti prospiciendum.

Iam urget tempus ut ad alteram orationis partem transeam, ut commemorem ea, quae Academiae nostrae praeterito anno evenerunt. Brevis in his esse potero. — Uti semper fit, laeta tristiaque mixta erant.

Gaudemus, quod Academiae Curatores omnes hoc anno salvi fuerunt; desideramus autem praesentiam Viri Nobilissimi VAN GOLTSTEIN, cui a Rege munus summe honorificum quidem sed gravissimum simul mandatum fuit. Diu ad patriae salutem eo fungatur!

De Professoribus munere suo fungentibus quidem neminem, quod gaudemus, eripuit mors, afflicta autem est Academia morte Viri Clarissimi ANTONII VAN GOUDOEVER, cui non diu otio bene merito frui licuit. Non meum est fuse hoc loco eius vitam describere, neque de eius meritis verba facere. Sufficiat igitur brevis notio. Die primo mensis Maii anni millesimi septingentesimi octogesimi quinti natus, Traiecti ad Rhenum, natali loco, institutionem accepit. Iurisprudentiae studium cum studio litterarum humaniorum coniungens, anno huius seculi octavo iuris utriusque doctor in hac Academia creatus est, quum paulo ante Rector Gymnasii Zwollani erat nominatus. Brevi post disputationem philologicam *de historicis Polybii laudibus* ad publicam disceptationem proposuit, praeside Clarissimo HEUSDIO. Postquam praecedenti anno litterarum humaniorum doctor *honoris causa* creatus erat, anno huius aevi sexto decimo restaurata Academia in facultate litteraria Professor ordinarius nominatus est. Die vicesimo secundo mensis Ianuarii huius anni munus auspicatus est habita oratione *de antiquis historicis cum recentioribus comparatis.* Octo erant Viri Clarissimi, qui post Academiae restaurationem brevibus temporis intervallis in cathedram adscenderant: GERARDUS MOLL, BERNARDUS FRANCISCUS SUERMAN, IANUS RICHARDUS DE BRUEYS, ANTONIUS VAN GOUDOEVER, IOANNES FREDERICUS LUDOVICUS SCHRÖDER, IANUS KOPS, ADAMUS SIMONS, DANIEL DYLIUS. Unus SUERMANNUS de iis nobis restat, caeteros omnes eripuit inexorabilis mors. Per quadraginta annos VAN GOUDOEVER munere gravissimo ei mandato indefessus functus est; magni HEUSDII discipulus, docendi huius

methodum non est secutus, sed propria illi erat methodus. Innumeros discipulos, quorum multi in diversissimis conditionibus patriae decus sunt, formavit. Nostrum plures, quin plurimi, eum vigentem non cognoverunt. Ante viginti annos filium perdidit natu maiorem, parentibus non tantum, sed omnibus qui eum cognoverant, carissimum, omniumque amore dignum. Ab eo inde tempore vires frangi coeperunt, atque eo magis, quum aliquot annis post alter filius, unicus, qui ei supererat, subitanea morte parentibus eriperetur. Nunc cito senescebat, et ardenter otium cupiebat bene meritum; insuper sibi persuasum erat vires non amplius sufficere ad officio suo ita ut voluisset fungendum. Per annum tantum et dimidium otio fructus erat, quum post brevem morbum e vita tolleretur.

Haec vero non unica clades fuit; alia quoque ratione afflicta est Academia. — Astronomiae studium inter nos iam diu valde neglectum erat. Deerat specula astronomica, deerant instrumenta ad usum apta. Cura nostrae Academiae Curatorum bona condebatur specula, et Vir Doctissimus OUDEMANS, uno KAISERO excepto optimus in nostra patria astronomus, cuius iam nomen summa laude erat notum, Professor extraordinarius creabatur. Multa brevi temporis spatio, per quod hic adfuit, perpetravit ad emendanda et renovanda instrumenta pro maxima parte inutilia. Astronomiae scientiam Clarissimus OUDEMANS inter nos certissime promovisset, quin creavisset. At vero ad alia officia, maximique momenti illa, vocatus, de nostra Academia decessit, locum vacuum relinquens, qui, ut metuendum, diu adhuc vacuus manebit.

Tristia commemorantes triste omnino remanet officium: morte nimirum exstincti sunt sex iuvenes eximii. Infaustus profecto erat annus, medicis imprimis, nam non minus quam tres medicinae studiosi diem obierunt supremum. IOHANNES GUILIELMUS HERDERSCHEE post diuturnum morbum mortuus est; IOHANNES ARENTIUS KNIPSCHEER iam medicinae candidatus, acutissima phthisi e medio tollebatur; AUGUSTUS VINCENTIUS GERARDUS VAN HOEK repentine infelici sorte e vita eripiebatur. — E theologiae studiosis GUILIELMUS FRANCISCUS CAROLUS BEYER variolis mortuus est; — e iurisprudentiae studiosis MARTINUS IONGENEEL tabe moriebatur, ac nuperrime HENRICUS GUILIELMUS BOSCH, litterarum humaniorum doctorandus, qui brevi, ut sperabat, litterarum doctor crearetur, diem obiit. Florente

aetate exstincti sunt, lugent parentes, lugent quoque multi, qui iis erant inter commilitones amici.

Non pauci quoque inter Vos, Collegae aestumatissimi, inter quos Clarissimi VAN HALL, VREEDE, LINTELO DE GEER, MILLIES, VINKE imprimis nominandi, gravibus cladibus fuerunt afflicti. Utinam Vos omnesque Vestri deinceps diu incolumes serventur!

Quod ad diversorum ordinum Professores attinet, apud eos mutationes non obtinuerunt. Tandem Professores ordinarii creati sunt Professores extraordinarii BUYS BALLOT et VAN GOUDOEVER, ita ut hodie nulli amplius inter nos Professores extraordinarii adsint, de quo gaudemus, quandoquidem Professores extraordinarii non sint, quod ex legis praescriptis esse debent, sed Professores sint ordinarii, excepto tantum stipendio.

Clarissimus VINKE ab Augustissimo Rege eques ordinis Leonis Neerlandici est creatus. Nos omnes profecto gaudet haecce nominatio, Collega aestumatissime, quam iam diu multis nominibus merueras.

Tibi quoque gratulamur, coniunctissime VAN REES, de filio tuo, Professore extraordinario in Academia Groningana nominato. Utinam munus, quod suscepturus est, ad vitae eius felicitatem contribuat, speramus; — digne eum munere functurum esse nobis persuasum est.

Quod ad studiosam iuventutem attinet, gaudet me hîc palam affirmare posse eorum vitam in genere hoc anno omnino laudandam fuisse, dum quoque studiorum industria plurimi sese commendarunt. Tres eximii nostrae Academiae alumni in certamine litterario palmam tulerunt, et doctrinae praemium acceperunt. — Primo quidem loco nominandus est IANUS TEN BRINK, theologiae studiosus, qui sequenti quaestioni, ab ordine litteratorum Academiae Groninganae propositae: „Aesthetica instituatur dis„quisitio de operibus dramaticis GERBRANDI ADRIAENSEN BREDERODE," belgico sermone conscribendae, ita respondit ut praemio aureo condonaretur.

Secundo loco GERARDUS WICHERLINK, iuris studiosus, responsum dedit ad quaestionem ab ordine iureconsultorum in eadem Academia exhibitam: „Capita 7, 11—17, 18—23 Germaniae, a Tacito descriptae, ita explicen„tur, ut appareat, interpretem diligenter ad patriae quoque nostrae mores, „instituta, iura attendisse." Etsi non praemio aureo donatus fuerit, honorifica tamen mentione omnino dignum eum censuit ordo iureconsultorum.

Tandem Paulus Quirinus Brondgeest, medicinae studiosus, ad quaestionem ab ordine medicorum Academiae Leidensis, in qua „historia et „epicrisis quaerebatur theoriae, qua caloris animalis originem et naturam „explicuerunt physiologi" ita respondit, ut Medicorum ordo illi secundos honores tribuendos esse censuerit.

Pergatis, Ornatissimi Iuvenes, in via, quam tam felici eventu ingressi estis. Vestrum exemplum alios quoque commilitones stimulet ad vires intendendas nomenque nostrae Academiae augendum!

Denique memorandum est, duobus Viris eruditissimis, Kern et Rauwenhoff, illi litterarum, huic philosophiae naturalis doctori, veniam docendi a Curatoribus esse datam. Talium docentium institutio utilissima habenda est, qua scilicet studiosorum commodum sine dubio promovetur. Gratum vobis sit officium, Viri doctissimi, sincere speramus.

Quod ad diversa praesidia, quibus utitur Academia, attinet, breves esse poterimus: de specula astronomica, de museo mineralogico et palaeontologico nil est quod dicamus; — museo anatomico et physiologico plura nova praeparata accesserunt; — Zoologicum museum usibus non respondet: indiget spatio, indiget quam maxime novis speciminibus. Utique sperandum Musei collegae nostri van Lidth de Ieude, quod brevi publice vendetur, magnam partem ad usum Academiae et commodum studiosorum huc redituram esse, utque spatium creetur in quo omnia, quae acquiruntur, bene collocari et exponi queant. — Supellex instrumentorum physicorum hoc quoque anno novis nonnullis instrumentis aucta est. — Laboratorium chemicum uti et laboratorium physiologicum usibus suis omnino respondent. — Hortus academicus diversis plantis locupletatus est. Inter alias munificentia Viri nobilissimi de Virieu accepit grande ac pulcrum exemplar Agaves Americanae et a nobilissima matrona d'Aumérie duo permagna exemplaria Yuccae aloifoliae.

In Nosocomio academico satis magnus aegrotantium numerus hoc anno curatus fuit. Utrumque polyclinicum continuo ac notabili modo increscit. Non paucae operationes, quarum plures gravissimae, institutae sunt. In Tococomio gravidarum numerus satis magnus receptus est, pluresque operationes obstetriciae a medicinae candidatis peractae sunt. Gaudendum

omnino est, quod spatium recipiendis aegris destinatum parumper ampliatum sit. Viri enim spectatissimi, qui Nosocomio civili praefecti sunt, ad usum academicum cesserunt vicinam domum, cum Nosocomio academico apte coniunctam, ita ut hodie maiorem aegrotantium numerum recipere possint clinices Professores. Etsi vero miserrimus, in quo versatur Nosocomium academicum, status hoc modo revera parumper emendatus sit, plurima tamen desiderantur. Non minus quam antea summa est necessitas novi idoneique Nosocomii aedificandi. Num diu adhuc nobis erit exspectandum? Utique sperandum, mox coniunctis viribus tristi, in qua versamur, conditioni finem impositum iri, tandemque Nosocomium conditum iri, in quo non opprobrium erit exteros medicos circumducere, in quo, quod longe maioris momenti, aegrotantes tali numero recipi possint, ut ad practicam studiosorum exercitationem sufficiat.

Armamentarium chirurgicum hoc anno insigniter locupletatum est. Non tantum multa nova instrumenta addita sunt, sed Clarissimus Suerman, per multos annos Chirurgiae inter nos Professor, Facultatis medicae Nestor, pretiosissimum suum armamentarium Nosocomio donavit, neque differre voluit, quod vivus adhuc perpetrare poterat. Persuasum tibi sit, coniunctissime Suerman, de grato omnium animo. Diu adhuc vivas ut huius animi testis sis. Sit tibi senectus felix et vegeta ut hucusque fuit. Serventur tibi vires et iuvenilis amor omnium, quae bona sunt ac pulcra!

Prouti Academiae Curatorum cura ac benevolentia Virorum Nosocomio civili praepositorum, Nosocomium academicum amplificatum fuit, ita urbis nostrae magistratus aestumatissimo Collegae Donders domus cuiusdam usum concessit, in qua tum plurimi oculorum morbo laborantes auxilium petunt, tum adest occasio nonnullos aegros recipiendi, ita ut medicinae studiosi quoque hoc loco multos aegros oculorum morbis afflictos videre, multisque operationibus adsistere possint. Exspectationem habemus, post brevius longiusve temporis spatium ampliorem domum ex donis privatis ad Nosocomium ophthalmiatricum instructum iri.

De Bibliotheca academica, qui huic praefectus est Vir doctissimus haecce mecum communicavit.

Bibliotheca anno praeterito a multis tum Academiae civibus, tum aliis fuit frequentata, dum non pauci ibi diutius studendi causa morabantur.

Quodsi adesset conclave ad lectores recipiendos aptum, ac hiemali tempore bene calefactum, lectorum numerus profecto longe maior foret.

Numerus librorum magnopere auctus est. Professorum nonnulli, alii etiam, qui olim Academiae alumni fuerunt, bibliothecae opera obtulerunt, quae aut scripserant ipsi, aut possidebant. Dona, quae a Rege et eius administris, vel a variis doctrinarum institutis et societatibus, tùm patriis tum exteris, mitti solent, suo quaeque tempore accepta sunt. Praeterea autem nonnulla dona ex variis regionibus a privatis hominibus oblata sunt.

Novum, quod constructum fuit, conclave propediem usui patebit, spatium autem acquisitum iam post breve tempus repletum erit.

Antequam verbis finem imponam, quaestiones vobiscum communicandae sunt a singulis Ordinibus in proximum annum propositae:

AB ORDINE MEDICO:

I.

Quaeritur disquisitio anatomica et histologica ovariorum unius pluriumve mammalium, eo potissimum consilio, ut indagetur, qua ratione folliculi Graaffiani, magis minusve a superficie remoti, deinceps ad eam perveniant.

II.

Diversae physiologorum sententiae de actione musculorum intercostalium tam internorum quam externorum in respirationis motu historice exponantur, et, anatome duce, tum etiam experimentis institutis, critice examinentur.

Ad utramque quaestionem etiam patrio sermone respondere licebit.

AB ORDINE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS:

I.

Critice exponantur recentiores physicorum investigationes de nexu inter effectus, praesertim thermicos et chemicos, fluxus galvanici, atque processum chemicum in apparatu electromotorio.

II.

Quaeritur accurata plantarum indigenarum ex ordine Naiadearum (Endlicher) descriptio.

Ad primam quaestionem etiam patrio sermone respondere licebit.

AB ORDINE THEOLOGICO;

Christi orationum, a Iohanne relatarum, ea singulatim dicta explicentur, unde appareat, quibus fundamentis fidem sibi habendam niti voluerit Conservator.

AB ORDINE IURIDICO:

I.

Exponatur locus iuris criminalis de moderamine inculpatae tutelae, cum in historia iuris romani et germanici atque patrii, tum collatis inter se iuris hodierni diversarum gentium principiis atque sanctionibus.

II.

Exponatur necessitudo, quae intercedit inter iuris privati, tum civilis tum mercatorii, praecepta et oeconomiae politicae disciplinam.

AB ORDINE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM:

I.

Instituatur critica disquisitio de M. Tullii Ciceronis vita politica.

II.

Exponatur, quae fuerit propria Israëlitarum theocratiae ratio, et quaenam hanc inter et aliorum populorum veterum hierarchias fuerit similitudo et dissimilitudo.

Novus igitur vobis apertus campus est, Commilitones, quem nova alacritate ineatis speramus.

Hisce peractis unum restat, quod felix faustumque esse iubeat Deus optimus, maximus! Decreto regio successor mihi datus est PETRUS HARTING, Vir Clarissimus. Te advocare quidem non possum, coniunctissime Collega, ut locum tibi destinatum capias, regendae tamen Academiae munus in te trado, sperans fore ut brevi in integrum prorsus sit restituta valetudo, utque vires tibi sint ad novum tibi impositum munus gerendum, et ad suscipienda negotia eodem ardore, quocum in ea incumbere solebas. Floreat te Rectore Academia nostra, toto animo opto.

DIXI.

ACTA IN SENATU

A. CIƆIƆCCCLVII—CIƆIƆCCCLVIII,

RECTORE LUDOVICO CHRISTIANO VAN GOUDOEVER,
GRAPHIARIO IACOBO ADOLPHO CAROLO ROVERS.

Die 26 m. Martii. Quum Rector Magnificus LUDOVICUS GERARDUS VISSCHER oculorum morbo laboret, Prorector IACOBUS VAN HALL, a Senatu Amplissimo in cathedram ductus, habita oratione *de societate commendataria aliis legibus regenda in nostra patria quam in Francia*, enarratisque quae Academiae hoc anno tum prospera tum adversa accidissent, Rectorem in proximum annum a Rege Augustissimo lectum pronuntiat et salutat Virum Clarissimum LUDOVICUM CHRISTIANUM VAN GOUDOEVER.

Senatus Graphiarius lectus est Vir Clarissimus I. A. C. ROVERS.

Die 7 m. Septembris. Senatus luget obitum Viri Clarissimi A. VAN GOUDOEVER, in Facultate Phil. Theor. et Lit. Hum. Prof. Emeriti.

Die 12 m. Februarii. Designantur quatuor viri, e quibus a Rege Augustissimo Rector in proximum annum eligatur,

Ex Ordine	Math. et Phil. Nat.	P. HARTING.
"	Theologico	B. TER HAAR.
"	Iuridico	I. ACKERSDYCK.
"	Phil. Theor. et Lit. Hum.	I. A. C. ROVERS.

Designantur etiam quatuor viri, e quibus Senatus Academici Graphiarius eligatur,

Ex Ordine	Medico	I. L. C. SCHROEDER V. D. KOLK.
〃	Math. et Phil. Nat.	C. H. D. BUYS BALLOT.
〃	Theologico	B. TER HAAR.
〃	Iuridico	I. ACKERSDYCK.

Assessores constituuntur,

Ex Ordine	Theologico	B. TER HAAR.
〃	Iuridico	G. W. VREEDE.
〃	Phil. Theor. et Lit. Hum.	S. KARSTEN.
〃	Medico	G. I. LONCQ, C. IAN. FIL.

Cum Senatu communicatur, Virum Clarissimum C. H. D. BUYS BALLOT, in Facultate Math. et Phil. Nat. Professorem Extraordinarium, decreto regio diei 24 m. Iunii creatum esse Professorem Ordinarium, eundemque honorem hoc decreto obtigisse Viro Clarissimo L. C. VAN GOUDOEVER, in Facultate Medica Professori Extraordinario.

Leguntur Literae Curatorum, quibus Viri Amplissimi Senatum certiorem faciunt, se Viris Doctissimis I. H. C. KERN et N. W. P. RAUWENHOFF rogantibus, ut sibi in Auditorio quodam Academico scholas habere liceret, gratum fecisse.

Curatores Senatum sententiam rogant de Annalium Academicorum edendorum utilitate et ratione. Senatus Curatoribus scribit, sibi videri Annales non abrogandos, sed et iusto tempore edendos et vero ad pristinam amplitudinem atque ubertatem revocandos esse accessione commentationum in certamine literario praemio ornatarum, optandumque huius rei causa esse, ut ex aerario publico Academiis succurratur.

SERIES LECTIONUM,

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

INDE A FERIIS AESTIVIS ANNI CIƆIƆCCCLVII USQUE AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLVIII

A PROFESSORIBUS ET LECTORIBUS HABENDARUM,

RECTORE

LUDOVICO CHRISTIANO VAN GOUDOEVER.

IN FACULTATE MEDICA.

Anatomen docebit I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK, quater per dierum hebdomadem, hora V.

Dissectionibus cadaverum anatomicis, opportuno anni tempore instituendis, praeerit quotidie I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK.

Anatomen generalem docebit et *Organorum fabricam subtiliorem normalem et morbosam* demonstrabit P. HARTING, horis auditoribus commodis.

Physiologiam docebit I. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK, diebus lunae, martis et iovis, hora VIII, die mercurii, hora IX.

Experimentis et *indagationibus physiologicis* et *microscopicis* in laboratorio physiologico quotidie praeerit F. C. DONDERS.

Biologiam generalem exponet F. C. DONDERS, die mercurii, hora XI, die iovis, hora X.

Anthropologiam tradet F. C. DONDERS, diebus martis, mercurii, iovis et veneris, hora

Pathologiam, sectionibus cadaveris illustratam, tradet F. C. DONDERS, diebus martis et iovis, hora IX, diebus veneris et saturni, hora X.

Materiem medicam et praecipua *therapiae generalis* capita exponet G. I. Loncq, diebus lunae, mercurii et veneris, hora II; post ferias autem hiemales, die veneris, hora IX.

Pathologiam et therapiam specialem tradet G. I. Loncq, die lunae, hora VIII, diebus martis et iovis, hora IX.

Exercitationes clinicas in arte medica quotidie moderabitur G. I. Loncq, hora XI, in Nosocomio Academico.

Theoriam artis chirurgicae tradet L. C. van Goudoever, diebus martis, mercurii et veneris, hora VIII, die saturni, hora IX.

Exercitationes polyclinicas in arte chirurgica, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX; *ophthalmiatricas*, diebus martis, iovis et saturni, hora X; *clinicas* vero tum *chirurgicas*, tum *ophthalmiatricas* quotidie moderabitur L. C. van Goudoever, in Nosocomio Academico.

Operationibus chirurgicis, in cadavere instituendis, qualibet oblata occasione praeerit L. C. van Goudoever.

Deligandi exercitationes moderabitur L. C. van Goudoever, die lunae, hora V—VII, post meridiem.

Artis obstetriciae theoriam exponet L. C. van Goudoever, diebus martis et mercurii hora XII et dimidia post meridiem; morbos puerperarum et neonatorum die iovis, hora VIII atque XII et dimidia.

Exercitationibus obstetriciis practicis praeerit L. C. van Goudoever, diebus lunae et veneris, hora XII—II, et ad parturientium lectulos qualibet oblata occasione.

Medicinam forensem exponet F. C. Donders, inde a feriis aestivis usque ad d. XV m. Februarii, diebus mercurii, iovis et veneris, hora II.

Ophthalmologiam docebit et *exercitationes clinicas in ophthalmiatria* moderabitur F. C. Donders, diebus lunae, martis et saturni, hora II.

B. F. Suerman, quamvis munere suo per aetatem sit defunctus, civibus tamen Academiae qualibet opportunitate prodesse paratus erit.

IN FACULTATE MATHESEOS ET PHILOSOPHIAE NATURALIS.

Physicam experimentalem exponet R. van Rees, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora I.

Mechanicam analyticam docebit R. VAN REES, diebus lunae, mercurii et veneris, hora XI.

Physicae mathematicae capita selecta explicabit R. VAN REES, diebus martis et iovis, hora XI.

Chemiam anorganicam docebit G. I. MULDER, diebus lunae, martis, mercurii, hora XII.

Chemiam practicam tradet G. I. MULDER, quotidie in Laboratorio chemico.

Botanices et Physiologiae plantarum elementa exponet C. A. BERGSMA, diebus lunae, martis et mercurii, hora XI.

Botanicam Historiam plantarum medicinalium tradet C. A. BERGSMA, diebus lunae et martis, hora XII.

Anatomiam plantarum docebit C. A. BERGSMA, diebus et horis, auditoribus commodis.

Oeconomiam ruralem exponet C. A. BERGSMA, diebus mercurii et saturni, hora X, duce compendio suo: *Handboek voor de Vaderlandsche Landhuishoudkunde*, ed. Trai. ad Rhen. 1842.

Excursionibus botanicis singulis dierum hebdomadibus praeerit C. A. BERGSMA.

Zoologiam docebit TH. G. VAN LIDTH DE IEUDE, diebus lunae et martis, hora X.

Anatomen comparatam tradet TH. G. VAN LIDTH DE IEUDE, diebus et horis, auditoribus commodis.

Historiam naturalem animalium tradet P. HARTING, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora II.

Zootomiam et histologiam comparatam exponet P. HARTING provectioribus discipulis, hora auditoribus commoda.

Historiam naturalem plantarum, inprimis medicinalium, tradet P. HARTING, die iovis, hora XI, die veneris, hora XII.

Palaeontologiae elementa docebit P. HARTING, hora postea indicanda.

Exercitationibus zootomicis et phytotomicis quotidie praeerit P. HARTING.

Elementa matheseos docebit C. H. D. BUYS BALLOT, ante ferias hiemales quotidie, hora VIII; post illas, diebus lunae, martis et mercurii, hora VIII.

Stereometriam, trigonometriam sphaericam et *algebram* tradet C. H. D. BUYS BALLOT, inde a Kal. Novembribus diebus mercurii, iovis et saturni, hora X.

Calculum integralem tradet C. H. D. BUYS BALLOT, diebus mercurii, iovis, veneris et saturni, hora XII.

Methodum docendi mathesin exponet C. H. D. Buys Ballot, diebus et horis auditoribus commodis.

Chemiam organicam docebit I. W. Gunning, Chemiae Lector, diebus lunae, martis et mercurii, hora IX.

Chemiam forensem tradet I. W. Gunning, die veneris, hora XI et XII.

Chemiam technicam publice docebit I. W. Gunning, hora deinde indicanda.

Lectiones astronomicae postea indicabuntur.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

Encyclopaediam theologicam tradet H. Bouman, die veneris, hora IX.

Theologiae Naturalis, sive *Philosophiae de Deo*, *historiam antiquiorem* enarrabit H. Bouman, die iovis, hora IX.

Historiam librorum Novi Testamenti, sive *Introitum in Novum Testamentum*, tradet B. ter Haar, die veneris, hora XII.

Criticam sacram tradet H. Bouman, die lunae, hora IX.

Hermeneuticae sacrae partem priorem tradet H. Bouman, die martis, hora IX.

Carmina Hebraica ac *Vaticinia* interpretabitur H. Bouman, diebus iovis et veneris, hora X.

Epistolae ad Romanos partem *moralem* et *Epistolam ad Galatas* explicabit H. Bouman, diebus lunae et martis, hora X.

Historiam Ecclesiae Christianae tradet B. ter Haar, diebus lunae et martis, hora I, die mercurii, hora X.

Theologiam dogmaticam docebit H. E. Vinke, diebus lunae, martis et mercurii, hora XI.

Theologiam biblicam N. T. tradet H. E. Vinke, die iovis, hora IX et XII.

Ethicam Christianam docebit B. ter Haar, diebus lunae et martis, hora II, die mercurii, hora IX.

Theologiam pastoralem tradet H. E. Vinke, diebus lunae, martis et mercurii, hora XII.

Puerorum doctrinae Christianae initiis erudiendorum exercitationem instituet H. E. Vinke, die veneris, hora XI.

Exercitationes oratorias moderabitur B. ter Haar, hora postea indicanda.

Commilitonibus, *orationes sacras* habentibus, praesides aderunt H. Bouman, H. E. Vinke et B. ter Haar diebus et horis, tum sibi, tum commilitonibus maxime commodis.

IN FACULTATE IURIDICA.

Ius Pandectarum enarrabit B. I. L. de Geer, diebus lunae et saturni, hora II, diebus martis et iovis, hora XII.

Historiam Iuris Romani tradet B. I. L. de Geer, die lunae, hora XII, diebus iovis et saturni, hora X.

Institutiones Iustiniani interpretabitur B. I. L. de Geer, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

Encyclopaediam Iuris exponet B. I. L. de Geer, diebus martis, mercurii et veneris, hora I.

Ius civile Nederlandicum secundum compendium a se editum docebit I. van Hall, diebus lunae, martis, mercurii et iovis, hora I.

Ius mercatorium et maritimum exponet I. van Hall, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

Rem iudiciariam et rationem procedendi in causis civilibus explicabit I. van Hall, diebus lunae, mercurii et veneris, hora X.

Exercitiis practicis, a provectioribus instituendis, praeerit I. van Hall, alternis mercurii diebus, hora vespertina VI.

Repetitorium de Iure civili et mercatorio instituet I. van Hall, diebus et horis sibi et auditoribus commodis.

Historiam gentium recentiorum politicam tradet I. Ackersdyck, diebus martis, iovis et saturni, hora XI.

Statisticam exponet I. Ackersdyck, iisdem diebus, hora IX.

Oeconomiam politicam docebit I. Ackersdyck, diebus lunae, mercurii et veneris, hora XI.

Disciplinae Iuris naturalis fata et praecipua placita exponet G. G. Vreede, diebus lunae, mercurii et veneris, hora IX.

Ius publicum Batavum tradet G. G. Vreede, diebus lunae et martis, hora VIII.

Iurisdictionis administrativae, quae dicitur, selectas caussas tractabit G. G. Vreede, die saturni, hora I.

Ius gentium Europaeum tradet G. G. Vreede, diebus martis et saturni, hora X.

Ius criminale docebit G. G. Vreede, diebus mercurii, iovis et veneris, hora VIII.

Codicem Quaestionum criminalium explicabit G. G. Vreede, die iovis, hora X, die veneris, hora I, die saturni, hora VIII.

A. C. Holtius legitimam vacationem consecutus recitationes nullas edicit; quodsi alia ope iuris Studiosis prodesse poterit, eam desiderantibus non aegre accommodabit.

Publicis disputandi exercitiis praeerunt iuris Professores alternis saturni diebus, hora XII.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

Logica docebit C. G. Opzoomer, diebus iovis, veneris et saturni, hora II.

Metaphysica tradet C. G. Opzoomer, diebus iovis, veneris et saturni, hora I.

Literas Graecas docebit S. Karsten, diebus lunae, martis, iovis et veneris, hora XI, tractando Herodoti lib. II, Tragicorum locos selectos, Demosthenis *Oratt. Olynthiacas.*

Literas Latinas docebit S. Karsten, diebus lunae, martis, iovis et veneris, hora XII, interpretando Ciceronis *Quaestt. Tuscul.* I, Sallustii *Bellum Iugurthinum*, Virgilii *Georgica.*

Antiquitates Graecas explicabit S. Karsten, die mercurii, hora XI et XII.

Antiquitates Romanas tradet I. A. C. Rovers, diebus lunae, martis, mercurii, iovis et veneris, hora IX.

Historiam Gentium antiquarum enarrabit I. A. C. Rovers, diebus mercurii et iovis, hora X.

In *Historicorum Latinorum fidem et auctoritatem eorumque Historiae scribendae rationem* cum commilitonibus inquiret I. A. C. Rovers, diebus martis et veneris, hora X.

Literas Hebraicas docebit H. C. Millies, tum Grammatica explicanda, tum parte libri Geneseos legenda, diebus martis et iovis, hora I, diebus veneris et saturni, hora IX.

Literarum Chaldaicarum et Syriacarum initia tradet H. C. Millies, diebus martis et mercurii, hora XI.

Antiquitates Israëlitarum explicabit H. C. Millies, diebus martis, mercurii et iovis, hora IX.

Isagogen in libros sacros Veteris Foederis tradet H. C. Millies, die mercurii, hora XII, die saturni, hora X.

Cum provectioribus *locos selectos Scriptorum Arabicorum* leget H. C. Millies, die veneris, hora VI—VIII.

Si qui sint, qui *literis Malaïcis* et *Iavanicis* operam dare cupiant, eorum studia lubentissime adiuvabit H. C. Millies, die iovis, hora V—VII.

Literas Belgicas et literarum Belgicarum Historiam exponet L. G. Visscher, diebus lunae, martis, veneris et saturni, hora X.

Praecepta stili bene Belgici tradet L. G. Visscher, diebus lunae, martis et saturni, hora II.

Historiam medii aevi et recentiorum temporum enarrabit I. Ackersdyck, diebus mercurii et veneris, hora I.

Historiam Patriae enarrabit L. G. Visscher, die lunae, hora XI, diebus martis et iovis, hora XII, die saturni, hora I.

Historiam Indiarum Orientalis et Occidentalis L. G. Visscher, diebus iovis et veneris, hora XI.

Institutiones paedagogicas habebit S. Karsten, die saturni, hora IX et X, partim *metrica* explicando, partim tractando Aristophanis *Acharn.* et Horatii *Carmina.*

Disputandi exercitationes, alternis hebdomadibus, die lunae, hora I, instituendas, moderabuntur S. Karsten et I. A. C. Rovers.

Recentiorum literarum monumenta interpretabitur C. G. Opzoomer, diebus lunae, martis et mercurii, hora commilitonibus maxime commoda.

I. C. Swyghuisen Groenewoud, quamquam per aetatem rude donatus, tamen studiosae literarum Orientalium iuventuti, quoad poterit et licebit, prodesse lubenter paratus erit.

A. van Goudoever, quamquam ob aetatem septuagenariam rude donatus, tamen, quantum per vires licebit, Academiae civibus prodesse conaturus est.

G. Dorn Seiffen, Literarum Humaniorum Lector, praecipua tam anti-

quarum quam recentiorum gentium historiae facta enarrare gentesque, quod ad culturae progressus, inter se comparare perget, diebus mercurii et saturni, hora XI aliave commilitonibus magis commoda.

A. C. Oudemans docebit *Chemiam esculentorum*, die saturni, hora XI.

A. C. Oudemans exponet *Chemiam theoreticam*, die lunae, hora X.

C. L. Vlaanderen docebit *Chemiam analyticam*, diebus iovis, veneris et saturni, hora IX.

C. L. Vlaanderen tradet *Chemiam pharmaceuticam*, diebus iovis et veneris, hora X.

I. H. Hisgen, Literarum Germanicarum Lector, diebus et horis auditoribus commodis, *Literas Germanicas et Literarum Germanicarum historiam, inde a sec. XVIII*, exponet.

I. Venning, Literarum Anglicarum Lector, *Literas Anglicas* docebit, hora auditoribus commoda.

Bibliotheca Academica diebus lunae, martis, mercurii, iovis, veneris et saturni, ab hora XII ad IV, feriarum autem tempore singulis diebus iovis, ab hora I ad III, unicuique patebit. Museum zoologicum et mineralogicum quotidie patebit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIƆIƆCCCLVII.

In Facultate		Medica	59.
"	"	Math. et Phil. Nat.	14.
"	"	Theologica	218.
"	"	Iuridica	194.
"	"	Phil. Theor. et Lit. Hum.	13.
			498.

Praeterea in Album Academicum nomina Studiosorum, in Athenaeis studiis operam navantium, relata sunt, eo tantum consilio, ut hic publice progressus probent et Doctores creentur, quorum

In Facultate		Medica	8.
"	"	Math. et Phil. Nat.	—
"	"	Theologica	11.
"	"	Iuridica	7.
"	"	Phil. Theor. et Lit. Hum.	—
			26.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

A DIE XXVII MARTII A. CIƆIƆCCCLVII AD DIEM XXVI MARTII A. CIƆIƆCCCLVIII.

IN FACULTATE MEDICA.

d. 4 m. Aprilis. IOHANNES VAN DER BEKE CALLENFELS, Flessinganus, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor.

〃 19 〃 Maii. LUDOVICUS THEODORUS POMPE, Sylva-Ducensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude*.

〃 28 〃 〃 PETRUS ALEXANDER FREDERICUS MAITLAND, e pago Vorden, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor.

〃 6 〃 Iunii. FRANCISCUS IACOBUS DUPONT, Roterodamensis, privatim defensa Dissertatione *de sterilitate mulierum*, Nederlandice scripta hoc titulo: *Over de onvruchtbaarheid van het vrouwelijk geslacht*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

〃 18 〃 〃 BASTIANUS IACOBUS HOLSTER, Sylva-Ducensis, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude*.

〃 4 〃 Iulii. HERMANNUS SNELLEN, e pago Zeist, *publice* defenso Specimine Physiologico-Medico continente disquisitiones *de vi nervorum in Inflammationem*, Nederlandice scripto hoc titulo: *de invloed der zenuwen op de ontsteking proefondervindelijk getoetst*, Medicinae Doctor, *magna cum laude*.

d. 4 m. Iulii. CHRISTIANUS GERHARDUS VAN REEKEN, Amstelodamensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

〃 11 〃 Sept. GUILIELMUS MARIUS GUNNING, Hornanus, privatim defensa Dissertatione Physiologico-Medica continente *disquisitiones de motu sanguinis eiusque stasi*, Nederlandice scripta hoc titulo: *onderzoekingen over bloedsbeweging en stasis*, Medicinae Doctor, *magna cum laude.*

〃 12 〃 〃 ABRAHAMUS FRIDERICUS VAN WAGENINGE, Roterodamensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

〃 21 〃 Nov. IOANNES GEORGIUS MARIA HANLO, Amstelodamensis, Med. et Chir. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *magna cum laude.*

〃 23 〃 〃 OTTO ADRIANUS IOANNES RICHELLE, e pago Bennebroek, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

〃 26 〃 〃 LUDOVICUS THEODORUS POMPE, Sylva-Ducensis, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

〃 3 〃 Dec. QUIRINUS IOHANNES MARIUS JANSSEN, Gusanus, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis Thesibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

〃 9 〃 〃 ALEXANDER HENDRICUS CONRADUS VAN DRIEL, e pago Voorst, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

〃 9 〃 〃 FRANCISCUS IACOBUS DUPONT, Roterodamensis, Med. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *magna cum laude.*

〃 22 〃 〃 ABRAHAMUS FRIDERICUS VAN WAGENINGE, Roterodamensis, Med. et Chir. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Obstetricii, Artis Obstetriciae Doctor, *cum laude.*

〃 9 〃 Martii. ADRIANUS HENRICUS TELJER, e pago Iutphaas, Med. et

Art. Obst. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

d. 18 m. Martii. OTTO ADRIANUS IOANNES RICHELLE, e pago Bennebroek, Med. et Art. Obst. Doctor, privatim defensis Quaestionibus Argumenti Chirurgici, Chirurgiae Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE THEOLOGICA.

〃 27 〃 Iunii. DANIEL KOORDERS, e pago Maarssen, *publice* defenso Specimine Theologico Dogmatico-Critico *de pugna Theologiam inter atque Anthropologiam in Ecclesiae Christianae historia*, Theologiae Doctor, *magna cum laude.*

〃 19 〃 Dec. IOHANNES IUSTINUS BERGSMA, Iuris Romani et Hodierni Doctor, privatim defenso Specimine Historico-Theologico *de Commissariis politicis sive delegatis summi Imperii ad Synodos Ecclesiae Reformatae in nostra patria*, Theologiae Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE IURIDICA.

〃 20 〃 Maii. GUILIELMUS PETRUS WOLTERBEEK, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine Oeconomico-Politico continente *nonnulla studia historica de sortis divisione*, Nederlandice scripto hoc titulo: *Geschiedkundige studiën over kapitaalverdeeling*, Iuris Romani et Hodierni Doctor.

〃 26 〃 Iunii. IOHANNES GUILIELMUS MEINARDUS SCHORER, Medioburgensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 26 〃 〃 IANUS ARENDTIUS VAN HOEK, Oostburgensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 29 〃 〃 FRANCISCUS CONSTANTINUS GUILIELMUS KOKER, Hornanus, privatim defenso Specimine Historico-Iuridico continente *inquisitionem in indolem et naturam bonorum vicariorum in Belgio*, Nederlandice scripto hoc titulo: *onderzoek naar den aard en de geschiedenis der Vicariegoederen in Nederland*, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

d. 29 m. Iunii. IOHANNES GEORGIUS GLEICHMAN, Roterodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 4 〃 Iulii. HENRICUS HERMANNUS HIDDINGA, Snecanus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 4 〃 〃 IOANNES IANUS FRANCISCUS DE JONG VAN BEEK EN DONK, e pago Stratum in Brabantia Septemtrionali, privatim defenso Specimine, *de Curia, quae Hagae Comitis fuit* (1591-1795) *cum Brabantiae tum regionis Transmosanae*, Nederlandice scripto hoc titulo: *Bijdrage tot de Geschiedenis van den Raad en Leenhove van Brabant en Landen van Overmase* (1591-1795), I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

〃 21 〃 Sept. ADRIANUS PLOOS VAN AMSTEL, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine *de fructuum perceptione*, Nederlandice scripto hoc titulo: *over de eigendomsverkrijging van vruchten*, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 5 〃 Oct. IOANNES PHILIPPUS VERLOREN, Rheno-Traiectinus, privatim defenso Specimine sistente *nonnullas Quaestiones Iuris Romani ac Hodierni*, I. R. et H. Doctor.

〃 7 〃 〃 ANTONIUS REINHARDUS FALCK, Amstelodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

〃 20 〃 〃 GUILIELMUS FRANCISCUS DE JONGE, Medioburgensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 12 〃 Nov. CORNELIUS IOHANNES HEYLIDY, Surinamensis, *publice* defenso Specimine Historico-Iuridico *de modo procedendi Surinamensi in causis criminalibus, cum veteri tum novissimo*, Nederlandice scripto hoc titulo: *over de vroegere en hedendaagsche Strafregtspleging in Suriname*, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

〃 10 〃 Dec. LEONARD ROELVINK, ex oppido Breedevoort, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

〃 16 〃 〃 GUILIELMUS NICOLAUS CAROLUS VAN HENGST, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

〃 18 〃 〃 IANUS WORMERUS LUDOVICUS RAVEN, Haganus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

d. 2 m. Febr. PETRUS VERLOREN, Rheno-Traiectinus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

〃 4 〃 〃 IANUS GUILIELMUS QUERTENMONT, Haganus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

〃 4 〃 〃 GUILIELMUS ADOLPHUS 'T HOOFT, Dordracenus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *magna cum laude.*

〃 23 〃 〃 MAURITIUS CORNELIUS VAN HALL, Amstelodamensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 16 〃 Martii. RUDOLPHUS SANDBERG, Zwollanus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

〃 17 〃 〃 HERMANUS HENRICUS VAN DE POLL, Amisfurtensis, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor.

〃 24 〃 〃 GUILIELMUS HENRICUS VON WATTENWYLL dictus DE WATTEVILLE, Lugduno-Batavus, privatim defensis Quaestionibus Iuris, I. R. et H. Doctor, *cum laude.*

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

〃 22 〃 Dec. PETRUS PAULUS MARIA ALBERDINGK THYM, Amstelodamensis, *publice* defenso Specimine Historico *de origine et historia Gothorum aliarumque gentium, per quas Romanum Imperium exstinctum est*, Philosophiae Theoreticae Magister et Literarum Humaniorum Doctor, *cum laude.*

ACADEMIA

GRONINGANA.

NOMINA PROFESSORUM

QUI

INDE A D. IX OCTOBRIS CIƆIƆCCCLVII AD D. XIV OCTOBRIS CIƆIƆCCCLVIII

IN ACADEMIA GRONINGANA

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

RECTOR MAGNIFICUS

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU.

SENATUS ACADEMICI ACTUARIUS

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

P. HOFSTEDE DE GROOT.
L. G. PAREAU.
W. MUURLING.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

F. C. DE GREUVE.
I. I. P. VALETON.
W. I. A. IONCKBLOET.
W. HECKER.
C. M. FRANCKEN.

IN FACULTATE IURIDICA.

H. NIENHUIS, Prof. emeritus.
I. H. PHILIPSE.
R. T. H. P. L. A. VAN BONEVAL FAURE.
B. I. GRATAMA, qui d. 15 m. Aprilis munus auspicatus est.
O. VAN REES, Prof. extr., qui d. 24 m. Aprilis munus auspicatus est.

IN FACULTATE MEDICA.

I. BAART DE LA FAILLE.
F. Z. ERMERINS.
I. HISSINK IANSEN.
I. VAN DEEN, a. d. 31 m. Dec. Prof. ord.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

H. C. VAN HALL.
I. W. ERMERINS.
N. MULDER.
W. A. ENSCHEDÉ.
P. I. VAN KERCKHOFF.

ORATIO

DE

PERFECTIONIS CHRISTIANAE IN ANTIQUA PHILOSOPHIA PRAESENSIONIBUS ET DESIDERIIS,

QUAM HABUIT

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU,

A. D. XIV M. OCTOBRIS A. CIƆIƆCCCLVIII,

QUUM MAGISTRATUM ACADEMICUM ITERUM DEPONERET.

QUI AD FESTUM HUNC DIEM CELEBRANDUM CONFLUXISTIS, VIRI AMPLISSIMI! VIR CONSULTISSIME! VIRI CLARISSIMI! DOCTISSIMI! PLURIMUM VENERANDI! IUVENES DILECTISSIMI! CIVES, HOSPITES, SUO QUISQUE LOCO SPECTABILES!

AUDITORES EXOPTATISSIMI!

Ad religionem Christianam commendandam omni fere aevo provocarunt theologi ad antiqua Hebraeorum prophetarum vaticinia Messiana, et provocant etiamnum. Idque recte; dummodo non in minutioribus et fortuitis quibusdam haereant, sed quod apud ipsos prophetas praecipuum est, praecipue teneant. Unius Dei cognitionem et adorationem vaticinabantur fore perennem. Hanc ad perfectiora semper adductum iri, ut non lege externa regerentur, sed spiritu intus agerentur homines. Per regnum Divinum, per Deo sacram societatem id ita effectum iri, ut vel rex, vel animos hominum regens Dei minister, etiamsi vel huic multa ab hominibus forent perpetienda, in hac societate divinam in hominibus vim exerceret. Neque id una gente sua terminandum, sed omnes populos, homines omnes eo adducendos esse, quippe omnes ad Dei imaginem creatos. — Has eximias sane exspectationes eventum habituras prophetae, unius Dei cognitione divinisque promissis nixi, certo pronuntiarunt et vaticinati sunt. Iesus Christus autem has ita explevit, ut dicendus sit maxime etiam sublimia eorum vaticinia longissime superasse.

Uti autem haec Hebraeorum prophetarum carmina equidem admiror et magni facio, ita etiam Graecorum Romanorumque philosophorum scripta et amavi semper et amo. In his autem invenire mihi videor similem aliquem veluti prophetismum, non unius Dei quidem pura cognitione, minus etiam singularibus Dei promissis nixum, sed nitentem natura humana, a

Deo procreata divinoque praedita ingenio. Quare cum haec mihi contingat coram viris doctis dicendi oppertunitas, paucis meam hac de re sententiam exponam. Dicam igitur de perfectionis Christianae in antiqua philosophia praesensionibus et desideriis.

Quod agens tantum abest ut res plane novas moliri dicendus sim, ut contra in antiquissima ecclesia Christiana ii imprimis Patres Graeci, qui id sua edocti erant experientia, constanter profiterentur, „prouti Mose prophetisque Hebraeos, ita Graecos philosophis tanquam paedagogis ad Christum fuisse praeparatos" [1]). Sed antiquissima, si a nonnullis immerito antiquata censeantur, renovare saepe conducit. — In argumento autem hoc exponendo non ita versabor, ut multa de virtute philosophorum praecepta enumerem, cum Iesu aut Apostolorum praeceptis quodammodo consonantia; quod et longum sit et ad rem parum faciens. Pauca tantum ex antiqua philosophia depromam, sed praecipua et ita comparata, ut appareat in interiori eius natura inveniri praesensiones et desideria eius perfectionis, quae nobis est in Iesu Christo concessa.

Vos, A. H.! ea, qua soletis, benevolentia favete dicenti!

Primo igitur praecipuoque loco commemorandum est, finem summum homini propositum, in vita omni spectandum, egregie sensisse nonnullos veteres philosophos.

Et Dei quidem rerumque divinarum eos hac in re rationem habuisse, minime sane mirandum est. Homo enim, quam primum excoli incipit, animalibus reliquis se sentit superiorem et naturae cuidam excelsiori cognatum, quam in mundo adspectabili viventem agentemque suspicatur. Quare apud gentes paulo quidem cultiores omnino omnes religionis quaedam initia inveniri, omnis testatur historia. Estque hoc confidenter pronuntiandum, hominem, qui sine ulla religione vivat, vere inhumanum esse et honorifico hominis nomine indignum.

Sed cultus ille Deorum, uti omnibus notum est, in gentibus antiquis, apud Graecos etiam Romanosque, erat paene unice externus, ritibus sacri-

---

[1]) V. c. Clemens Alexandrinus, *Strom.* I, p. 282.

ficiisque contentus et ludis festisque in Deorum honorem institutis, lascivis haud raro illis et cum animi morumque bonitate parum aut nihil commune habentibus. — Qui Deum animo spirituque colendum et vitae bonitate honorandum esse sentirent, eoque ipso perfectionis Christianae praesensionem aliquam manifestarent, philosophi fuere.

Si quaeritur, quis eximiae huius sententiae auctor fuerit; respondendum sane, praelusisse iam quodammodo PYTHAGORAM, virum pium et egregium inter cives et in sodalitio suo honestatis vindicem. Sed primarius sine dubio auctor laudandus est admirabilis ille vir, qui Graecorum sapientissimus Delphico oraculo est iudicatus, qui se daemonio, sive spiritu quodam diviniore a perversis cohiberi profitebatur, qui unum hoc divinum praeceptum tenebat semper: „cognosce temet ipsum, *γνῶθι σεάυτὸν*," quique hoc tenens primum semet ipsum vanis opinionibus et cupiditatibus purgabat, deinde omnis generis cives, iuvenes imprimis, sic instituebat, ut in semet respiciendo quod vere pulcrum, iustum, bonum esset ex sua ipsorum interiori natura persentirent, perspicerent, expeterent, sequerentur. Ita SOCRATES certum indicabat et a Sophistarum etiam cavillationibus tutum omnis honesti bonique fundamentum, in ipsa natura humana positum, ut omnes intus fierent boni, *καλοὶ κἀγαθοί*. Idque unum a Diis precari solebat, ut intus bene esset compositus, externa autem omnia internis hisce essent conspirantia; et qui eum sectabantur ut id pariter pro ipsis precaretur rogabant, ut fieret id bonum amicorum commune [1]). Caeterum de Deorum, sive, ut loqui malebat, de Dei natura disputabat raro; unum hoc semper et ipse videns et aliis indicans, in maiori mundi theatro ubique rationem, mentem cerni agentem et omnia moderantem, pariterque in minori cuiusque hominis mundo, mentem illam rationemque omnia debere regere ac moderari: sic hominem, quod fert ipsius natura, revera esse „deum aliquem inter animantia reliqua" [2]).

His sententiis studiisque imbutus, imo hac SOCRATIS institutione penitus informatus PLATO cum de virtutis humanae natura explicatius egit et hanc sapientia, fortitudine, temperantia omnique iustitia contineri docuit, tum

---

[1]) PLATO, *Phaedro* in fine.
[2]) XENOPHON, *Memor.* L. I. c. 4.

hac iusta rectaque animi dispositione omnem hominis bonitatem, praestantiam, felicitatem veram, imo omnem naturae humanae sanitatem contineri defendit [1]). — Idem vero etiam hisce plane moralibus, ut dici solent, principiis consentanea egregia multa de Deo pronuntiavit, imprimis in dialogo Timaeo. Deus ipse bonus est. Bonus autem invidet nemini. Itaque omnia quam maxime bona et pulcra fecit ille mundi fabricator et quasi artifex. Ut igitur pictor quam mente concepit formosam perfectamque speciem, hanc quasi oculis intuens in eaque defixus manum sic dirigit, ut quam fieri potest maxime hanc pingendo exprimat, ita ille mundi quasi artifex et auctor Deus perfectas pulcri, honesti, iusti, boni species intuitus, his convenientem rerum omnium naturam informavit, mundi, *τοῦ κόσμου*, nomine dignam, et ad easdem honesti bonique species perpetuo mundum hunc gubernat et regit. — Est autem Deo cognatus homo, quippe ratione praeditus, quam cum illo habet communem. Insitae igitur sunt in natura humana et ingeneratae pulcri, boni omnisque eius quod vere est divinum, sive recordationes sive scintillae. Hae suscitandae, alendae, inflammandae sunt, ut, ratione duce, homo magis magisque ad easdem illas perfectas honesti bonique species sese animo vitaque componat et fiat Deo similis. Atque sic a divino illo, ut veteres dicebant, PLATONE haec, merito divina dicenda, sententia pronuntiata est: vitae consilium, homini propositum, est ut referat „similitudinem cum Deo, quantum fieri possit; est autem haec similitudo in eo posita, ut iustus et sanctus fiat cum sapientia" [2]). Haec autem vita, si eam in corpore hoc inclusus iam homo vixerit, sane, quando corpore hoc liberatus erit, vigebit immortalis.

Num opus est, ut ego vobis, A. H.! demonstrem, his ex antiqua philosophia depromtis contineri praesensionem eius quod perfecte nobis per IESUM CHRISTUM est patefactum? Iisdem paene verbis, quibus PLATO usus est, PAULUS Apostolus hominem vere bonum descripsit: „ad Dei imaginem informatum, contentam illam iustitia et sanctitate, veritatis cognitioni

[1]) *De Republ.* IV, p. 444.

[2]) *Theaeteto*, p. 176: *ὁμοίωσις θεῷ, κατὰ τὸ δυνατὸν, ὁμοίωσις δὲ δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι.*

congrua" [1]). Iesus autem, qui patrem Deum ab omnibus spiritu colendum praecipiebat, huius Dei exemplum hominibus sequendum inculcans dicebat: „Perfecti estote, uti Pater vester coelestis perfectus est." Et vero, quod multo etiam maius est, ipsum illum Iesum Christum, qui perfecta erat hominibus Dei patris imago, idemque absolutum hominum omnium exemplum, eo ipso consilio nobis Divinitus datum esse novimus, ut illum sequentes Dei geramus similitudinem.

Restat igitur, ut moneam, divinam illam Platonis sententiam a multis servatam esse veteribus philosophis. Aristoteles quidem, rerum physicarum humanarumque, quae oculis conspiciuntur, acerrimus perscrutator magis quam internae naturae humanae indagator, eam fere neglexit. Quod neque mirandum est, si observemus, Deum Aristoteli vix aliud quid esse quam rerum quae adsunt omnium causam primam moventem, *τὸ πρῶτον κινοῦν*. Sed apud Stoicos imprimis, de re ethica optime meritos, identidem occurrit nobis eadem illa sublimis sententia. Ad „naturam" enim illam, quam sequendam Stoici semper dicebant, et mundum referebant et ipsum Deum. Quare Seneca id agendum homini praecipit, „quod dii, omnium rerum optimi auctores, (agunt), qui beneficia ignorantibus dare incipiunt, ingratis perseverant. Imitemur illos," inquit, „qui non cessant beneficia congerere de beneficiorum auctore dubitantibus, sed aequali tenore bona sua per gentes populosque distribuunt, unam potentiam sortiti, (ut omnibus possint) prodesse" [2]).

Quodsi igitur finem vivendi homini propositum spectes, summo iure dicendum est, perfectionis Christianae in antiqua philosophia inveniri praesensionem egregiam.

Deinde, secundo loco, attendendum est ad modum, quo veteres philosophi finem illum naturae humanae propositum assequendum iudicabant.

Et egregie quidem omnis antiquitas persensit, communionis, coniunctionis, societatis vim magnam esse et admirabilem ad bona et eximia quaeque in hominibus efficienda. Moses societatem Theocraticam condidit,

---

[1]) *Eph.* IV: 24: *τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας.*
[2]) *De Beneficiis*, L. VII. c. 31.

Zoroaster religione coniunctam gentem suam reformare voluit, respublicas Graeci condebant, de Romanis notissimum est illud:

„Tu regere imperio populos, Romane, memento!"

et revera imperio gentes multas excoluerunt atque orbem antiquum paene universum coniunxerunt.

Per hanc vero civilem plane coniunctionem omnia et ipsa fiebant unice civilia. Literae, historia, artes ad civitatem adstringebantur, virtus ipsa civilis modo erat, religio item civitati tota subiecta. — Qui externis huiusmodi moribus, ad civitatis legem exactis, veram nondum contineri virtutem, sed altiorem esse debere hominis excellentiam cernerent, philosophi fuerunt, ut modo vidimus. Itaque alîus etiam et excelsioris generis communionem, coniunctionem, societatem expetiverunt. Sodalitium suum condidit Pythagoras, amore suos secum ipso coniungere Socrates studebat, amicitiaque eos inter se consociabat. Omnium vero maxime Plato totam aliquam rempublicam informandam iudicabat, qua coniuncti homines ad similitudinem cum Deo vera virtute et sanctitate adducerentur. Sed et in hac non legem, non legis praecepta et vim et poenas dominari, imo vero unicam in ea rectricem omnium volebat esse institutionem. Homines enim, ut celeberrima antri illius subterranei imagine descripsit et paene depinxit, vulgo in inferioribus haerent, vanis rerum imaginibus et umbris delectantur, et in his vincti vitam omnem degunt. Sunt his vinculis liberandi, sursum erigendi, ad sublimiora evehendi, ut id quod vere pulcrum, bonum, iustum sanctumque est in plena solis luce videant et ei vitam consecrent. Agendum autem id unice τῇ παιδείᾳ, institutione [1]). Communiter igitur cives omnes in republica instituantur, institutione excelsiore gaudeant communiter qui civitatis vindices, sublimi autem planeque philosopha qui principes reipublicae sunt futuri. Sic unam omnes matrem habentes civitatem, τὴν μητρίδα, principes suos ut institutores patresque amabunt, se mutuo ut una educatos institutosque fratres diligent. Orieturque societas, in qua suum quidem singuli negotium peragunt, nemo autem suum unius commo-

[1]) *De Republ.* L. VII, initio.

dum spectat, omnes communiter civitatis salutem amant, curant, efficiunt, prouti in corpore nostro membra singula suum habent, quod agant, negotium, nullum vero sibi vivit, omnia ad totius corporis sanitatem, incrementum, perfectionem efficiendam conspirant [1]).

Quodsi iam, A. H.! hac societatis, per institutionem informandae mutuoque amore in unum veluti corpus coniungendae, imagine equidem perhibeam perfectionis Christianae praesensionem contineri, erunt fortasse multi qui id magnopere mirentur. Ita enim in recentiori eoque Germanico orbe nos inprimis Protestantes privam singulorum libertatem unice spectare solemus, ut suae quemque internae bonitati, virtuti, religioni ipsum solumque prospicere debere credamus, in adiumentum fortasse adhibitis quibusdam aut dogmatices placitis aut ethices praeceptis, prouti ipsi lubuerit; communionis, consociationis, societatis moralis et religiosae, uno verbo ecclesiae, vera animorum institutione informandae, fraternoque amore ad omnium salutem conspirantis, quae vis sit et natura, plane non persentiamus et paene omnino ignoremus. Et vel sic tamen confidenter equidem affirmo, imo constanter inculcandum et proclamandum censeo, communione hac et societate rei Christianae vim contineri paene omnem. — Iesus institutione primum Apostolorum sodalitium, deinde ecclesiam integram conformavit, eamque excolendis, emendandis, perficiendis, uno verbo instituendis hominibus destinatam. Dei caritas et paternus amor est nos instituens, *ἡ χάρις παιδεύουσα ἡμᾶς* [2]). Fraternoque amore iuncti omnes, ut Paulus, iterum iisdem paene quibus Plato verbis usus, egregie docuit, unum efficiant corpus, cuius admodum quidem varia sunt membra, suam quodque vim et negotium suum habentia, sed ad communem cuncta salutem conspirantia totius illius corporis, cuius caput Christus est [3]).

Societatis eiusmodi perfectae praesensio igitur apud Platonem invenitur. Quod vero uti affirmo, ita statim addo, non praesensionem modo eius in antiqua philosophia haberi, sed etiam desiderium. Namque ille Plato semel quidem iterumque instituendo Syracusis utroque Dionysio periculum

---

[1]) *De Republ.* L. V, p. 462, 464.
[2]) *Tit.* II: 11, 12.
[3]) *Rom.* XII: 4 sqq. 1 *Cor.* XII: 12 sqq. *Eph.* IV: 4, 15, 16.

fecit eiusmodi civitatem informandi, sed frustra; atque adeo in republica, quam reapse efficere non poterat, fingenda substitit, ipse fassus talem adfuisse nunquam et sperare vix ausus, unquam esse futuram [1]).

Caeterum quam ita PLATO verbis depingebat, haec respublica unius erat gentis, aut urbis unius, veluti Athenarum finibus contenta; prouti fere veteres suae quisque gentis et civitatis se continebant limitibus, reliquos populos barbaros existimantes. Neque tamen, posterioribus imprimis temporibus, omnes philosophi veteres arctis his finibus circumscribi se passi sunt. Imo ipse iam SOCRATES, „rogatus aliquando, cuiatem se esse diceret: „mundanum," inquit, totius enim mundi se incolam et civem arbitrabatur" [2]). Quae sublimis sententia a Stoicis imprimis explicita est et adornata. Ipse adeo iam ZENO hoc omnium maxime praecipiebat: „Ne urbibus aut gentibus vivamus distincti, diversis iuribus dissociati, sed omnes homines existimemus unius gentis esse et civitatis unius socios, ut una sit omnium vita et veluti communis aliquis grex unus" [3]). Et vero quo magis Graeci Romanique cum aliis gentibus commercium habuere, eo magis huius rei invaluit desiderium. PLUTARCHUS adeo, gentibus plurimis excolendis et coniungendis ALEXANDRUM M. voluisse illi philosophiae desiderio satisfacere, iudicabat [4]). CICERO autem „caritatem generis humani dicebat unam verissimam esse iustitiam" [5]). Et SENECA unam semper volebat esse „magnam rempublicam, Deorum hominumque omnium societatem" [6]).

Quem igitur IESUS oriturum dicebat, „gregem unum" pastoris unius, quodque PAULUS suo iam tempore adesse et increscere docebat „corpus unum" ecclesiae, in quo ut conditionum generumque, ita etiam gentium sine discrimine omnium homines consociarentur, huius magnae generis humani societatis veteres philosophi praesensionem egregiam habuerunt;

---

1) *De Republ.* L. IX in fine.

2) CICERO, *Tusc. Quaest.* V, 37.

3) PLUTARCHUS, *de Alexandri fortuna aut virtute*, I, p. 329 A. sive ed. WYTTENBACHII T. II, p. 848 seq.

4) l. l.

5) *De Fin.* L. V. c. 23. Conf. *de Offic.* III. 5, 6.

6) V. c. *De otio Sapientis*, c. 31.

simul vero, cum eam revera efficere se non posse sentirent, ingens eius ostenderunt desiderium.

Denique locus in philosophia antiqua clarissimus est, qui agit de Sapiente, a quo egregia omnia in societate humana procedant.

Scilicet SOCRATIS vim animos regentem experti erant ipsius aequales et discipuli, atque institutione eius et vitae exemplo et mortis constantia et certa spe immortalitatis ad sublimia omnia erant erecti. Neque aequales tantum, sed et posteri, ita quidem ut suo etiam tempore SENECA profiteretur: „Plus ex moribus illius viri, quam e verbis traxit omnis sapientium turba" [1]). Neque mirandum igitur, veteres philosophos ad optima quaeque in perfecta republica efficienda semper virum aliquem, quantum fieri posset, perfectum requisivisse.

Ita PLATO in sua republica principem, institutionis omnis salutisque moderatorem et auctorem, requirit Philosophum. Namque, ait, uti pictor ideam perfectam mente intuetur, quam pingendo exprimat, ita ille reipublicae princeps, Philosophus, sursum semper adspicit aeternaque illa et coelestia pulcri bonique exemplaria intuetur, idemque semper deorsum respicit, ut quid in republica sit illis etiamnum contrarium videat, quo deleat hoc, id vero in ea efficiat, ut ipsam reddat magis magisque ad perfectas illas species compositam [2]). — Ubi autem virum bonum depingit, virtute sola beatum exemplumque omnibus luculentum et perfectum, PLATO postulat, ut, in media etiam fortuna adversa, sua se ostendat beatum virtute: atque adeo eum describit male habitum, iniuriis affectum, vinculis ligatum, flagellis caesum, denique, cum omnia mala perpessus sit, in crucem sublatum, sed in his etiam immobilem et constantem [3]).

Haec si in Codice Sacro veteri Hebraeo legerentur, A.! profecto non dubitem equidem, quin omni aevo habita fuissent vaticinia praesignificantia

---

[1]) *Epist.* 6.

[2]) *De Republ.* VI, p. 500, 501.

[3]) *De Republ.* II, p. 361, 362. Hunc locum laudans, CLEMENS ALEXANDRINUS, *Strom.* V, p. 714, dicit: „Uti Scriptura, ita PLATO haec dixit, paene *προφητεύων τὴν σωτήριον οἰκονομίαν.*"

IESUM CHRISTUM illum, qui èt sursum semper ad Deum divinaque omnia oculos fixos tenebat, ut in humana societate divinis contraria omnia deleret summamque cum Deo coniunctionem et similitudinem in gente humana efficeret, èt vero pro hac salute nostra cruci affixus sanctitatem ostendit in mediis etiam atrocissimis cruciatibus constantem.

Caeterum notissimum est, Stoicos imprimis fuisse, qui illam Sapientis imaginem constanter proponerent, verbis adornarent, et quantum liceret perfectam exhiberent, ut scilicet homines maxima imitando optime magna consequerentur [1]). Et vero, sapiente perfecto opus esse generi humano, nemo acutius vidit aut luculentius significavit, quam SENECA, de generis nostri perversitate quam maxime dolens. „Omnes," inquit, „peccavimus; alii gravia alii leviora; alii ex destinato alii forte impulsi aut aliena nequitia ablati; alii in bonis consiliis parum fortiter stetimus et innocentiam inviti ac renitentes perdidimus. Nec delinquimus tantum, sed usque ad extremum aevi delinquemus" [2]). Quare, uti sapientiam laudabat magistram animorum, multosque philosophos agnoscebat praeceptores hominum; ita illum, quem mente sibi perfectum informabat Sapientem, appellabat „generis humani paedagogum" et institutorem [3]).

Quem autem veteres philosophi mente tantum sibi fingere poterant, hunc verum Sapientem vehementissime desiderabant. Ita EPICTETUS: „Unum mihi," inquit, „talem exhibete, ut eum adspiciam, quem iamdiu quaero. Hoc beneficio, quaeso, me afficite, hoc spectaculum, quod nondum vidi, seni homini praebete. Talem illum, qui cum Deo penitus consentire velit et in mortali hoc corpore cum Deo ita communionem habere, ut divinus aliquis homo sit, ostendite talem; sed non potestis" [4]). Pariterque SENECA: „Ubi," rogat, „ubi Sapientem invenias, quem tot saeculis quaerimus?" [5]) — Potuisset SENECAE aequalis, qui aliquamdiu, ut videtur, cum eo in eadem urbe Roma degit, PAULUS Apostolus respon-

---

[1]) Conf. SENECA, *de Benef.* VII, c. 23.
[2]) *De Clementia*, I, c. 6.
[3]) *Epist.* 89.
[4]) EPICTETI *Dissertationes, ab Arriano digestae*, L. II, c. 19, § 24—27, ed. Schweighaeuseri, T. I. p. 289.
[5]) *De Tranq. animi*, c. 7.

dere, praedicando Euangelio illius Iesu Christi, in quo „omnes divinae sapientiae thesauri sunt genti humanae concessi" [1]).

Argumentum orationis meae quam brevissime poteram exposui. Philosophos veteres complures vidimus egregie sensisse, homini per omnem vitam sectandam esse cum Deo similitudinem, virtute et sanctitate contentam; effici illam debere in societate humana, per institutionem informanda eaque omne genus humanum complectente; in hac autem requiri Sapientem, perfectum illum et divinum hominem, societatis huius principem, generis humani institutorem. Quod vero illi necessarium esse senserunt et summopere desiderarunt, id Deus per Iesum Christum genti humanae plenissime perfectissimeque praestitit. — Nunc hoc mihi concedite, A. H.! ut quo illud tendat, sive quodnam huius argumenti sit pretium, paucis indicem et quasi digito monstrem.

Et ipsam quidem hanc divini Euangelii praesensionem in excellentissimis ingeniis humanis observare, magni pretii est.

Neque enim quemquam fore confido, qui illam philosophorum praesensionem negare aut potius ignorare velit. Non est ea a me ficta, adornata, aut ad opinionem quamcunque meam pro arbitrio excogitata. Certissima est et verissima, ipsa testante historia. In historia a me est simpliciter observata et indicata, ut eam adesse unusquisque facillime ipse cernat. Quod autem adesse historia, lux illa veritatis, aperte testatur, id vel negare vel ignorare, quid aliud est quam luci splendenti oculos claudere, idque, quod in historia humanitatis est Divina providentia ordinatum, audacter impudenterque dissimulare? Sed et nulla est, me iudice, dissimulandi causa.

Quodsi cui enim haec humana cum divino Euangelio consensio minus huic honorifica videatur, is me minime sibi assentientem habet, imo contraria omnia iudicantem. — Etenim qui divinum hoc nobis dedit Euangelium, idem Deus est, qui homines nos creavit divinoque nos instruxit

---

[1]) Conf. *ad Coloss.* II: 3.

ingenio: atque adeo quod verissime est humanum cum eo quod prorsus divinum est, natura sua conspirat. — Praeterea si sapientissimi olim naturae nostrae indagatores humanas necessitates naturaeque desideria alte persenserunt luculenterque pronuntiarunt, gratiae sane nobis sunt maximae habendae Deo, qui illis necessitatibus penitus satisfecit, desideria haec perfectissime implevit. — Insuper mihi videor verissime dicere, in homine explicari nihil unquam posse aliud, nisi cuius sit ingenio suo capax; atque adeo Iesu consilium homines omnes consociandi tum demum vere attingi posse certoque aliquando penitus effectum iri, si hominum omnium naturae congruit, necessitatibus humanis plane satisfacit divinum ipsius Euangelium.

Deinde ad argumenti pretium ex vero aestimandum minime hoc est negligendum: perfectionis illam in antiquitate praesensionem èt ipsam apud veteres imperfectam fuisse èt cum ingenti iunctam desiderio. — Uti enim adolescens adultae et virilis aetatis perfectionem imperfecte admodum praesentire solet, ita in adolescente genere humano non nisi imperfecta erat praesensio eius perfectionis, quae, utpote nondum patefacta, neque conspici oculis necdum ex vero animo comprehendi poterat. — Ipsa illa laudatissima hominis cum Deo similitudo ita fere erat comparata, ut, prouti artificem summum reliqui artifices mirantur et propterea imitari student, ita Deum imitetur homo. Intimam illam hominis cum Deo communionem et religionis eam vim, qua, ut patrem optimum filius diligit, amat, toto animo amplectitur, sequi per vitam omnem vult, ita patrem Deum amant filii, ut unus ille, qui perfectus erat Dei Filius, hanc igitur veteres ne suspicati quidem sunt. — Quid dicam de perfecta sive societate sive republica, in qua fingenda Plato, ut coniunctionem maximam exhiberet, ad absurdam adeo bonorum, imo foeminarum communionem delapsus est. Scilicet neque ille, neque quisquam aut philosophorum aut prophetarum aut hominum omnino, sese erigere unquam potuit ad sublimem illam, una divina animorum communione efficiendam, consociationem fraternamque filiorum Dei familiam, quam solus in humano genere voluit Iesus Christus. — Quid de perfecto dicam Sapiente, quem sine peccati aut macula aut certe recordatione ne fingere quidem audebant veteres; nam, ut Zeno et Seneca aiunt, „etiam cum in eius animo vulnus sanatum est, cicatrix tamen

manet"[1]). Sunt illae veterum, etiam maxime illustres, Sapientis imagines, si cum sancta IESU, divini hominis, vita comparentur, stellarum instar, quarum prorsus evanescit lumen oriente sole, qui luce sua omnia perfundit, quique simul vim excitat ubique vitalem.

Et vero, quod, vel me non monente, ipsi iamdiu intelligitis, A.! notandum imprimis est ingens illud veterum desiderium perfectionis, quam nos in IESU CHRISTO cernimus et quam ab ipso partim effectam esse videmus, partim magis magisque in genere humano effectum iri certo speramus. Quam veteres philosophi mente sibi proponebant hominis cum Deo similitudinem, quam fingebant perfectam societatem, quam verbis comprehendebant perfectam Sapientis imaginem, hasce re factoque exhibere, efficere et in humano genere praestare ipsi se non posse sentiebant summoque cum desiderio profitebantur. — Et vero philosophia cognitionis lumine illustrare mentes hominum potest, quamquam, quod addendum, paucorum admodum hominum, qui ad philosophiam et nati et exculti sunt. Vitam vero, vitam animorum, vitam quorumcunque hominum efficere divinam potest unice vita ipsa, eaque divina, non verbis tantum conspicua sed factis, sed exemplo, institutione, amore ad mortem usque omnia sacrificante. Quod igitur homines non poterant, hominibus perfectissime praestitit Deus, IESU CHRISTO genti humanae dato, humanissimo eodemque divino omnium Duce et Conservatore.

Plura addere possim: veluti illud, inanem esse et fundamento omni carentem eorum opinionem, qui vividam perfectissimae et plane unicae IESU personae descriptionem a primis eius amicis et sectatoribus fingi potuisse censent; cum historia omnis testetur, ne summa quidem in toto genere humano ingenia, suo omnium labore coniuncto, id assequi potuisse, ut vel mente sola comprehensam plane puri divinique hominis notionem perfecte sibi informarent. — Sed id et quae eius generis alia sunt, nunc praetereo; unum hoc addo: ex his etiam cerni, quae verae philosophiae cum verissima religione, Christiana, sit coniunctio. Verae, inquam, philosophiae. Nam in rebus moralibus et religiosis sapiat oportet philosophia, ad SOCRATIS et sapientissimorum philosophorum antiquorum exemplum,

---

[1]) Vid. SENECA *de Ira*, I, 16.

non tam e communi physico rerum omnium complexu, ad quem ut particula quaedam homo pertinet, sed potissimum ex interiori, morali, spirituali hominis natura, mundum reliquum omnem longissime superante Deoque cognata. Caeteroquin enim, ut inter veteres in ipso partim ARISTOTELE et in Neoplatonicis imprimis conspicitur, in materialismum, in pantheismum, aut etiam in determinismum ruunt philosophi et in similes errores, virtuti et religioni noxios, imo plane perniciosos. Vera autem philosophia, si e divino illo homini dato praecepto procedit: *γνῶθι σεαυτὸν*, non modo praesentiet quodammodo, uti in antiquitate, sed magis magisque persentiet et clarissime pronuntiabit, quaenam naturae humanae necessitates sint, quae generis nostri desideria summa. Illas cognoscere, haec excitare, alere, dirigere egregie philosophia potest. Veruntamen illis necessitatibus penitus et apud omnes satisfacere, haec desideria plane explere in homine et in genere humano una potest Dei per IESUM CHRISTUM institutio, qua omnes, ipsi se penitus confidentes, redduntur Deo coniunctissimi et simillimi, eoque ipso, secum invicem consociati, homines fiunt, ut esse debent, humanissimi.

Quae Academiae nostrae fausta aut etiam minus fausta acciderunt, ut commemorem, lex postulat, animus iubet.

Salvus est Rex Augustissimus, qui ut singulari benevolentia Academias semper complectitur, ita nunc Filium suum, imperii haeredem futurum, ad gravissimam dignitatem tum reliqua disciplina, tum vero etiam institutione Academica praeparatum esse, gaudet: gaudent cum ipso cives boni omnes.

Salvi item sunt huius Academiae Groninganae Curatores, Viri Nobilissimi, Amplissimi. Neque salvi modo sunt, sed et ita rebus nostris prospiciunt, ut, quantum per praesentem legum conditionem licet, curent, ut hodierni temporis desideriis et necessitatibus Academia satisfacere queat. Quod ut pro sua et benevolentia et sapientia agere pergant, enixe et confidenter rogamus.

Salvos vero etiam esse Professores omnes, ipsos etiam Viros Clarissimos DE GROOT, VAN HALL et VAN REES, e morbo convalescentes, impense laetamur. — Collegarum coniunctissimorum nonnullis tristiora, aut etiam tristissima acciderunt, compluribus vero etiam contigerunt laetiora multa.

Die 16 mensis Decembris tu, amicissime MUURLING! peractorum in Euangelii praeconio 25 annorum memoriam recoluisti, modeste, ut soles, et laete. Laetissimo et grato erga Deum animo tecum recoluerunt collegae, discipuli, et amici, qui tibi sunt plurimi. Namque tu Euangelium uti praeconio ita vita tua sic commendare soles, ut non nobis modo, Academiae civibus, sed et coetus Christiani sociis egregie prosis. Te, ut animi sanitate viges, ita etiam corporis sanitate atque vigore florentem diutissime reddat Deus O. M., ut Ecclesiae aeque atque Academiae insigni pergas esse emolumento, discipulosque Euangelii praecones informes plurimos, tui quam simillimos.

Brevi postea, eiusdem mensis Decembris die 21 te salutavimus, aestimatissime DE LA FAILLE! quum per quartam saeculi partem munus tuum Academicum peractum celebrares. Quod ut ipsi toto animo egimus, ita te salutantes audivimus permultos, tibi penitus devinctos, imprimis discipulos et qui nunc sunt et qui antea fuerunt, gratissimo animo optimum te magistrum laudantes. Alacri, quo es, animo tu, favente Deo, sic vivere pergas, ut et doctrina insigni et vero eximio tuo exemplo medicos informes egregios, simulque huius urbis et regionum circumiacentium incolis prosis admirabili tua medicae artis sagacitate.

Tibi, Collega optime VAN KERCKHOFF! cum lectissima et tibi dilectissima virgine initum matrimonium valde gratulati sumus. Prosperam tibi et uxori tuae vitam largiatur summus rerum humanarum Moderator, ut et ipse laetus vivas et hilari animo pergas societati humanae et Academiae nostrae prodesse quam diutissime.

Dolemus tecum, amicissime HECKER! fratrem tibi morte ereptum esse, aetatis flore vigentem. Tu, qui in eodem aetatis flore summa cum animi alacritate et indefesso studio in literas incumbis, quaeso, ita corporis viribus et parcas et prospicias, ut spes nobis esse possit, fore ut in provectam usque aetatem Academiae patriaeque ornamento sis atque honori.

Dilectissimo Collegae VAN HALL et laeta hoc anno et tristia acciderunt. Gaudemus cum ipso de inito et filiae et filii honesto atque, ut speramus, felici coniugio. Lugemus vero etiam cum eo mortem Patris carissimi. Luctum vero hunc ipse aequo animo tulit. Et sane, quamvis acerbum sit optimo patre, licet iam sene, orbari; insignis est haec felicitas iudicanda, tali Viro, familiae suae ornamento eodemque et in patria et in civitate literaria honoratissimo, gloriari posse patre ad extremam usque aetatem vigente. Ipse Vir Clarissimus, favente Deo, Patris instar, ad ultimam usque senectutem vigeat!

Et tu, Clarissime VAN DEEN! sortis humanae vicissitudines expertus es. Te Professoris ordinarii emolumento atque honore ex merito condecoratum esse, gavisi sumus. Sed et lugemus tecum maximopere, dilectissimam coniugem tibi tuisque morte esse ereptam. Lugent vero etiam, quod in optimae Matronae honorem commemorandum est, pauperes multi, quibus ipsa pie atque liberalissime benefacere solebat. Te sustentet Deus omnipotens, ut diutissime permultis doctrina, vita et arte tua salutari beneficus esse queas.

Vir integerrime, Collega aestimatissime PHILIPSE! Regia te munificentia Ordinis Leonis Belgici insignibus condecoravit. Quo honore si vel ipse non maximopere gloriaris, scito tamen, nobis, te et amantibus et magni facientibus, honorem hunc tuum meritissimum perquam accidisse laetum. Laetamur etiam et gratias tibi agimus, quod tu CORNELII STAR NUMAN, qui dilectissimus nobis collega fuit, vitam describere volueris. Viri imaginem, accuratissime, ut soles, delineatam, ex vero expressam, et, ut decet amicum, perquam amanter depictam, nobis exhibuisti. Dignum et illo et temet ipso monumentum exegisti.

Illius CORNELII STAR NUMAN, cuius mors nobis acerbissima accidit, cathedram etiam doluimus diutius, quam Academiae commoda ferre poterant, per annum adeo integrum vacuam esse relictam. Hanc vero grato animo agnoscimus Academiae nostrae Curatorum sapientem et benevolam curam, qua tot tantaque, quae ille solus exantlavit, negotia non uni successori ferenda iudicarunt, sed a Rege Augustimo petiverunt, ut duo Viri Clarissimi Ordini Iuridico adiungerentur, quo facilius hic posset et plenius nostri temporis desideriis satisfacere.

Te igitur laetissimo animo salutavimus collegam, Vir Clarissime GRATAMA! pariterque Virum Clarissimum VAN REES. Tu quidem cum antea hac in Academia studiis rerum humanarum divinarumque operam dabas, discipulus nobis fuisti carissimus; tui autem in iurisprudentia magistri iam tum, peracto vix curriculo Academico, te ad cathedram ornandam aptum iudicabant. Alter scriptis editis compluribus eruditissimis Patre, Viro Doctissimo et Clarissimo, qui Academiae Rheno-Traiectinae ornamentum est, se iam dignissimum praestitit filium. — Uterque laetam, quam de vobis suscepimus, spem iam nunc iuvenum Academicorum usibus egregie prospiciendo, praeclare confirmatis. Propitius vobis semper adsit Deus O. M.

Ad vos venio, Iuvenes praestantissimi, huius Academiae alumni! — Ex ordine vestro tres uno hoc anno flebili morte occubuerunt, A. A. VAN ANDRINGA DE KEMPENAER, I. I. POSTER et B. BLEYENBERG, qui singuli vobis dilecti, familiae suae carissimi, Academiae nostrae in primo aetatis flore sunt erepti. Vos igitur mementote, tum demum institutionem, ut omnem, ita Academicam rite procedere, si non tantum reliquae vitae praesentis sed etiam futurae et immortalis sit apta praeparatio. — Caeterum, Iuvenes optimi! parum sit si dixerim, mihi vos magistratum meum non molestum reddidisse; imo publice profiteor hunc longe plerorumque bonitate morum et omnium erga me humanitate admodum facilem mihi fuisse et iucundum. Studiorum autem diligentiae, eiusque apud haud paucos magnae aut etiam maximae documentum praebent examina, promotiones, complures etiam publice editae hoc anno dissertationes. — Unus imprimis nobis nominandus est Iuvenis egregius, H. BEINS, qui dissertatione, qua summos in Medicina honores consecutus est, instrumentum descripsit physiologicum utilissimum, quod ipse magnopere vel emendavit vel perfecit; quique propterea ab Ordinis Medici Professoribus et ab Academiae Curatoribus Regi Augustissimo commendatus, hoc insigne emolumentum nactus est, ut Regia munificentia ipsi liceat itinere in exteras Academias instituto studia sua ulterius perficere. — Denique, ut anno praecedenti complures etiam nostri alumni in certamine literario victores hic sunt praemiis ornati, ita hoc anno Iuvenis praestantissimus, S. VAN HOUTEN, Iuris candidatus Groninganus, in Academia Leidensi praemio est condecoratus. — Pergite vos omnes ita et studiis et moribus vestris prospicere, ut Academia haec

nostra alumnorum, si minus numero, certe praestantia magis magisque inclarescat.

Ad finem properat oratio. — Ut antea aliorum, qui olim hac in Academia Professores fuerunt, ita nuperrime duorum Virorum Clarissimorum MUNTINGHE et VAN OORDT pictas effigies accepimus, alteram dono Viri Clarissimi DE GROOT duorumque eius affinium VAN HERWERDEN, alteram ipsius pictoris Groningani ENSING. Pro quibus donis tanto magis gratias agimus, quanto certius constat, utrumque illum Virum olim Academiae nostrae fuisse ornamento. — Bibliothecae, museis reliquisque studiorum adminiculis sedulo prospicitur, quantum licet per subsidia, quae non admodum larga, imo, si cum aliis regionibus Europaeis instituitur comparatio, parca potius manu hactenus Academiis Nederlandicis conceduntur. Quare, si vel insignis urget necessitas, vel singularis aliqua sese offert opportunitas, saepius Academiae nostrae Curatores subsidiis nos iuvant extraordinariis. Ita hoc anno Museum Zoologicum incrementum mammalium et avium non contemnendum accepit e collectione Viri Clarissimi LIDT DE IEUDE. Nosocomium vero non modo Academicis, sed etiam Provincialibus et Urbanis subsidiis gaudet. Quapropter ad hoc institutum, quod et magno, imo maximo aegrotantium numero salutare est, et medicis practice informandis egregie inservit, omnibus modis perficiendum, nihil deesse solet. — Denique Bibliotheca, uti fere quotannis, ita hoc etiam anno increvit complurium donis, tum Curatorum et Professorum, tum aliorum, qui in hac urbe et in patria nostra, imo etiam in peregrinis regionibus literarum studiis favent. Quod lubenter commemoramus, ut gratum publice datoribus animum testificemur, et horum exemplo rem omnibus commendemus.

Peractis igitur iis, quae munus meum postulabat, iam lectum in annum sequentem ab Augustissimo Rege Rectorem Magnificum proclamo IOSUAM IOANNEM PHILIPPUM VALETON. Tu, Vir Clarissime! mihi Rectori egregius adfuisti Actuarius. Nunc permutatis vicibus, tibi Magnifico Rectori ego assidebo Senatus minister. Salve autem, Vir Magnifice! Te Rectore ut vigeat, floreat, crescat Academia nostra, faxit Deus O. M.

Cui Patri benignissimo sit laus, honos, gloria!

DIXI.

BERNARDI IANI GRATAMA

ORATIO

DE

INQUISITORIO PRINCIPIO ET ACCUSATORIA FORMA IN PUBLICIS IUDICIIS RECTE DISTINGUENDIS,

HABITA GRONINGAE

A. D. XV M. APRILIS A. CIↃIↃCCCLVIII,

QUUM ORDINARIAM IURIS PROFESSIONEM SOLEMNITER AUSPICARETUR.

ACADEMIAE GRONINGANAE CURATORES VIRI AMPLISSIMI ILLUSTRISSIMI.

QUI HIS AB ACTIS ES VIR CONSULTISSIME.

RECTOR MAGNIFICE CAETERIQUE ARTIUM AC DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI.

QUI IURI DICUNDO ET CIVITATI REGUNDAE PRAEESTIS, VIRI PRUDENTISSIMI, SPECTATISSIMI.

DIVINI VERBI MINISTRI FACUNDISSIMI PLURIMUM VENERANDI.

ARTIUM AC DISCIPLINARUM DOCTORES ERUDITISSIMI, PERITISSIMI.

ACADEMIAE NOSTRAE CIVES, IUVENES OPTIMI, LECTISSIMI.

CUIUSCUMQUE DENIQUE LOCI ET ORDINIS HIC ADESTIS AUDITORES HUMANISSIMI [1].

More institutoque maiorum academicum docendi munus suscipienti capessentique, pro concione virorum in omni artium disciplinarumque genere clarissimorum, proque ornatissimorum quorum iam praeceptor existes, iuvenum corona, publice verba facienda. Hoc ipso indicatur argumentum, unde sumendum et qua ratione tractandum.

Sumendum ex disciplina quam iam traditurus es, ut vinculum adsit inter ea quae dicas et diei solemnitatem. Non autem ex arcanis ut ita

[1] Typis expressa est oratio, uti recitata fuit, non vero uti scripta. Ne enim tempus nimis longum dicendo consumeretur, plura hic illic omittenda contrahendave fuerunt. Alii in iisdem angustiis versati, orationem scriptam potius typis mandandam censuerunt. Mihi autem veritatem fidemque historicam observare tuerique praestare visum est. Huic causae tribuat benevolus lector, si quem nacta fuerit oratio, quae sibi vel minus recte cohaerere vel brevius nimis obscuriusque exposita videntur.

dicam disciplinae, locus est seligendus, ut et iis qui in aliis artibus atque disciplinis vitae posuerunt castra, ut et iuvenibus qui tirones nostra sequuntur signa, placeat oratio. Hoc in ratione quoque qua argumentum tractas tenendum. Alte quidem et ut oportet a capite, omnia repetenda, sed non nimis accurata subtilitate omnia persequenda. Hoc tandem enitendum, ut ratione et methodo qua tractatur argumentum, omnibus quibus haec res curae cordique, iam appareat, quis qualisque sis, pernoscant omnes, tirones adeo nostri, quo modo in disciplinis quas docendi munus iam suscipis, tradendis versaturus sis.

Haecce omnia animo reputanti, visum est verba iam facere de inquisitorio principio et accusatoria forma in publicis iudiciis recte distinguendis.

Hoc volo, in foro poenali, in causis tractandis criminalibus omnibus, per totum iudicii cursum, inde a limine litis usque ad sententiam executioni mandatam, distinguendum esse inter principium quo regitur, formamque quam induit iudiciorum ordo, illudque unice probandum inquisitorium, hancce accusatoriam.

Hisce autem non distinctis proponi solet quaestio illa vexatissima: in iudiciis publicis, processus utrum inquisitorius an accusatorius. Nec agitatur haec quaestio de iure tantum constituendo, sed et de iure constituto. Agitatur non tantum ab ICtis, non tantum a viris doctis et eruditis, sed a rudibus etiam indoctisque hominibus. Agitatur ore et rostris non tantum, sed nostra etiam memoria manibus adeo et armis.

Omissa autem quam commendo distinctione, quaestio solvi non posse videtur, nec adeo satis perspici, quid sibi velint diversarum partium assertores. In tali, tanta, tam vexata quaestione omissa distinctio necessaria, confusio eorum quae separanda erant, nocere debuit magnopere, reque vera nocuit.

Ita cum paucos ante hos annos vicina in Germania clamarent omnes processum inquisitorium in iudiciis publicis penitus esse abrogandum, eique processum accusatorium substituendum, pro populari clamore satis bene satisque accurate quid sibi vellent perspiciebant. Procedendi methodo, qualem in Germania, populo ut ita dicam e curia et foro educto, undique conflaverant ICti, substituere volebant processum, qualis in Franco-Gallia et Anglia obtinebat. Et bonitate naturae ducti satis bene quod sibi proposuerant, assecuti sunt. Accuratiores notiones, iustae distinctiones a ICtis

sperandae fuissent. Eorum erat iuris praesentem conditionem melius quam populares pernosse, latentia quae hos fugiunt principia tenere, praesentem inprimis populi conditionem utilitatem necessitatem perspicere. Sic edocti, ubi iam iuris conditio mutanda emendandaque esset, praeire monstrare viam, saxa syrtesque quae evitandae indicare potuissent et debuissent. Sed, eheu! dicere fere pudet, hic nostra aetate populo defuerunt ICti. Signa quae ipsis efferenda fuissent, ab aliis elata fere secuti sunt. Nec nostrorum hic moror gregem sed principes nostra in disciplina viros. Ut alios taceam, Mittermaier, Zachariae, qui per tot annos in disciplinae nostrae fere omnibus partibus primum tenuerunt locum, quorum inprimis tunc temporis tanta auctoritas, nil fere praeter popularem vulgaremque monuerunt sapientiam. Solus fere Köstlin, qui unus probavit omnium quid, quantum, quale et in brevissima vita et infirma valetudine praestari posset, opiniorum popularium fluctibus egregie restitit. Nec tamen et hic istarum opiniorum laqueis, quibus et ipse obstrictus erat, prorsus se exuere potuit.

Iam autem hoc ultimis hisce annis in Germania intelligi coeptum. Instituta iurisque placita tunc temporis sancita, quibus si non per saecula at saltem per decennia laborabit Germania, opinionibus istis popularibus, ipsi Germaniae ICti accepta referunt. Ex omnibus unum hic citare sufficiat auctorem Planck, virum subtilissimi ingenii, accuratissimae doctrinae.

Neque accuratiores hac de re apud nos, apud Anglos, apud Franco-Gallos inveneris opiniones. Nam et apud hos, etsi non manu armisque nec adeo tantis animis, quia hi populi nunquam sibi prorsus eripi passi sunt, quae Germanis erant recuperanda, eadem saepenumero agitata est quaestio. Saepius etiam quamvis non diserte proponatur, hac de re agitur. Nam longe lateque profecto res serpit, et subest ista quaestio omnibus fere dixerim caeteris, quae in disciplina de iudiciis publicis agitantur.

Praecipua illarum minus accuratarum opinionum causa in ipso quaerenda videtur modo, quo vulgo quaestio proponitur. Aiunt enim, visne tu processum inquisitorium an accusatorium? Est autem hoc vitiosum et captiosum disputandi genus. Primum demonstrandum fuisset revera alterutrum eligi debere, revera tertium non dari. Hoc autem demonstrari oportuisse saepius ne cogitatum quidem fuisse videtur. Si tamen semel dilemma illud admiseris, si non audacter te hac ratione circumscribi nolle affirmaveris,

22

videas quid tibi velis, quoque modo te expedias. Alterutrum eligendum. Quidquid elegeris premeris difficultatibus, quibus te explicare non poteris. Sua enim et processui inquisitorio et accusatorio propria sunt incommoda, quae si ulla, certe nostra respuit aetas impositaque nunquam feret. Et sic hic etiam: „Incidis in Scyllam cupiens vitare Charybdim."

Utramque ut evitarent summi quos laudavi viri Mittermaier, Zachariae, Köstlin nil antiquius habuere, quam processui quem quisque laudibus efferebat, omnia commoda vindicare, incommoda propria esse ulla negare.

Frustra id quidem. Sed ut hoc mittam hac doctissimorum virorum dissensione, magis etiam apparet non recte fuisse quaestionem propositam. Nam si processus inquisitorii et accusatorii vocibus, toto coelo diversa possunt intelligi, inter eos electione facta, ad iuris regunda singula instituta, singulaque sancienda placita nil omnino provectum, et nisi ad haec regunda sanciendaque quid faciat disputatio, inanis prorsus videtur nec operae pretium.

Praestare igitur videtur relicta hacce via, prorsus aliam inire.

Distinguendum inter principium quo regitur, formamque quam induit iudiciorum ordo.

Principium dicatur finis, quo spectant quo tendunt iuris placita institutaque omnia. Hic finis, qui rei ipsam naturam et medullam quasi regit, omnes qui hisce institutis et placitis utuntur, ipsos adeo conditores latere et fugere potest.

Forma autem est externa rerum facies, quae omnium oculis cernitur, quamvis fortasse et causae quae hanc regunt et efficiunt, populares aequalesque lateant.

In iudiciis privatis tritum illud proverbium: iudex ne ultra petita. Privatorum res enim in iudicio vertitur, non publica, non populi. Secum agendi tantum potestatem facit magistratus, agunt ii quorum interest. Faciant hi quid sibi videatur, non curat magistratus. Solummodo si postulatur, sententiam pronunciat et nonnisi de iis, quae sibi proponuntur. Hisce proponendis non intervenit, nisi ut litigantes officio contineat, ne se invicem circumscribant, ut ordo servetur iudiciorum. Huius rei vis late longeque diffunditur, in omnibus privatorum iudiciorum cernitur placitis institutisque.

Est hoc quod dicunt, privatis in iudiciis veritatem tantum investigandam formalem. Est hocce principum quod Germani *Verhandlungsmaxime* vocant.

Et sane res est magni momenti. Libertatis civilis fundamentum et praesidium recte dixerim, quo sublato etsi populi comitiis et suffragiis respublica omnis gerenda relinquatur, de omni libertate actum erit. Magistratus etiam populares privatis civium se immiscere rebus, populi quo verae libertatis studiosiores, eo minus toleraverint. Cernitur hoc vicina in Germania. In plerisque regionibus hereditatem adire, rem immobilem, ne minimum quidem agellum, alienare vel pignori obligare tibi non permittitur, nisi antea ius tuum magistratui probaveris. Quomodo hoc Americani, Angli, nostrates, Galli adeo ferrent? Et tamen cum nostra memoria in Germania omnia libertatis clamore replerentur, cum adeo in iudiciis publicis processum flagitarent accusatorium, vitam civilem a magistratibus liberare ne cogitasse quidem videntur.

Haec iudiciorum privatorum natura varios apud populos variis aetatibus magis minusve apparet. Sed nunquam prorsus exuitur. Nec adeo exui potest; sed quo studiosius opprimitur eo magis eminet. Huius rei exemplum praebet Fridericus II Borussiae rex. Hic ut, quod ipse prae se ferebat, cives ab advocatorum fraudibus et litium impensis salvos praestaret, iudiciorum ordinem alio superstruere fundamento decreverat. Ut advocatis careri possit, magistratus ipse ageret, ipse causam instrueret, petitorum finibus non contentus quid in quaque causa verum esset inquireret, et secundum veritatem iudicaret materialem. Sic reiecto quod dicunt Germani *Verhandlungsmaxime*, iam litigaretur secundum quod iidem vocant *Untersuchungsmaxime*. Videtis, auditores, consequentia, quae primis concessis reprehendi iam non possunt. At eo tamen et rex ille, cui, si ulli, pro ratione stabat voluntas, progredi non est ausus. Non ista sancivit consequentia regius rerum novator. Sic, ut alia mittam, penes privatos sui iuris cives plerumque mansit arbitrium, an ad magistratus provocaretur, et nisi in causis exceptis sine provocatione magistratus non intercedebat. Sed tamen et sic, reiectis hisce aliisque quae principium semel admissum secum ferre videtur, adspernante natura, nova diu stare non potuerunt instituta. Brevi nomine relicto, res fere penitus sublata fuit, ita ut et nunc in Borussia

ordo iudiciorum privatorum non discrepet fere ab eo, quo cetera utitur Germania.

Alia omnia in publicis usu veniunt iudiciis. In iis res non agitur privata sed publica. Poena delicti sumenda privati laesi non interest, sed omnium, reipublicae civitatisque. Poena enim non est rei persecutio, non damni dati resarcitio, sed iuris violati idealis vindicatio. Hac, quamvis ipsius natura non perspiciatur, carere non potest, nec unquam caruit humani generis vitae coniunctio. Et quo magis haec coniunctio iure ordinatur, quo magis crescit reipublicae magistratuumque auctoritas, eo magis haec poenae perspicitur natura, si non perspicitur sentitur tamen, et si non sentitur in vitae usu saltem apparet, vimque exserit suam.

Si omnium, non singulorum qui sunt laesi, interest idealis ista iuris vindicatio, quam poenam vocamus, privatorum arbitrio permitti non potest eius persecutio. Privati enim iniuriam non persequentes vel tergiversantes vel praevaricantes, omnium laederent iura. Si humani generis vitae coniunctio nunquam poenis, ideali ista iuris vindicatione, caruit, nec defuit unquam privatorum arbitrii poenarum in persecutione coercitio quaedam saltem et circumscriptio.

Privatorum autem in persequendo arbitrium si iudiciis proprium est privatis, omne coercitionis circumscriptionisque vestigium alii, diverso prorsus principio tribuendum. Hoc principium, quo latius serpente illud arbitrium in dies magis coercetur tolliturque tandem, recte inquisitorium principium mihi vocare videor.

Hoc principium igitur cum vera poenae delictique natura cohaeret. Si delicta puniri omnium interest, privatorum arbitrio hoc relinqui non potest.

Iuvenili autem omnium populorum aetate confunduntur saepe, nec distinguuntur multa, quae virili aetate, quae a nobis seiungi, divelli adeo solent.

Confunduntur sic humana et divina, publica et privata, res publicae administrandae gerendaeque, leges ferendae, iura reddenda.

Cumque nulla fere vel minuta esset reipublicae auctoritas, omnia quae non ad singulos singulasque familias spectabant, ad Divinum referebant numen. Delicti et poenae vera natura per saecula nonnisi in flagitiis illis apparet, quae directo contra divinum numen committi videbantur. Cum notio civitatis, universitatis ab hominibus conditae et singulis tamen etiam

invitis impositae, quae hominum naturali vitae coniunctione iure ordinata efficitur, homines lateret, Divini numinis tutelae directae commissa, tuta videbantur quae omnium intererant, et sic servata quae illius temporis utilitas et necessitas postulabat. Sic religio civitatis vice fungitur.

Flagitia illa quae contra divinum numen commissa videbantur, in quibus ita primum cernitur vera delicti poenaeque natura, non privatorum arbitrio, sed officio puniebantur sacerdotum, quibus divinarum rerum mandata cura. Itaque et in iis prima adsunt inquisitorii principii vestigia. Et sic evincunt res humanas nunquam nec ideali ista iniuriae vindicatione, quam poenam dicimus, nec illius persecutione aliis quam privatis mandata caruisse.

In re militari deinde delicti eiusque iuris humani vera natura primum apparuisse videtur. Disciplina militaris homines iungit non eiusdem familiae socios. Iusta bella geruntur et inter eiusdem Divini numinis cultores. Nomina dantes non inviti sponte disciplinae isti sese obligant. Et sic tamen per saecula numen divinum exercituum disciplinae militari praesidere putatur, eiusque omnis violatio contra fas videtur. Sed tamen hic primum sentiisse videntur homines esse vinculum quoddam, quo et non eiusdem familiae socii humano iure iunguntur, imperio poenisque adeo subiiciuntur. Desertorum, emansorum, proditorum, profugarum, irreverentium militum poenae non privatorum arbitrio relinquuntur, sed, si primum sacerdotium officio, mox et plerumque ducum imperio expenduntur.

Sed et in puniendis delictis, quorum natura privati cuiusdam iuris laesionem requirit, iam antiquissimis temporibus non desunt vestigia, nec communis populi persuasionis haecce ad omnes quoque pertinere, nec coerciti subinde in illis persequendis privatorum arbitrii. Illa aucta et in dies longius latiusque serpente, hocce arbitrio magis magisque coercito tandemque fere sublato: hac in re tota continetur iuris criminalis publicorumque iudiciorum historia.

Ne totam hancce historiam persequar, ne longior sim nimio, plura omittenda, monendaque tantum nonnulla, quae proxime ad iudiciorum publicorum ordinem pertinent.

Quo praemia indicibus, quadruplatoribus, quo poenae calumniantibus tergiversantibus praevaricantibus constitutae, tendunt spectantque, nisi ut puniantur crimina, quid evincunt, nisi hoc reipublicae interesse putari?

Illud autem ipsum non tantum laesos, sed quemvis de populo reum deferre posse, nonne hoc etiam arguit crimina non ad laesos tantum, sed ad omnes pertinere, nonne accusatione omnibus civibus permissa, ignaviae incuriaeque laesorum medetur aliorum alacritas?

Quid quod Romae in quaestionibus perpetuis saecula ante quam in iudiciis privatis, testibus citatis obligatio sistendi erat imposita? quid quod lege a praetore accepta accusator ex adversarii domo etiam probationes sibi edi, codices adeo expensi et accepti sibi exhiberi, postulare poterat.

Quid? confessi in iudicio privato pro damnatis habentur. Secum fert hoc iudicii privati natura, non Romanum institutum. Quae reus confitetur, de hisce iudici nil pronuntiandum. In publicis autem iudiciis et Romae adversus confessos causa dicenda. Apud nos confessio quamvis probationum regina recte dicatur, tamen iudici in confessionis veritatem inquirendum. Apud Anglos ceterosque populos qui Anglico utuntur iure, magistratus reo confitenti, si de confessionis veritate dubitatur, suadet ut confessionem retractet.

Eandem refert naturam diversitas regularum, quae in causis civilibus et criminalibus litis contestationem, forum competens, magistratusque officium definiunt.

Cum v. g. apud nos, quae litis contestatione in iudicium sunt deducta minui et mutari, non permutari et augeri possunt in iudiciis privatis; in publicis iudiciis dummodo idem maneat actus, quo crimen perficeretur variari potest, adiici adeo quibus crimen aggravatur.

In causis civilibus rei forum sequitur actor, et nisi singularibus in causis vel rei sitae vel contractus vel solutionis forum hocce domicilii forum excipit. In criminalibus delicti commissi forum primum locum occupat, et ubi adeo reus reperiri potest accusari permittitur.

Quod autem ad iudicis officium attinet, quae ipsi producit accusator diiudicare debet et condemnare si ipsi de rei culpa constiterit; sed apud nos Franco-Gallos et Germanos absolvere ei non licet, nisi sibi persuasum habeat ampliando novasque afferendo probationes, dubia quae remanent tolli non posse.

Cum porro in iudiciis privatis tritum sit illud proverbium ne ultra petita iudex, poenam etsi multo graviorem quam fuit postulatum, si sibi ita

videtur pronuntiat. Dummodo actus quo crimen perficitur idem maneat, res et facta circumstantia adiiciendo vel demendo, alius criminis generis adeo condemnare potest, quam cuius accusatus erat reus. Sed hac in re apud nos, iuris placito singulari de quo valet quod dicitur: non omnium quae a maioribus instituta sunt ratio reddi potest, iudex gravioris eiusdem criminis speciei condemnare non potest, nisi accusator ea, quae lite contestata sunt comprehensa, auxerit.

In Anglia qua nulla in regione fere accuratius ordo iudiciorum definitur servaturque, peculiaribus legibus quid hac in re iuratis liceat praescriptum. Sic furti accusatum doli, violatae fidei vel fraudis erga creditores condemnari posse diserte sancitum. In eadem illa accurata subtilique ordinis iudiciorum observantia ne eo res perduceretur, ut qui in minimo errasset, litem perderet, peculiaribus statutis, quae *statutes of yeofails* dicuntur, cautum qui et qua ratione lapsus et errores emendari possunt. Et haecce quoque statuta multa emendari permittunt in causis criminalibus, quorum in civilibus in integrum restitutio frustra petitur.

Reos denique condemnatos in carcerem coniici, ibique publicis ali sumtibus, maximo est argumento crimina puniri non singulorum sed omnium interesse intelligi. Non magis hoc nostris in regionibus usu venit, quam in iis regionibus, quae Anglico utuntur iure. In his etiam regionibus accusatoribus plerumque litis impensae, quae a reis recuperari non possunt, e publico restituuntur.

Sed quid plura. Evicisse mihi videor, omni aetate, apud omnes populos inquisitorio principio iudicia publica nec caruisse nec carere potuisse. Sed fines quibus circumscribitur varie reguntur, varieque regundi pro moribus, consuetudinibus, praesenti conditione, suaque cuiusque gentis indole.

Iam videamus de forma.

Quae forma accusatoria sit dicenda iam indicavi. Est forma quam referunt iudicia privata. Ut in his actor quae sua interest, sic in illis accusator poenam persequitur. Iudex non agit, secum tantum agendi potestatem facit. Coram eo, ut in iudiciis privatis actor et reus, sic in publicis accusator et reus diversas sustinent partes. Ipse tantum de iis quae sibi probata sunt pronuntiat.

Inquisitoria forma crimina vindicantur si sua sponte, nullo postulante

magistratus, quibus hoc munus mandatum, causas instruunt deciduntque. Eadem ratione qua de ceteris reipublicae administrandae partibus statuitur, ipsi agunt, sibique vident, ubi, quando, quid sit agendum.

Utriusque formae quasi plures sunt species. Accusat aut laesus, aut quivis de populo, aut peculiaris hanc in rem constitutus magistratus. Alia etiam huius formae species, qua apud Franco-Gallos laesus *crimen* in iudicium deducit, hac re accusatorem provocat publicum, et hic tandem poenam postulat.

Inquisitoriae formae iudicium ita ordinatum esse potest, ut apte in partes suas sit distributum, utque diversa causae peragendae stadia rite distinguantur. Possunt etiam haec magistratui ita relinqui ut prorsus ab ipsius pendeat arbitrio, quo modo, quaque ratione sibi de criminibus commissis probari velit. Inter haec extrema plures sunt gradus quasi intermedii.

Sic in inquisitione canonica libelli forma erat accurate definita, quem iudex causa cognita reo edi curabat. Edito libello diversa litis stadia distinguebantur, et lite quasi contestata quae in iudicium deducta finiebantur. Praeterea probationes definitae quibus de delicto constare debebat. Haec species deinde in saecularia migravit quoque iudicia. Sed mox ille libellus fere obsolevit, nostraque memoria in Germaniae plerisque regionibus ex bene ordinata canonica illa inquisitione nil fere remansit nisi probationum generum definitio et causae cognitio, condemnatio aut absolutio, aliis tributa magistratibus quam inquisitio in crimina causaeque instructio.

Si omnibus hisce omissis, omnia magistratibus permittuntur, nonnumquam rei audiendi necessitas ipsis imponitur, iniquumque videtur reum condemnari inauditum. At vel sic, cum omnia magistratuum arbitrio et nutu reguntur, iudicium celebrari dici vix potest. Hac tamen fere ratione et via sacerdotes exercituumque duces utuntur magistratusque, quibus primum iuvenili populorum aetate delicta permittuntur punienda. Ea et Romani libera republica utebantur in eos, in quibus civis Romani dignitas non suspiciebatur, aut cum eversa republica, obsolescentibus iam quaestionibus perpetuis, dignitas illa olim tanti habita, vili iam pendebatur. Stetit autem semper iure Romano forma accusatoria. Cum primum extra ordinem cognoscere inciperent magistratus de criminibus, quae antea quaestionibus diiudicabantur perpetuis, formam legibus publicorum iudiciorum praescriptam

quantum fieri poterat imitabantur. Sed formis istis nervus erat praecisus, atque in dies vis et usus minuebatur, late longeque serpentibus accusatoriis et forma et principio. Non solum enim in dies de pluribus criminibus nullo accusante et denunciante cognoscebat magistratus, sed etiam ubi apud se accusabatur, quidquid accusatori deerat ex officio supplebat. Eo tandem deventum est, ut si crimen quod detulisset accusator causa agitata parum probasset, sed de alio prorsus crimine magistratui satis constitisset, eadem sententia criminis delati absolveret, ex officio novi criminis condemnaret. Sic prorsus eversum quod civibus in ordine formaque iudiciorum positum praesidium, nullum nisi in magistratuum moribus relictum. Et si huic praesertim rei tribuenda videtur invalescentis ad principem provocationis causa, magis etiam haecce provocatio omni norma, ordine et forma fere soluta erat.

Tristem profecto reipublicae statum referunt inordinata informiaque iudicia quae proprie iudicia vix dicenda. Sed tamen eo redeas necesse est si unice inquisitorium teneas principium, reipublicae interesse delicta puniri, si ita posthabitis singulorum iuribus, iuri universitatis omnia tribuas. Nam profecto praesidium, quod in magistratuum positum est moribus, varia ratione firmari potest, eaque re malum quod in inordinatis informibusque situm est iudiciis minui, sed non tolli potest. Nam per rerum naturam magistratibus iisdem numero multis, non omnes mandari possunt causae poenalis partes. Et si semel inter eos partes distribueris, iam adest ordo quidam iudicii et forma.

Igitur omnes moratiores gentes vigentioribus aetatibus quemvis tandem constituerunt ordinem iudiciorum et formam, quae praesidio forent iuribus singulorum, quibusque principium inquisitorium, nunquam non admissum, reprimerent coercerentque. Sic et hic agitur de iuribus coniungendis conciliandisque omnium et singulorum, de ratione quae inter totum intercedit eiusque partes.

Forma et ordine illo iudiciorum plus minusve iuribus omnium vel singulorum tribui potest. Neque tamen huius rei ratio et modus figuraeque, quas ille induit ordo et forma, fortuitae sunt, nec prorsus a legislatorum pendentes arbitrio, neque singulae per se spectandae. Arcte contra cohaerent cum ceteris publici privatique iuris institutis, definiuntur populi indole,

fatis, praesenti conditione. Quae cum his non consentiunt introduci fortasse possunt, diu stare nequeunt. Quaeque haec postulant flagitant, iis resisti non potest. Hic coercita repressaque, illic maiori etiam vi prorumpunt. Quae prorumpunt mitigari, quae irrumpunt maturari vel retardari tantum possunt. Et hoc magnorum fortasse et prudentium est civium, principum, legislatorum.

Supererat ex historia iudiciorum publicorum ordinis haecce omnia illustrare, magis magisque etiam explicare, pro varia populorum indole, fatis, praesenti conditione variare modum rationemque, quibus hac in re iura omnium et singulorum concilientur, principium quod spirent, formamque quam induant iudicia. Romanorum erant persequenda instituta. Indicandum erat omnium Germanicae stirpis gentium indoli nescio quid proprium quasi et insitum, quo bonitate naturae ductae in iudiciis publicis, singulari felicitate formam inter et principium distinxerint. Ostendendum erat, qua ratione a communi illo iuris Germanici fonte deflexi Angli, Galli, Germani, vel singulorum vel omnium iuri, vel inquisitorio principio vel accusatoriae formae plus aequo tribuerint, iamque ad communem illum fontem, nostra inprimis patrumque memoria, redierint redeantve. Demonstrandum erat in pluribus patriae nostrae et Helvetiae regionibus maiorum semper stetisse integra instituta. Docendum erat haecce in patria nostra introductis legibus Gallicis non fuisse eversa, sed contra, pro mutata populi praesenti conditione, utilitate, necessitate fere fuisse emendata, et hanc fuisse veram causam, qua tamdiu, cum iam a vi et armis esset cessatum, Gallicae leges hic vigere potuerint, quaque cum iam Gallorum ius patriae exciperent leges, pauca tantum sint mutata. Indicandum tandem ea omnia, quae tunc fuerunt mutata, coercitum iudicis ad causas instruendas delegati arbitrium, abrogatam quae privatis permittebatur, criminum si non accusationem at saltem in iudicium deductionem, esse institutorum quae iam apud maiores floruerant, et restaurationem et pro mutata populi conditione emendationem.

Sed iam urget tempus, adque finem properandum. Omittenda igitur haec omnia, quae altius inquirendi latiusque exponendi commilitonibus in scholis non deerit opportunitas.

Iam enim pro argumenti ratione quae dicta sunt sufficere videntur. Evicisse mihi videor non recte quaestionem vulgo proponi, processus utrum

accusatorius an inquisitorius probandus sit et constituendus. Et hac etiam in re usu venire probasse puto, quod toties dicitur, quaestionem bene positam iam fere esse solutam. Nemo principium inquisitorium evellere, nemo formam inquisitoriam nostra aetate defendere velit. Sane et sic de singulis iuris capitibus et placitis, quomodo hoc illove loco iura omnium et singulorum concilianda, ubi inter principium inquisitorium formamque accusatoriam fines sint ponendi, de hisce superest supereritque dissensus. Sed de his igitur, non de rerum summa disputandum.

Igitur in academia, in qua quondam posita fuere discendi tirocinia, iam ipse docendi munus capesso suscipioque. Decimus quintus mox peragetur annus, a quo tirocinium emeritus, in forum me contuli. Per quindecim deinde fere annos forensibus operam dedi negotiis, proximo anno fere immersus eram.

Non defuit igitur opportunitas quae hic didiceram, in vitae conferendi usum. Sed stetit mihi semper sententia, non tantum doctrinae copiam et fructum in vitae usum conferendos, sed etiam e vitae usu doctrinae copiam et fructus colligendos. Saltu quasi insuperabili disciplinam et vitae usum seiungi, error semper mihi visus est ineptus. Et sic si in hac alma Musarum sede disciplinae fundamenta sunt posita, in vitae usu exstructum aedificium.

Sed sunt vitae usui molestiae suae. Est rerum gerendarum moles, quae ingenii doctrinaeque nil flagitent, animum autem fatigent. Et mihi saltem videtur, si per aliquot annos in vitae versatus es usu, ex eo ad excolendam disciplinam, te non multos deinde collecturum fructus, sed magnum fore periculum, ne rerum gerendarum mole et onere prorsus obruaris et opprimaris.

Exoptatissimum igitur mihi fuit docendi munus oblatum. Rerum gerendarum mole seposita, omnis excolendae disciplinae vivere potero.

Nec tamen hocce munus iam auspicans laetitia efferor.

Cum mihi haec provincia mandaretur, gravissimis affligebar domesticis cladibus; provinciam suscipiens in tristissimorum revocor illorum dierum memoriam.

Subit porro animum muneris gravitas. Vereor ut satis viderim, quid

valeant humeri, quid ferre recusent. Haecce verens, haecce agitans, placari fere non potest animus. Precari tantum possum, adsit mihi Deus.

Est et alia tandem compressae laetitiae causa. Et iam ad vos me convertere liceat, Academiae Curatores! Quamvis me alia opportunitate docendi munere non indignum iudicaveritis, hancce tamen vestro suffragio acceptam ferre provinciam non possum. Vestrae tamen benignitati et me commendatum esse velim. Academiae Groninganae utilitas vobis curae cordique. Non potestis igitur, quamvis fortasse alii hanc provinciam mandatam maluissetis, vobis non commendatum habere, qui Academiae civium commodis, quantum possit, prospicit et inservit. Et me Academiae civium commodis prospecturum et inserviturum quantum possim, solemniter vota feci. Et a labore diligentia assiduitate contentione aliquid saltem mutuari licebit, quod a natura, ingenio, doctrinae copia obtineri minus poterit.

Vestrum ordinem ubi intueor, Clarissimi Professores, animo perturbor. Adscribor ordini, in quo avus per trientem et quod excurrit saeculi, cathedram tenuit. Et non tenuisse tantum sed ornasse, testantur omnes quicunque supersunt collegae, discipuli, cives. Eius ordini me adscribi, munus ab ipso ita fortiter gestum iam a me suscipi magnum sane. O! si pater carissimus tali patre dignus filius, huius diei solemnitati adesse potuisset. Sed non ita voluit Deus, et eius fiat voluntas sancta. Carissimo patri me in hancce evocatum esse provinciam, ne nuntius quidem afferri potuit. Septem dierum spatio mors occupaverat. Avi et patris memoriam me hoc die solemni recolere, nemo sane vestrum aegre feret! O quantum beneficium Deus in nos confert, si nobis patrem avumque non tantum colere et amare, sed etiam coram summorum virorum concione laudare, gloriari adeo licet.

Sed ne et hic laetitia efferar efficit ipsa avi patrisque laus et gloria. Est Franco-Gallis paroemia *noblesse oblige*. In Iurisconsultorum republica non est ignotum nomen meum, nec tantum in hac academia, sed per totam patriam, nec adeo patriae finibus concluditur. Num tanti nominis digno modo provinciam quam suscipio geram? O! si qua deesse posset causa, quae ad omnis ingenii animique vires exercendas impelleret, quanta foret vis in illo studio natura omnibus insito bonis, ne patre avo familiaque plane videantur indigni.

Sed et si praeceptores tantum in Ictorum ordine cogito, iam animo commoveor.

Desidero Cl. STAR NUMAN, in cuius adeo provinciae partem sufficior. Immaturam, humano nostro iudicio, mortem quantopere ploravimus. Quot quantisque beneficiis obstrictus et devinctus sum praeceptori quondam carissimo, et mihi etiam ex hac Academia dimisso semper amicissimo! Nostisne autem, auditores, vos praesertim commilitones, quid in viro summo maxime mirari solitus essem? Non erat doctrinae copia, non erat ingenii solertia, non erat prisca venustas, non erat comitas et affabilitas sermonis, quamvis et haec omnino miranda; sed erat nescio quid in homine, quo nos tirones in Ictorum castris, disciplinae amore et ardore etiam incendebat. Ipsum de iuris origine et progressu, de rationibus et causis quibus iura et instituta populorum efficiuntur, definiuntur, sustinentur disputantem, audiens delectatione saepe satiari non potui. Et ita disciplinae nostrae non tantum utilitatem sed etiam amoenitatem et iucunditatem persentire equidem coepi. Et hoc non tantum publicis in scholis sed privatis praesertim colloquiis, quibus ita benevole omnes, qui ipsius famialiaritate uti vellent, excipere solitus erat. Hisce colloquiis plurimum me debere gratus profiteor. Et tanti praeceptoris vestigiis incedere cupiens, nec hac in re vobis, commilitones, deesse spero. Familiaritate mea utamini, et si modo praeceptoris aestumatissimi rationem et methodum hac in re assequi possum, hoc vobis fructuosissimum fore mihi est persuasum.

E praeceptoribus te, Cl. NIENHUIS, superstitem hic salutare licet. Non amplius munere fungeris. Valetudine impeditus ante diem rude donari flagitasti. Recreetur valetudo, dulcissima fruaris senectute, et diu incolumis serveris ex animi opto sententia. Multa et tibi me debere gratus profiteor. Benevolentia et benignitate me semper excepisti. Et tuae institutioni acceptum refero, quae ad me Ictum informandum maxime valuerunt. Vitae, fori usu pollebas tu, ad vitae usum omnia referebas, ex vitae usu omnia explicabas. Et est tibi admirabilis quaedam facultas, casus qui in vita occurrunt distinguendi, et ut ita dicam dissecandi, ut appareat quaenam applicari debeant iuris regulae. Si ex vitae usu inprimis iuris doctrinam colligendam esse puto, iuste vitae usum observandi arte a te institutus sum.

Non tantum superstitem, sed summo vigore munere fungentem te video,

aestimatissime PHILIPSE! Nonne fugaces labentesque cogitas annos, qui avo olim usus es collega, iam nepotem eodem compellas nomine, cui laborum societas fuit cum avo, nunc iam erit cum nepote.

Quid tibi dicam? Praeceptores omnes colebam, te autem non ut ceteros amabam, te verebar.

Mirabar doctrinae copiam, uberrimam orationis elegantiam, iudicii acumen et summam perspicuitatem, qua subtilissimas et intricatissimas iuris civilis quaestiones explicabas. Mirabar accuratam scientiam, ἀκρίβειαν vocant, quae hodie tantopere desideratur.

Sed erat in te aliud, quod magis etiam suspiciebam. Eadem semper severitate et veritate bona malaque notabas, flectere nescius semper te probabas antiquae virtutis et fidei virum, hominem egregie cordatum, et sic iuvenum animos ad iusti amorem, iniusti horrorem incendebas.

Quid mirum me, quamvis summa benignitate et benevolentia semper iuvenem exceperis, te semper suspicientem, familiariter te uti nunquam ausum fuisse. Non eo minus, eo magis fortasse lectionibus tuis, colloquiis, monitis ad Iurisprudentiae civilis cognitionem conformatus est iuvenis. Tibi debeo quidquid in Iurisprudentia Romana profeci. Pergas quaeso me collegam tibi datum eo semper animo prosequi, quo discipulum prosequutus es. Tua eruditione meae penuriae, tua experientia meae imperitiae succurras. Ne dubites quin tua benevolentia, tuo exemplo, tuis consiliis mihi nihil unquam futurum sit gratius, nihil antiquius.

Ex iis quos in aliis disciplinis praeceptores habui, plures eheu fato functi sunt. Desidero Viros Cl. TEN BRINK, LIMBURG BROUWER, LULOFS, quanta nomina. Alios habeo superstites quos quondam praeceptores, nunc iam collegas saluto. Hoc solemni die quondam discipulus gratum vobis animum non testificari non potest vobis, Viri Cl. ERMERINS, DE GREUVE, tibi praesertim, Rector Magnifice! Scholis enim etiam tuis interfui, Cl. PAREAU. Nullus unquam dies memoriam illius delebit temporis, quo tuo ab ore pendebam, primam cum explicares epistolam discipuli quem Dominus amabat, et de amore de coniunctione nostra cum Deo Christoque egregie disputares.

Ceteri omnes Professores, vobis omnibus me commendo. Animo benevolo me advenam accipiatis et consiliis vestris adiuvetis. Mihi id vicis-

sim curae erit, ne unquam in ulla re quam officii, benevolentiae, amicitiae ratio postulet, ulli vestrum desim.

Vestris autem commodis, Praestantissimi Iuvenes Academiae Groninganae cives, summa ope et industria me inserviturum et prospecturum iam dixi. Nec tempori nec labori unquam sum parciturus, quoties de vestris studiis ornandis ac promovendis agitur, quoties vobis vel lectionibus publicis vel magis etiam familiaritati vel privatis colloquiis prodesse potero.

Sed inane infructuosumque erit omne quidquid fecerunt praeceptores, nisi et vos omnes animi vires exerceatis. Non enim praeceptores vestram operam et laborem in se suscipere possunt.

Et molestum in omni re, in omni arte et disciplina tirocinium. Sudandum et algendum. Iurisprudentiae inprimis initia arida atque ieiuna. Non propter iucunditatem et amoenitatem, sed propter utilitatem Iurisprudentiae militiae nomina dedistis. Et recte. Nil nisi Deus sui in se finem continet. Sed nisi amas quod agis, nunquam recte facies. Et in omni re hoc summum, quod oportet et lubere. Sed eo in omni re per annos, per totius vitae cursum non pervenimus. Disciplina autem cui vitam impendere decretum, si non eo tempore vitae quod in Academia degitis, cara cordique esse coeperit, vereor ut semper arida ieiunaque vobis videatur.

Sed quid faciendum ut cara cordique Iurisprudentia esse possit? Hoc primum ne ante tempus amoenitates iucunditatesque flagitetis, ne ludum putetis ista perdiscere initia, ne quod molestum operosum est, fugere velitis. Hae vestrae partes. Quod secundum nostrae partes, indicare vobis viam qua intelligatis, quae in Iurisprudentia sit vis, pulchritudo, delectatio, iucunditas et amoenitas. Vobis vestris, nobis nostris beni fungi partibus, det precor Deus.

REDEVOERING

OVER DE

STAATHUISHOUDKUNDIGE GESCHIEDENIS VAN NEDERLAND,

UITGESPROKEN DOOR

Mr. O. VAN REES,

BIJ GELEGENHEID VAN DE AANVAARDING ZIJNER BETREKKING ALS BUITENGEWOON HOOGLEERAAR IN DE FACULTEIT DER REGTSGELEERDHEID AAN DE HOOGESCHOOL TE GRONINGEN,

OP 24 APRIL 1858.

EDEL GROOTACHTBARE HEEREN, CURATOREN DER GRONINGSCHE HOOGESCHOOL,

WELEDEL GESTRENGE HEER, SECRETARIS VAN HET COLLEGIE VAN CURATOREN,

HOOGGELEERDE HEER, RECTOR MAGNIFICUS,

HOOGGELEERDE HEEREN, HOOGLEERAREN IN DE VERSCHILLENDE VAKKEN VAN WETENSCHAP, ZEER GEACHTE AMBTGENOOTEN,

EDELACHTBARE HEEREN, AAN WIE HET BESTUUR VAN DIT GEWEST EN VAN DEZE STAD EN DE HANDHAVING DES REGTS IS TOEVERTROUWD,

WELEERWAARDE HEEREN, LEERAREN DER GODSDIENST,

WELEDELE ZEER GELEERDE HEEREN, DOCTOREN IN DE VERSCHILLENDE FACULTEITEN,

AANZIENLIJKE SCHARE VAN JONGELINGEN, DIE U AAN DEZE HOOGESCHOOL OP DE WETENSCHAPPEN TOELEGT,

GIJ ALLEN VOORTS, VAN WELKEN RANG OF STAND, DIE DEZE PLEGTIGHEID MET UWE TEGENWOORDIGHEID VEREERT,

ZEER GEËERDE TOEHOORDERS!

Wanneer men de ontwikkeling der staatswetenschappen in den laatsten tijd gadeslaat en de rigting onderzoekt, welke zij inzonderheid sedert het einde der vorige eeuw zijn ingeslagen, dan valt het reeds bij eene oppervlakkige beschouwing in het oog, dat zij zich thans bovenal met de studie van het leven des volks, van de eigenaardige, uit het wezen van den mensch voortspruitende, inrigting der maatschappij bezig houden.

De verwarring van den staat met een bloot uitwendig middel tot handhaving van regt en orde, de huldiging van een verdicht maatschappelijk verdrag als zijn eenigen grondslag en wet, wijken meer en meer voor het bewustzijn, dat de staat geen vrijwillige vereeniging van op zich zelven staande menschen, geen gewrocht van menschelijke willekeur, maar een kunstig organisme is, dat zich volgens bepaalde, door de hoogste wijsheid ingestelde, wetten beweegt, en alleen door hare eerbiediging aan zijne verhevene bestemming kan beantwoorden. Van daar dat op elk gebied der staatswetenschappen het streven zigtbaar is, om dieper in den aard van dat organisme door te dringen, en de oorspronkelijke krachten op te sporen, aan wier geheime werking staat en maatschappij hun aanzijn en hunne inrigting te danken hebben. De politieke geschiedenis bepaalt zich niet meer tot de schildering van de regeringsvormen en de onderlinge verhouding der onderscheidene volken, maar acht het niet beneden zich in de inrigting van het regtswezen, in den toestand van handel en nijverheid, in het stelsel van opvoeding en onderwijs, en zelfs in de heerschende denkbeelden omtrent godsdienst en zedelijkheid den loop hunner ontwikkeling op te sporen. Het volkenregt, niet meer tevreden de betrekkingen tusschen de natiën aan de eeuwige voorschriften des regt te toetsen, streeft er naar om ook op zijn gebied de wetten te leeren kennen, waardoor het zamenleven der volken wordt beheerscht. Het wijsgeerige staatsregt, dat zoo dikwerf gevaar liep zich in nevelen te verliezen, door den bodem der werkelijkheid te verlaten, begint meer en meer de ervaring tot grondslag zijner bespiegelingen te nemen. Toen de groote Montesquieu de Engelsche staatsregeling als een navolgenswaardig voorbeeld aanprees, beriep hij zich, tot regtvaardiging zijner ingenomenheid, reeds op de omstandigheid, dat zij volkomen overeenstemde met het karakter en de instellingen der volken van Germaanschen oorsprong; en sedert zijne leer aan het constitutioneele staatsregt het aanzijn heeft gegeven, is in de geschiedenis dier wetenschap een voortdurend streven op te merken, om niet slechts het natuurlijk organisme der maatschappij, vooral met het oog op de zamenstelling eener ware volksvertegenwoordiging, meer in aanmerking te nemen, maar ook in het algemeen aan de geschiedkundige grondslagen van het positieve staatsregt steeds meer waarde te hechten. De behoefte aan vol-

ledige kennis van al de bestanddeelen en openbaringen der menschelijke zamenleving, in hun oneindige verscheidenheid en onderlingen zamenhang, heeft zelfs eene nieuwe wetenschap, de statistiek, in het leven geroepen; en zou de voorbeeldeloos snelle ontwikkeling der staathuishoudkunde, zelve insgelijks eene vrucht van de ernstiger en naauwkeuriger studie der maatschappij, niet gedeeltelijk aan de belangstelling zijn toe te schrijven, welke de door haar aan het licht gebragte feiten en toestanden bij geleerden en ongeleerden hebben opgewekt?

Het is een merkwaardig en in de geschiedenis zelden voorkomend schouwspel, den bijkans onwederstaanbaren invloed gade te slaan, welke de laatstgenoemde wetenschap reeds terstond na haar optreden op de gansche wereld heeft uitgeoefend. Nog geen honderd jaren geleden werd zelfs haar naam als die van een zelfstandig en geordend zamenstel van kennis nog niet genoemd, en was haar wezen zoowel aan staatslieden als geleerden grootendeels onbekend. De gansche reeks der verrigtingen en verhoudingen, welke aan de voortbrenging en de verdeeling van stoffelijke goederen ten grondslag ligt, was in haar waren aard en noodwendigen zamenhang nog voor het kortzigtige menschelijke oog verborgen gebleven. Verschijnselen, die thans uit de eenvoudigste en meest onbetwistbare wetten verklaard kunnen worden, werden aan een bloot toeval toegeschreven of van willekeur afhankelijk geacht. Welke regering twijfelde er aan, dat zij door hare verordeningen den loop der nijverheid regelen en zelfs den prijs der waren naar goedvinden bepalen kon? Hoe dikwerf heeft men door muntverzwakking of door uitgifte van papieren geld getracht eene ledige schatkist te vullen, in den waan dat alleen de stempel der regering aan de munt hare waarde gaf! Doch de feiten weerspraken telkens de leer van het alvermogen van den staat op dit gebied, en wezen op maatschappelijke wetten, die niet straffeloos konden verkracht worden. Reeds had de gewigtige vraag naar het bestaan en den aard dier wetten veler hersenen vermoeid en veler pennen in beweging gebragt, en waren hier en daar enkele lichtstralen doorgebroken, toen de staathuishoudkundige wetenschap, gelijk MINERVA uit het hoofd van JUPITER, eensklaps in den vollen bloei der jonkvrouwelijke schoonheid, met den ernst der waarheid op het voorhoofd en de blinkende wapenrusting der geleerdheid om de leden, uit het vrucht-

bare brein van een man van genie te voorschijn kwam. Met veelzijdige ervaring toegerust, even bekend met de schuilhoeken van het menschelijke hart als met het leven der maatschappij, met een diepzinnig maar tevens helder verstand en juist oordeel begaafd, legde ADAM SMITH de uitkomsten der opmerkingen en overdenkingen van een lang en werkzaam leven in een boek neder, welks inhoud aan zijnen naam de onsterfelijkheid waarborgt. Eeuwen lang had de dwaling geheerscht, dat goud en zilver alleen den naam van rijkdom verdienen; en de Fransche physiocratische school, hoezeer op dit punt van vooroordeelen vrij, was op hare beurt een nieuwen dwaalweg ingeslagen, door de kracht om rijkdom voort te brengen uitsluitend aan den grond toe te kennen. SMITH bewees, dat de eenige ware bron van rijkdom in den arbeid gelegen is, schetste in meesterlijke trekken de rol, welke bij de voortbrenging door het kapitaal, of de opgespaarde vruchten van vroegeren arbied, gespeeld wordt, stelde de heilrijke gevolgen der verdeeling van den arbeid in een helder licht, ontvouwde met groote scherpzinnigheid de wetten, waardoor de prijs der waren wordt geregeld, en wees aan het geld zijne juiste plaats aan in het grootsche proces der vermeerdering van de stoffelijke welvaart der volken. Al ware hij bij de ontwikkeling van deze grondbeginselen der volkshuishoudkunde stil blijven staan, hij zou als stichter eener zelfstandige en voor de maatschappij hoogst gewigtige wetenschap eene plaats verdiend hebben in de achtbare rij der grootste geleerden en der weldoeners van het menschelijke geslacht. Doch hij ging nog verder en aarzelde niet de bestaande betrekkingen tusschen de regering en de nijverheid aan de uitkomsten van zijn onderzoek te toetsen; en ook op dit gebied der eigenlijke staathuishoudkunde heeft hij de grondslagen eener nieuwe orde van zaken gelegd. Hoeveel dwalingen en vooroordeelen zijn niet voor den geesel zijner scherpe kritiek bezweken! Het mercantiele stelsel, sedert de ontdekking van Amerika voor het toppunt van staatswijsheid gehouden, bleek thans eene dwaling, en zelfs in menig opzigt eene schadelijke dwaling te zijn. De glans der krachtvolle maatregelen, waardoor COLBERT beproefd had aan het Fransche fabriekwezen eene te voren ongekende vlugt te geven, verbleekte voor het licht der nieuwe wetenschap, die voortdurende bescherming en voogdij als een zoet maar doodelijk vergif voor de nijverheid leerde be-

schouwen. Ook het gewigtige onderwerp der koloniën bleef door Smith niet onbesproken. Terwijl hij aan den eenen kant met levendige kleuren de nadeelige gevolgen schilderde van eene kortzigtige koloniale politiek, en in de veelvuldige moeijelijkheden en teleurstellingen, waarmede alle koloniale mogendheden te worstelen hebben gehad, de onverbiddelijke Nemesis deed opmerken van het onregt, door het baatzuchtige Europa jegens de ingezetenen zijner overzeesche bezittingen gepleegd, wees hij aan den anderen kant op de groote en onvergankelijke voordeelen, aan een wijzer en regtvaardiger bestuur verbonden. Zoo werd op elk gebied der nijverheid de vrijheid, als de onmisbare voorwaarde tot krachtige ontwikkeling, gehandhaafd en in hare eere hersteld. Vrijheid van arbeid was voortaan de leuze der staathuishoudkundige wetenschap, en bovendien, wat niet het minst gewigtig mag heeten: er waren op het uitgebreide veld der nijverheid orde en regelmaat ontdekt, er waren wetten gevonden, die een nieuw inzigt verleenden in den aard en het doel der menschelijke zamenleving en daardoor tot vernieuwden eerbied stemden voor een hooger wereldbestuur.

Geroepen tot de eervolle taak, om aan deze hoogeschool mijne krachten te wijden aan het onderwijs en de bevordering der staatswetenschappen, heb ik het niet ongepast geacht, bij het aanvaarden dier gewigtige betrekking, de hoofdtrekken der staathuishoudkundige geschiedenis van ons vaderland te schetsen. Welke denkbeelden hebben onze voorouders gekoesterd omtrent den aard der rijkdommen en de verhouding tusschen de regering en de nijverheid? Welke zijn de gevolgen, zoowel hunner juiste inzigten als hunner dwalingen geweest? Zietdaar voorzeker hoogstgewigtige vragen, waar het eene wetenschap betreft, die, hoewel de jongste der staatswetenschappen, met de welvaart der volkeren in het naauwste verband staat. Schenkt mij dan uwe vereerende en welwillende aandacht, wanneer ik beproeven ga een beknopt antwoord op die vragen te geven.

Er zijn weinig natiën, G. T., die zich beroemen kunnen niet slechts in godsdienstig en staatkundig maar ook in oeconomisch opzigt zulk eene voor-

treffelijke opvoeding genoten te hebben, als de onze. Verre van in weelde opgebragt en door overdaad bedorven te zijn, hebben onze voorouders moeijelijke leerjaren doorgeworsteld en reeds vroeg geweten, dat zij zich alleen door eigene krachtsinspanning, langs den weg van onvermoeiden arbeid en vrijwillige zelfbeheersching, tot een gewenschten trap van welvaart en bloei verheffen konden. Klein van omvang en arm aan voortbrengselen, leverde de Nederlandsche bodem te weinig op, om zelfs in de toenemende behoeften zijner eigene bewoners te voorzien. Bovendien, hoe dikwerf kwamen stormen en watervloeden de hoop des landmans verijdelen, en wreekten de verbolgene stroomen zich op vreesselijke wijze over de knellende banden, waarmede hun voormaals vrije loop door den onvermoeiden landzaat binnen afgeperkte beddingen besloten was. Doch de hinderpalen en gevaren doofden den moed en de volharding onzer voorouders niet uit; integendeel, zij waren krachtige prikkels voor hun vernuft en hunnen ondernemingsgeest. Nog was geen tiental eeuwen verloopen, sints met de eerste Christenkerk de grondslagen van beschaving en maatschappelijke orde in de voormalige woonplaats der Batavieren en Friezen gegrondvest waren, en reeds had het door de natuur schijnbaar zoozeer misdeelde Nederland zich tot een onafhankelijk gemeenebest verheven, dat in een langdurigen worstelstrijd met de magtigste mogendheid van Europa zijne nationaliteit, zijne burgerlijke en gewetensvrijheid, met de wapenen in de vuist gehandhaafd en gewonnen had. Reeds was het een land geworden overvloeijende van welvaart en rijkdom, vol van groote en volkrijke steden, het middelpunt van den handel tusschen het noorden en het zuiden van ons werelddeel, en de voornaamste stapelplaats der kostbare waren, aan wier vertier Venetië zijne grootheid en Portugal zijn kortstondigen bloei verschuldigd waren geweest. En vraagt gij naar de oorzaken dier groote en betrekkelijk snelle omkeering? Het is bijkans een kort begrip van de eerste beginselen der staathuishoudkunde, dat ik u tot antwoord moet geven. Het Germaansche en derhalve vrijheidlievende en ernstige karakter onzer voorouders kreeg door den invloed van grondgesteldheid en klimaat eigenaardige trekken, die op de ontwikkeling van handel en nijverheid een allergunstigsten invloed moesten uitoefenen. Gezond verstand en arbeidzaamheid, zelfwerkzaamheid gepaard met de geschiktheid om zich tot een gemeenschappelijk doel met anderen in een

organisch geheel te vereenigen, volharding en ondernemingsgeest: zietdaar de eigenschappen van onzen landaard, welke de grondslagen van Neêrlands ontwikkeling en bloei hebben gelegd. Door hare zamenwerking zijn zee en stroomen in een eeuwenlangen strijd niet slechts tot onderwerping gebragt, maar zelfs gedwongen een aanmerkelijk grondgebied als tot prijs van den vrede af te staan. Door hunnen invloed heeft de visscherij zich allengskens tot zeehandel uitgebreid en zijn onze voorouders de bekwame en onverschrokken zeelieden geworden, wier ranke kielen reeds op het einde der middeleeuwen bij voorkeur gebruikt werden, om Pruissische granen tegen Fransche wijnen te verruilen, of Spanje en Portugal van Noordsche balken en Hollandschen haring te voorzien. Doch deze omstandigheden zijn op zich zelve nog niet voldoende, om den buitengewonen bloei van Holland in den aanvang der zeventiende eeuw, in vergelijking met dien zijner naburen, te verklaren, en bepaaldelijk aan te wijzen, waarom de handelskennis, de ondernemingsgeest en de kapitalen van de rijkste der zeventien Nederlandsche provinciën grootendeels binnen de engere grenzen van Noord-Nederland, en wel hoofdzakelijk in de provincie Holland, zijn zamengevloeid. Waarom hebben de Vlaamsche wevers en de Antwerpsche kooplieden gedurende den opstand tegen Spanje in zoo grooten getale hun vaderland verlaten, om zich voor een aanzienlijk gedeelte in onze voornaamste koop- en fabrieksteden te vestigen? Een onzer bekwaamste publicisten uit de tweede helft der zeventiende eeuw, Pieter de la Court, heeft dat vraagstuk reeds voldoende opgelost. Het waren volgens hem niet alleen de rampen van den krijg, waardoor zoovelen zich genoopt vonden elders een toevlugtsoord te zoeken: bovenal hadden geloofsdwang en wereldlijk despotisme, met de grootste onkunde van de ware belangen der nijverheid gepaard, de bronnen der volkswelvaart in de zuidelijke Nederlanden langzamerhand uitgedroogd. Welk Protestant, en zelfs welk Katholiek, kon zonder overwegende redenen in een land blijven wonen, waar hij elk oogenblik aan een hatelijk en hagchelijk geloofsonderzoek kon worden prijs gegeven, waar de medewerking zijner wettige vertegenwoordigers aan het bestuur meer en meer door vorstelijke willekeur overschaduwd en vervangen werd, waar de druk der telkens verhoogde belastingen zich paarde aan de roofzucht van losbandige krijgsbenden, en

hij zelfs zijne koopmansboeken niet sluiten kon voor het scherpziende oog van fiscale schraapzucht en woest fanatisme? Doch waarheen zich te wenden? Waar was destijds eene plek te vinden, die aan de nijverheid eene vrije en veilige schuilplaats aanbood? Ook in Frankrijk woedde een vreesselijke godsdienstkrijg, en de gruwelen van den Bartholomeüsnacht waren nog geenszins vergeten. Ook daar matigde de kroon zich onbeperkt gezag aan, en zag bij de heffing der tolregten uit kortzigtige zorg voor de schatkist de belangen des handels voorbij. Engeland scheen althans de Protestanten met opene armen te zullen ontvangen, en was daartoe inderdaad niet ongenegen, voor zooverre zij niet beproefden eenig aandeel aan zijne industrie te nemen, of zich althans met nieuwe, aldaar nog niet uitgeoefende, bedrijven bezig hielden. Doch wee den vreemdeling, die zich aldaar als mededinger in een inheemschen tak van industrie deed kennen! Strenge wetten sloten hem van de uitsluitend daartoe geregtigde gilden uit en weerden zijne voortbrengselen uit hunne ruime hallen. Door hooge belastingen zwaarder dan de ingezetenen gedrukt en op onderscheidene wijzen in zijnen arbeid belemmerd en bemoeijelijkt, werd hem dikwerf geen andere keus gelaten, dan de voordeelen van zijn nieuw verblijf met het verlies van een winstgevend bestaan te betalen, of elders een meer gastvrij oord op te zoeken. Daar wenkte hem, onzeker werwaarts hij zich begeven zou, het volkrijke en bloeijende Holland toe; Holland, waar te midden van den krijg eene veiligheid en orde heerschten, gelijk zij elders, de gansche beschaafde wereld door, te vergeefs gezocht werden; Holland, waar volkomene gewetensvrijheid bestond en zelfs in enkele steden, door een verlicht bestuur, godsdienstvrijheid werd toegelaten; Holland, welks politiek inzonderheid de ontwikkeling en bevordering van handel en nijverheid beoogde. Reeds van de vroegste tijden af was men daar bedacht geweest, om door vrijdom van tollen en andere voorregten bekwame en kunstvaardige vreemdelingen aan te lokken. Het was er een beginsel van staatswijsheid geworden, dat door de Staten als een kostbaar erfgoed hunner voormalige vorsten in eere werd gehouden, om voor vreemde schepen en kooplieden het verblijf in de Hollandsche havens zoo gemakkelijk en aangenaam mogelijk te maken. De vroedschappen, door denzelfden geest bezield, wedijverden met elkander om de steden in be-

volking en welvaart te doen toenemen, door aan de fabriekanten, die zich aldaar kwamen nederzetten, bescherming en ondersteuning te verzekeren. Wel bestond ook in Holland, gelijk in alle Nederlandsche gewesten, het gildewezen; doch het was er reeds volkomen ondergeschikt geworden aan de stedelijke overheden, die zorg wisten te dragen, dat het aan de vestiging van nijvere vreemdelingen slechts weinig hinderpalen in den weg kon leggen. Bovendien, hoe gunstig was Holland voor den handel gelegen, en hoeveel uitwegen bood het daardoor aan zijne fabriekwaren aan! Tusschen het noorden en het zuiden van Europa geplaatst, van goede havens ruim voorzien en door breede stroomen met zijne naburen verbonden, scheen het als voorbestemd te zijn om eene der voornaamste stapelplaatsen van den Europeschen en welligt van den wereldhandel te worden. In Holland werden derhalve, naast burgerlijke en gewetensvrijheid, naast veiligheid van personen en goederen, eene voor die dagen betrekkelijk groote vrijheid van arbeid, talrijke en uitstekende middelen van gemeenschap en een uitgebreid handelsverkeer met alle beschaafde natiën aangetroffen. Voorzeker kan het niet bevreemden, G. T., dat Holland in het laatst der zestiende eeuw door zulk een vloed van landverhuizers, niet slechts van bekwame arbeidslieden, maar ook van schatrijke kapitalisten en kundige ondernemers overstroomd werd, dat de muren van onderscheidene steden herhaaldelijk moesten worden uitgelegd en overal prachtige gebouwen verrezen, die van den rijkdom der inwoners getuigden.

Er zijn in de geschiedenis der menschheid, en ook in die der staathuishoudkunde, weinig gebeurtenissen, zoo gewigtig wegens oorzaken en gevolgen, zoo tragisch in hare ontwikkeling, zoo rijk in veelzijdige leering, als de zegepraal onzer voorouders in den strijd tegen Spanje. Welk rijk was ooit in gunstiger omstandigheden geplaatst, om zich tot den hoogsten trap van welvaart en rijkdom op te heffen, dan Spanje onder de regering van Filips II? De inwoners vormden eene krachtvolle en ernstige natie, vol moed en ondernemingsgeest. Het land zelf, niet ten onregte „Europa's lusthof" genoemd, werd door den gloed der zuiderzon gestoofd zonder er door verschroeid te worden, terwijl de kunstige waterleidingen der Arabieren zijne buitengewone vruchtbaarheid nog verdubbeld hadden. De landbouw was er reeds vroeg in eere geweest en tot bloei gekomen. De

fabrieksnijverheid vond in den bodem veelvuldige en kostbare grondstoffen, en wat daaraan ontbreken mogt, werd in overvloed aangevoerd. De handel kon zich schooner toekomst voorspiegelen, dan voor eenig ander volk bereikbaar was. Immers scheen Spanje niet alleen door zijne gunstige ligging aan de Middellandsche zee en den Atlantischen oceaan en door zijne voortreffelijke havens op een gewigtig aandeel in het verkeer tusschen noord- en zuid-Europa te kunnen rekenen; maar sints FILIPS II door de verovering van Portugal het gansche schiereiland onder zijnen schepter vereenigd had, waren bovendien de beide Indiën aan hem cijnsbaar geworden. Geen andere Europesche natie mogt, volgens de plegtige uitspraak van den Paus, de grenslijn overschrijden, waarmede de overzeesche bezittingen van Spanje en Portugal waren afgebakend: en hoewel zijn regterlijk gezag in diergelijke geschillen reeds tot de geschiedenis begon te behooren, kwam het echter bijkans niemand in den zin, de aanspraken der Spaansche monarchie op het monopolie van den handel op Indië te betwisten. De onbekendheid met den onstuimigen waterweg, die derwaarts voerde, de gevaren van den langdurigen togt en de vrees voor de geduchte Spaansche zeekasteelen, wier aanblik alleen den vijand reeds met ontzetting vervulde, bleven Koning FILIPS handhaven in het ongestoorde genot zijner rijke koloniën. Bovendien, waarom zou men, volgens de uitdrukking onzer voorouders, de »verre ende grouwelicke reyse" naar Indië ondernemen, daar de Indische waren te Cadix en te Lissabon in overvloed te verkrijgen waren? Immers was het een grondregel geworden der Spaansche en Portugesche politiek, om den uitvoer dier waren naar de overige streken van Europa hoofdzakelijk aan vreemde kooplieden over te laten, en hen tot dat einde niet slechts op de meest voorkomende wijze te behandelen, maar hun zelfs bij afzonderlijke traktaten veiligheid van personen en goederen te waarborgen. Zoo scheen Spanje derhalve alle vereischten te bezitten voor eene snelle ontwikkeling van zijne stoffelijke krachten en een voorbeeldeloozen bloei. Doch een vreesselijke kanker was reeds begonnen aan 's lands welvaart te knagen. Despotisme en fanatisme, door wederzijdsch belang ten naauwste verbonden, hadden er zamengespannen om de vrijheid, in elken vorm, waarin zij zich openbaren kon, te vernietigen. Er mogt bij Spaansche onderdanen geen andere gedachte op-

komen, dan die door de kerk gewettigd was, geen andere wil bestaan, dan die van den koning was uitgegaan. De handel, reeds vroeg aan banden gelegd en aan de belangen der kroon ondergeschikt, werd gedwongen zijne schoonste vruchten aan de schatkist af te staan. De afstammelingen der kunstlievende Arabieren, het nijverste gedeelte der bevolking, werden met meedoogenlooze gestrengheid behandeld en eindelijk geheel van Spanje's grond verdreven, omdat zij, niettegenstaande vervolging en verdrukking, hun voorvaderlijk geloof niet volkomen konden vergeten. De overoude privilegiën van provinciën en steden, het krachtige bolwerk der middeleeuwen tegen vorstelijke willekeur, werden met voeten getreden. De zucht naar onderzoek, de behoefte aan het vormen eener eigene overtuiging op het gebied van godsdienst en staatkunde, werden in de kerkers der inquisitie verstikt of smoorden in de vlammen der auto da fe's, in wier akelig schijnsel FILIPS' oogen zich verlustigden. Zoo werden de geestkracht, de zelfwerkzaamheid, de ondernemingsgeest der Spanjaarden stelselmatig gedood. Landbouw en nijverheid kwijnden. Allerwege openbaarden zich achteruitgang en ellende. Doch wat bekommerde FILIPS II zich om de gevolgen zijner handelwijze, zoo hij zijn hoofddoel, de uitroeijing der ketterij, slechts bereiken kon. Ook in Nederland moest, volgens zijn bevel, hetzelfde stelsel worden toegepast. Doch daar woonde een fier en krachtig volk, dat reeds geleerd had zijne vrijheid als de voorwaarde zijner welvaart te beschouwen. Eensklaps breekt een opstand uit, die weldra de vormen eener omwenteling aanneemt. Te vergeefs beproeven de Spaansche krijgsbenden het gezag des konings te herstellen. Vruchteloos wordt de rijke opbrengst der mijnen van Mexico en Peru voor de onderwerping der Nederlandsche provinciën verkwist. Zeven dier gewesten sluiten zich naauw aan een, en zweren den voormaligen landsheer af. Het oproer verandert in eenen oorlog, waarin de kleine republiek de magtige Spaansche monarchie allengskens vermoeit en uitput. Ten einde raad, weet FILIPS II op zijn sterfbed geen ander middel meer uit te denken, om alle Nederlandsche provinciën onder zijn gezag terug te brengen, dan te beproeven haar door het lokaas eener schijnbare onafhankelijkheid tot huldiging van zijne dochter ISABELLA te bewegen. Doch zijn zoon en opvolger, met nog onverstandiger haat tegen de ketters vervuld,

meent dat doel door een doortastenden maatregel nog sneller te kunnen bereiken. Ook gedurende den krijg had FILIPS II de koopvaarders zijner weêrspannige Nederlandsche onderdanen in zijne havens blijven dulden, ten einde Spanje en Portugal niet van een voordeeligen en bijkans onmisbaren handelstak te berooven. Naauwelijks heeft FILIPS III den troon beklommen, of hij besluit aan alle gemeenschap met de oproerlingen een einde te maken. Onverwachts worden hunne schepen verbeurd verklaard, hunne matrozen aan de roeibanken der Spaansche galleijen vastgeketend. Thans, meende men, zouden de Hollanders en Zeeuwen, van een hunner belangrijkste middelen van bestaan beroofd, wel verpligt zijn om genade te smeeken. Doch de uitkomst bespotte de fijne berekening. In den waan, dat hij het doodvonnis van den Nederlandschen handel onderteekende, had FILIPS III integendeel aan de welvaart zijner eigene onderdanen den genadeslag gegeven. Van de Spaansche kusten verdreven, zochten onze voorouders zelven in Indië de kostbare waren op, die zij voor hunne vrachtvaart noodig hadden. De stapel der specerijën verplaatste zich van Lissabon naar Amsterdam, en terwijl het Spaansche schiereiland meer en meer in magteloosheid wegzonk, nam de Republiek der Vereenigde Nederlanden niet slechts eene eervolle plaats onder de groote mogendheden in, maar verhief zich ook tot een trap van welvaart en beschaving, die destijds door weinig landstreken bereikt was en nergens overtroffen werd.

Hoezeer ware het te wenschen geweest, G. T., dat de oorzaken, waaraan ons vaderland zijn aanvankelijken bloei te danken had, steeds en *in elk* opzigt door onze voorouders als de ware beginselen der volkswelvaart waren beschouwd geworden. Doch het kan niet bevreemden, dat ook *zij* tol betaalden aan de zwakheid der menschelijke natuur en door den geest der eeuw, die alle natiën medesleepte, op eenen dwaalweg werden gebragt.

Het is eene natuurlijke en toch zeer groote dwaling, dat rijkdom hoofdzakelijk, zoo niet uitsluitend, in het bezit van goud en zilver bestaat, en dat een volk des te welvarender wordt, naarmate de edele metalen er zich in grootere hoeveelheid opeen hoopen. Reeds in de middeleeuwen was men begonnen op dezen bedriegelijken grondslag politieke stelsels te bouwen. Goud en zilver uit te voeren, werd herhaaldelijk verboden en dikwerf met

landverraad gelijk gesteld. De ontdekking van Amerika, waardoor de gouddorst zoo sterk geprikkeld en tevens zoo ruimschoots bevredigd werd, schonk nieuw voedsel aan de reeds algemeen aangenomene leer. Men schatte de koloniën aanvankelijk slechts naar de hoeveelheid edel metaal, die zij konden opbrengen. De praktijk scheen echter weldra de theorie te logenstraffen. Immers ondervond men dat overzeesche bezittingen ook langs een anderen weg den bloei van het moederland kunnen bevorderen. In den Oost-Indischen archipel werden geen goud- of zilvermijnen aangetroffen, en toch hadden zoowel de Portugezen als de Nederlanders hunne goudstukken volgaarne veil voor de geurige voortbrengselen der tropische gewesten. Naauwelijks was deze tegenstrijdigheid opgemerkt, of de wetenschap had eene schijnbaar voldoende oplossing gevonden. Immers scheen het zonneklaar te zijn, dat men diergelijke waren alleen kocht, om ze weder met winst te verkoopen. De aanvankelijke opoffering werd derhalve later ruimschoots vergoed, en het slot van elke voordeelige handelsonderneming was altijd eene vermeerdering van het geldelijk vermogen der natie. Zoo ontstond het zoogenaamde mercantiele stelsel, eene uit onvolledige waarneming ontsprotene leer, en zelve de vruchtbare moeder van vele en gevaarlijke dwalingen. Want als de edele metalen den eenigen waren rijkdom uitmaken, dan kan het eene land, wanneer het althans geen goud- of zilvermijnen bezit, niet in welvaart toenemen dan ten koste der overige; dan moet elke natie trachten zich volkomen van anderen onafhankelijk en daarentegen velen aan zich cijnsbaar te maken; dan is de handel geen vrije ruiling, waarbij beide partijen winnen, maar een strijdperk van tegen elkander botsende belangen, waarin elk door list of geweld zijn voordeel najaagt. Voorzeker behoef ik u niet te herinneren, G. T., welk eene gewigtige rol de handelstraktaten sedert het einde der zestiende eeuw in de geschiedenis van Europa hebben gespeeld, hoe dikwerf ijverzucht en handelsnijd tot bloedige oorlogen hebben geleid, en welke schatten tot verkrijging en handhaving van monopolieregten verspild zijn. Want ook het streven naar monopolie is ten naauwste met het mercantiele stelsel verbonden. Wanneer elk volk zijne belangen van die der overige afscheidt, en meent zich alleen te hunnen koste te kunnen bevoordeelen, dan is het natuurlijk, dat elke nijverheidstak op hare beurt boven andere bevoorregt

zoekt te worden; dat elk koopman er naar streeft om al zijne mededingers uit de havens te weren, waarop hij gewoon is te handelen; dat elk fabriekant zijne landgenooten wil dwingen om uitsluitend zijne waren te koopen; dat de landbouwer den aanvoer van uitheemsch graan tracht te beletten, zoodra het goedkooper dan het zijne en juist daarom voor het algemeene welzijn van het hoogste gewigt is. Wel had het eigenbelang reeds veel vroeger eene diergelijke monopoliezucht doen ontstaan, en kunnen wij zelfs hare sporen ontdekken, zooverre onze kennis der grijze oudheid reikt; maar het gevaar werd thans dubbel groot, nu de wetenschap door schoonschijnende redenen het misbruik scheen te wettigen. Bijkans overal begonnen de regeringen zich als de voogden en leidslieden der nijverheid te beschouwen. Terwijl zij zoowel den handel als het fabriekwezen overeenkomstig de eischen van het mercantiele stelsel trachtten te hervormen, erkenden zij de bestaande monopoliën en zochten slechts deze zooveel mogelijk dienstbaar te maken aan de bereiking van het groote doel: bevordering der nationale welvaart door toenemende onafhankelijkheid van vreemde industrie.

Ook in ons vaderland hebben de mannen van wetenschap van den aanvang der zeventiende tot het einde der achttiende eeuw deze denkbeelden gehuldigd. Hugo de Groot, de geleerde stichter van het nieuwe staats- en volkenregt, had omtrent het wezen der volkswelvaart nog zoo weinig juiste inzigten, dat hij het groote voordeel van den handel op Spanje en Portugal hoofdzakelijk in de ruime hoeveelheid goud en zilver stelde, die van daar herwaarts werd gevoerd [1]). Onze beroemde geschiedschrijver Pieter Cornelisz. Hooft, bij gelegenheid der sluiting van het twaalfjarig bestand in een vertrouwelijken brief zijn gevoelen over 's lands toestand ontvouwende, achtte het dringend noodig het toenemend gebruik van buitenlandsche fabriekwaren door gestrenge wetten tegen te gaan, ten einde te voorkomen dat het Hollandsche geld uit het land gevoerd werd [2]). De scherpzinnige de la Court, hoe verdienstelijk in andere opzigten, misgunde aan vreemde natiën elke winst, omdat die zijns inziens

[1]) *Historiarum* L. IV, pag. 372.
[2]) *Mengelwerken*, bl. 223.

met een evenredig verlies aan onze zijde gepaard ging, en zag in zijne eenzijdigheid de onschatbare voordeelen van den binnenlandschen handel zoozeer voorbij, dat hij allen, die zich daarmede bezig hielden, slechts als parasieten beschouwde, die op hunne mede-inwoners aasden [1]). De uitstekende regtsgeleerde ULRIC HUBER, hoezeer erkennende dat elk uitsluitend handelsprivilegie met het natuurregt in strijd is, haastte zich echter in denzelfden volzin er bij te voegen, dat het toelaten van monopoliën niettemin geoorloofd en noodzakelijk kan zijn, en haalde daarbij de Oost-Indische compagnie tot voorbeeld aan, niettegenstaande in zijnen tijd geen voldoende reden voor de hernieuwing van haar octrooi meer bestond [2]). Ook in de achttiende eeuw hebben onze staatkundige schrijvers geen beter licht over dit onderwerp geworpen, niettegenstaande zij zich meer opzettelijk daarmede begonnen bezig te houden. Het verslappen van den voormaligen ondernemingsgeest, de toenemende zucht der kapitalisten om hun geld bij voorkeur in staatspapieren te beleggen, en de gevolgen van den gebrekkigen regeringsvorm, gepaard met den snellen vooruitgang onzer mededingers op het gebied van handel en nijverheid, deden een overdreven gevoel van achteruitgang en verval geboren worden, waardoor de aandacht van staatslieden en geleerden op den toestand der inheemsche industrie werd gerigt. Overeenkomstig den geest des tijds werden zelfs verscheidene prijsvragen over de middelen tot herstel uitgeschreven. Doch in den vloed van geschriften, door deze omstandigheden uitgelokt, treft men naauwelijks eenige denkbeelden aan, die een beter inzigt in den aard en de ware oorzaken der volkswelvaart verraden. Reeds had de Italiaan PIETRO VERRI in 1771 de heilrijke vruchten der vrijheid van arbeid in een helder licht gesteld, reeds had ADAM SMITH vijf jaren later de wetenschap der staathuishoudkunde op de ware grondslagen gevestigd, toen onze schrijvers nog voortgingen de dwalingen van het mercantiele stelsel te huldigen en te verspreiden. Het verlangen der kwijnende fabrieken naar bescherming door premiën of verbodswetten werd van alle zijden ondersteund en toegejuicht. Men drong er op aan, dat voorwerpen van pracht en weelde

[1]) *Aanwijzing der politieke gronden en maximen van Holland en West-Friesland*, bl. 77, 119.
[2]) *De iure civitatis*, L. II. Sect. II. C. v. n°. 17 et 18.

bij het inkomen zwaar belast en het gebruik van inlandsch fabriekaat zooveel mogelijk bevorderd zou worden. Men smaalde op hen, die Fransche zijde en Engelsch laken droegen, en beswoer allen, in wier borst de heilige liefde voor het vaderland nog niet geheel was uitgedoofd, om toch liever duurder en slechter waren te gebruiken, dan uit laakbare onverschilligheid 's lands onafhankelijkheid en welvaart aan den vreemdeling prijs te geven. In de sterkste bewoordingen werd het deelnemen in buitenlandsche ondernemingen afgekeurd. Immers scheen men daardoor mede te werken om den bloei van andere volken te bevorderen, terwijl men, door hun den bijstand der Hollandsche kapitalen te weigeren, aan hunne nijverheid groote slagen zou kunnen toebrengen. Geheimhouding van de inrigting en de hulpmiddelen onzer fabrieken werd als een der krachtigste middelen beschouwd, om de vreemde mededingers voorbij te streven, en met dat doel voorgesteld, om niet slechts gewone werklieden maar ook bekwame en op 's lands kosten in de nijverheid geoefende jonge lieden op straffe van eeuwige ballingschap te verbieden het land te verlaten. Deze of diergelijke denkbeelden en plannen worden niet alleen bij middelmatige schrijvers, maar zelfs bij den bekwamen ELIE LUZAC en bij de coryphaeën der wetenschap, PESTEL en KLUIT, aangetroffen. Zoo algemeen en zoo sterk was het vooroordeel, dat de laatste, zelfs nadat hij de werken van VERRI en SMITH gelezen had, zich daarvan nog niet kon ontslaan. Toen hij in 1806 de eerste lessen over statistiek in ons vaderland begon te geven, rekende hij bij de vermelding onzer handelsbetrekkingen met onderscheidene landen nog telkens angstvallig uit, voor welke waarde wij naar die gewesten uitvoerden en hoeveel wij daarvan terug ontvingen, met het doel om te onderzoeken of de hoeveelheid geld in ons land daardoor toe- of afnam en overeenkomstig deze slotsom een oordeel over de voor- of nadeelen van elken bijzonderen handelstak te vellen [1]).

Bij zooveel eenstemmigheid tusschen de mannen van wetenschap gedurende een tijdperk van twee eeuwen, bij zulk een algemeen en onafgebroken vasthouden aan de dwalingen van het mercantiele stelsel, zou er

---

[1]) *Het collegie van* ADRIAAN KLUIT *over de statistiek van Nederland, door* Mr. O. VAN REES, in het *Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek*, 1855.

voorzeker grond bestaan om te verwachten dat de nijverheidspolitiek onzer voorouders geheel op de bevordering van de zoogenaamde industriëele onafhankelijkheid der natie gerigt en het fabriekwezen krachtdadig beschermd zou zijn geweest. Zelfs zou het niet kunnen bevreemden wanneer men hier te lande in dat opzigt Frankrijk en Engeland verre voorbij ware gestreefd, alwaar althans omstreeks het midden der achttiende eeuw enkele stemmen zich tegen de heerschende dwaalbegrippen begonnen te verheffen. Dit ongunstig vermoeden wordt echter door de geschiedenis gelogenstraft. Geen land is in vroeger dagen zoo nabij de ware beginselen geweest, en heeft door zijne instellingen zooveel tot hunne erkenning bijgedragen, als ons vaderland. Wanneer wij de plakkaten bestuderen, die gedurende de zeventiende en de achttiende eeuw de tolregten geregeld hebben, dan staan wij verbaasd over de betrekkelijk geringe sporen van het beschermend stelsel, welke daarin worden aangetroffen, en over het bijkans volslagen gemis van diergelijke pogingen tot opwekking en begunstiging van inheemsche scheepvaart en fabrieksnijverheid, als CROMWELL met zijne navigatie-akte en COLBERT met zijne reglementen en verbodswetten beoogden. Verre van ten gevalle der nationale schepen bemoeijelijkt of geweerd te worden, werden de buitenlandsche koopvaarders door eene voorkomende behandeling en lage tarieven van allerwege naar onze havens gelokt. Reeds in het jaar 1604 had WALTER RALEIGH koning JACOBUS I op deze omstandigheid, als een der hoofdoorzaken van onzen bloei, gewezen; en welke theoriën onze geleerden ook mogten verkondigen, onze staatslieden weken in dit opzigt slechts bij uitzondering af van de voorvaderlijke politiek. Niettegenstaande Engeland en Frankrijk door hooge inkomende regten hunne eigene fabrieken poogden te bevoordeelen en tevens onzen handel afbreuk te doen, bleven onze voorouders aan dezelfde beginselen getrouw. Ons tarief van in- en uitgaande regten van 1725 vormt in dit opzigt eene glansrijke tegenstelling met die onzer naburen; en zelfs op het laatst der vorige eeuw, toen het fabriekwezen luide om bescherming riep, bleven onze regenten standvastig weigeren tot opbeuring der kwijnende nijverheid verbodswetten tegen de voortbrengselen der buitenlandsche industrie uit te vaardigen.

Deze onafgebrokene en stelselmatige wederstand tegen algemeen heerschende dwalingen is voorzeker een krachtig bewijs voor het gezond verstand

en den praktischen zin onzer voorvaderen, die bij de behartiging van de belangen des vaderlands zich geenszins door de verkeerde eischen eener dwalende wetenschap van het regte spoor lieten brengen. Doch zij werpt tevens een nieuw licht over de inwendige geschiedenis der voormalige Republiek, en strekt zoowel tot verklaring als tot regtvaardiging der pogingen van de zoogenaamde zeeprovinciën en bepaaldelijk van het rijke en magtige Holland, om in de vergadering der Staten-Generaal een overwegenden invloed te verkrijgen en te behouden. Vrachtvaart was in die gewesten het voornaamste middel van bestaan; en onze zeesteden waren reeds vóór den opstand stapelplaatsen geworden voor de waren van gansch Europa. Uitsluitend bedacht, om deze beide bronnen van welvaart steeds ruimer te doen vloeijen, waren Holland's staatslieden gevrijwaard tegen den verderfelijken invloed van leeringen, waarvoor in hun stelsel van nijverheidspolitiek geen plaats gevonden werd. Welk een geringe ruimte bekleedden de voortbrengselen van den vaderlandschen bodem en het inheemsche fabriekwezen in de met buitenlandsche waren volgeladene magazijnen, die voor de herwaarts komende of van hier vertrekkende schepen altijd ruime gelegenheid tot het bekomen van voordeelige ladingen of retourvrachten aanboden? Wat behoefden de Hollandsche regenten zich te bekommeren om de becijferingen van de aanhangers der handelsbalans, daar de bloei en rijkdom van hun gewest het krachtigste bewijs opleverden van de deugdelijkheid der door hen gevolgde regelen? Zoo bleef handelsvrijheid steeds het hoofdbeginsel der nijverheidspolitiek van Holland, en daardoor ook van die der gansche Republiek. Te vergeefs klaagde de landbouw reeds tijdens de onderhandelingen over het twaalfjarig bestand, dat zijne belangen aan die des handels werden opgeofferd. Vruchteloos waren de pogingen van het fabriekwezen in het laatst der vorige eeuw, om zich door verbodswetten ten koste der inlandsche verbruikers te laten begunstigen. Holland bleef standvastig eischen, dat aan alle waren der wereld vrije toegang op zijne markten zou worden verleend, en voorkwam daardoor met de daad, dat het beschermende stelsel zich van de studeercel der geleerden eenen weg baande tot in de wetgeving der Republiek.

Hoe zou ik mij verheugen, G. T., wanneer ik op een ander, maar

niet minder gewigtig gebied dezelfde getuigenis van onze voorouders kon afleggen! Doch zoo zij in tegenoverstelling van het mercantiele stelsel onbelemmerde ruiling en vrije mededinging der buitenlandsche fabriekwaren zijn blijven voorstaan: aan den overal heerschenden monopoliegeest hebben zij op den duur geen weêrstand kunnen bieden. Reeds herinnerde ik u, dat het gildewezen ook in ons land heeft bestaan; en hoezeer de wijsheid onzer regenten zijne nadeelen in menig opzigt getemperd heeft: voor de ontwikkeling onzer industrie is het, vooral in de land-provinciën, steeds een hinderpaal gebleven. Van meer belang is echter het monopolie der beide groote handelscompagniën geweest, aan wier zorg de ontginning en ontwikkeling onzer koloniën korten tijd na het ontstaan der Republiek is toevertrouwd. Door krachtige zelfwerkzaamheid rijk en magtig geworden, en sints overoude tijden aan eene betrekkelijk groote vrijheid van arbeid gewoon, hadden onze voorouders steeds een gegronden weerzin gevoed tegen alle instellingen of aanmatigingen, die aan hunne vrijheid, om naar willekeur een middel van bestaan te kiezen, afbreuk konden doen. Op den 4den October 1540 vaardigde KAREL V een plakkaat uit, waarbij al wat naar monopolie smaakte en voor de algemeene welvaart nadeelig was, op straffe van verbeurdverklaring der op dien grond in beslag genomene goederen en arbitraire correctie verboden werd [1]); en dat die wet geenszins de bestrijding van een diep ingeworteld kwaad, maar integendeel de beteugeling van een ingeslopen misbruik bedoelde, hetwelk door de openbare meening gestrengelijk veroordeeld werd, bewees JOHAN VAN OLDENBARNEVELT, toen hij in 1618 de merkwaardige verklaring aflegde, dat de staten van Holland en de regenten der voornaamste steden, blijkens hunne resolutiën, elk bijzonder voorregt in handel en nijverheid steeds voor 's lands welzijn zeer schadelijk geacht en zich daarom met grooten ernst daartegen verzet hadden, „'t zelve verwerpende als monopolie tegen de vrije navigatie en traffijke, die voor alle man gemeen" moeten gehouden worden [2]). Doch in het laatst der zestiende eeuw was Nederland begonnen ook zijn deel te eischen van die rijke Oost- en West-Indische bezittingen, op wier

---

[1]) ZURCK, *Codex Batavus*, bl. 751 in voce *monopolie*.
[2]) *Verkooren*, bl. 72.

schatten Spanje en Portugal tot op dien tijd uitsluitend aanspraak hadden gemaakt; en met het bezit van koloniën voer ook de onverzadelijke, het verstand benevelende en het gemoed toeschroeijende gouddorst, die daaraan althans in den aanvang onafscheidelijk verbonden was, in het hart onzer kooplieden. Voorzeker zou het weinig doorzigt en althans weinig billijkheid verraden, indien wij thans, beschenen door het heldere licht der staathuishoudkundige wetenschap, de maatregelen wilden misprijzen, waardoor de Staten-Generaal het aanzijn gaven aan de bevoorregte Oost- en West-Indische compagniën. Zoolang de oorlog met Spanje voortduurde en de Republiek buiten magte was in ver verwijderde oorden aan onze scheepvaart voldoende bescherming te verleenen, was in de vereeniging van vele verspreide krachten en kapitalen welligt het eenige middel gelegen, om niet slechts aan het vaderland duurzame handelsbetrekkingen met Azië en Amerika te verzekeren, maar bovendien den vijand op de gevoeligste wijze afbreuk te doen. Doch dat de slechts tijdelijk verleende octrooijen telkens weder zijn hernieuwd; dat onze regenten, door velerlei banden aan de bewindhebbers dier compagniën verknocht, zich het lot der overzeesche bezittingen nimmer ernstig hebben aangetrokken; dat die bewindhebbers zelven, slechts op snelle en groote winsten bedacht, in de uitgestrekte aan hun bestuur toevertrouwde landstreken regt en menschelijkheid met voeten getreden en de toekomst op onverantwoordelijke wijze aan het tegenwoordige hebben opgeofferd: dat werpt een vlek op onze handelsgeschiedenis, die door de algemeene schuld van alle zeevarende natiën op dit gebied wel eenigermate verzacht maar geenszins uitgewischt wordt. Het is voor onze vrijheidlievende en door het licht der hervorming beschenen voorvaderen slechts eene schrale eer, dat zij zich niet met diergelijke gruwelen hebben bezoedeld, als door Spanje's fanatieke zonen in Mexico en Peru zijn gepleegd. Doch herinnert u de meedoogenlooze wreedheid, waarmede de inwoners van een groot gedeelte der Molukken van hun eenig middel van bestaan beroofd en tot de grootste ellende gedoemd zijn, opdat de prijs der specerijen op Amsterdam's wereldmarkt niet door te grooten aanvoer beneden het vastgestelde peil zou dalen. Brengt u de rampspoedige geschiedenis onzer voormalige volkplantingen in Noord-Amerika te binnen, wier ontwikkeling en bloei door kleingeestige

baatzucht aan de handhaving van uitsluitende handelsvoorregten is opgeofferd. Denkt aan de stelselmatige belemmeringen, waardoor overal de vestiging van kolonisten bemoeijelijkt en verhinderd werd, opdat de bewindhebbers op hunnen weg geen lastige mededingers zouden ontmoeten, en van hun oppermagtig beheer geen rekenschap aan vrije Nederlanders zouden behoeven af te leggen. En wat zijn de gevolgen dier kortzigtige politiek geweest? Welke vruchten hebben de ontzettende kapitalen afgeworpen, door de beide compagniën tot handhaving van haar monopolie, zoowel tegen landgenooten als vreemdelingen, besteed? Reeds op het laatst der zeventiende eeuw waren zoowel het rijke maar verwaarloosde Brazilië als het niet minder belangrijke Nieuw-Nederland ten gevolge van een verkeerd koloniaal bestuur voor ons verloren gegaan. Nog lang daarna bleef de Oost-Indische compagnie, gelukkiger dan hare West-Indische zuster, het uitwendige aanzien eener krachtvolle gezondheid behouden: doch reeds ondermijnde een langzame tering haar schijnbaren bloei. Tot behoud van haar monopolie allengskens genoopt om het grootste gedeelte van den Oost-Indischen archipel als met eene dubbele linie van tolbeambten en krijgslieden af te sluiten, werd zij meer en meer met een last van schulden bezwaard, die door geen evenredige winsten werden opgewogen. Niettemin bleef zij hardnekkig vasthouden aan de oude beginselen en sloeg met noodlottige verblinding elke waarschuwing in den wind. Eindelijk, in het laatst der vorige eeuw, door den nood gedwongen aan 's lands regering geldelijke ondersteuning te vragen, kon zij haar inwendig verval niet langer verheelen. Het bleek toen dat zij de ruime uitdeelingen, waardoor zij de natie had misleid, reeds geruimen tijd geenszins met de vruchten van haren handel maar met de aanzienlijke kapitalen bestreden had, die zij tot handhaving van haar crediet had opgenomen, en dat haar schijnbare bloei slechts een kunstig blanketsel was geweest, waarmede zij haar waren toestand voor aller oogen had weten te verbergen.

Noch haar noch der West-Indische compagnie had het echter aan wijzen raad ontbroken. Reeds voordat de eerste was opgerigt, had Willem Usselincx, een der meest ervarene en schrandere kooplieden van zijnen tijd, in een hoogst belangrijk geschrift op het voordeel gewezen, hetwelk geregelde handelsbetrekkingen met nijvere kolonisten konden aanbrengen,

en uit dien hoofde aangeraden niet slechts de beschaving der Amerikaansche inboorlingen ter harte te nemen, maar ook de toeneming eener welvarende bevolking door alle daarvoor geschikte middelen te bevorderen [1]). Maar noch de West-Indische noch de Oost-Indische compagnie wilde er van hooren, om zich tevreden te stellen met de vruchten van een vrij handelsverkeer. De kostbare voortbrengselen der overzeesche gewesten bij uitsluiting in hare magt te krijgen en daardoor in staat te zijn, van de Europesche verbruikers een bovenmatigen prijs te eischen: zietdaar het droombeeld, dat beiden voor oogen zweefde en dat zij voortdurend hebben nagejaagd. Toen omstreeks het midden der zeventiende eeuw de snelle ontwikkeling en uitbreiding der Engelsche volkplantingen in Noord-Amerika bij de verspreide Hollandsche kolonisten aldaar ernstige bezorgdheid voor hunne veiligheid en vrijheid deden ontstaan, en zij herhaaldelijk bij de bewindhebbers der West-Indische compagnie op vrijheid van arbeid, aandeel aan het bestuur en bevordering van landverhuizing aandrongen, als de eenige middelen om den ondergang van het kwijnende Nieuw-Nederland te voorkomen, hadden zich ook reeds in het moederland onderscheidene stemmen ten gunste eener meer vrijzinnige koloniale politiek verheven. In scherpe bewoordingen gispte de bekwame scheepskapitein DAVID PIETERSZ. DE VRIES in de merkwaardige beschrijving zijner avontuurlijke reizen de onverantwoordelijke en dikwerf trouwelooze handelwijze der West-Indische compagnie, die hij door eigen ervaring had leeren kennen. De voordeelen, aan het bezit van bloeijende landbouwkoloniën verbonden, werden tevens door hem in een helder licht gesteld. Omstreeks denzelfden tijd werden door een onbekend schrijver beginselen verkondigd, die zelfs in onze dagen nog met hevigen tegenstand te kampen hebben. Hij leerde dat koloniën alleen tijdelijk tot uitsluitend verkeer met het moederland verpligt mogen worden; dat zelfregering en handelsvrijheid onmisbare vereischten zijn voor haren bloei, en dat het moederland zijne eigene belangen miskent, door hare ontwikkeling en beschaving tegen te houden [2]).

---

[1]) VAN METEREN, f. 593.

[2]) *Geschiedenis der Nederlandsche volkplantingen in Noord-Amerika, beschouwd uit het oogpunt der koloniale politiek*, door Mr. O. VAN REES, 1855, bl. 146 vv.

Weinige jaren later, toen Brazilië reeds voor ons vaderland verloren was, zagen de geschriften van PIETER DE LA COURT het licht, waarin de nadeelige gevolgen van het monopolie der beide groote handelmaatschappijën en het onregt, hetwelk door zijne handhaving aan Nederland's inwoners werd aangedaan, in meesterlijke trekken werden uiteengezet [1]). Doch de schrandere maar heftige DE LA COURT was een partijman, een vurig aanhanger der Loevesteinsche factie, een vriend van den raadpensionaris JOHAN DE WITT: en toen in 1672 de onderdrukte Oranjepartij op het kussen kwam, deelden zijne geschriften in het lot der ontelbare pamfletten, waarin het voormalig bestuur der stadhouders met al de overdrijving en al de hatelijkheid der partijzucht beoordeeld en veroordeeld was geworden. Zij werden verwaarloosd en spoedig vergeten. Nog was evenwel de reeks der goede raadgevers niet gesloten. Op het laatst der zeventiende eeuw gaf de Hooge Regering in Oost-Indië aan de bewindhebbers in overweging, om de kustvaart in de koloniën vrij te stellen, daar de groote onkosten, die het weren van vreemde koopvaarders vereischte, de winsten bijna geheel verslonden. In het jaar 1741 stelde de gouverneur-generaal VAN IMHOFF voor, dat de compagnie het grootste gedeelte van haren handel aan de vrije mededinging overlaten en haar monopolie hoofdzakelijk tot Java, de Molukken en China beperken zou. Zijn opvolger MOSSEL, die in zijne inzigten deelde, drong er insgelijks op aan, dat de schepen van bijzondere kooplieden niet langer geweerd, maar althans onder eenige voorwaarden in Indië toegelaten zouden worden [2]). Doch al deze voorslagen werden in het moederland op de schaal van het kortzigtige eigenbelang te ligt bevonden. Hoe zou men ook hebben kunnen besluiten, om vrijwillig van den alleenhandel op een gedeelte dier uitgestrekte bezittingen af te zien, wier bestuur aan de bewindhebbers zooveel voordeel, zooveel invloed, zooveel eer, zooveel gelegenheid tot begunstiging van vrienden en verwanten, verschafte? Men volhardde zoolang men kon: totdat de compagnie, na de gedwongene openlegging harer boeken, als een onttroonde

[1]) Zie mijne Verhandeling over de *Aanwijsing* enz. van DE LA COURT, Utrecht, 1851.

[2]) Zie mijne Verhandeling over de staathuishoudkundige verdiensten van G. K. VAN HOGENDORP, Utrecht, 1854, bl. 101 vv.

vorstin of, juister welligt, als eene eerlooze bankroetierster ten grave daalde, en aan het vaderland eene schuld van tachtig millioenen benevens het drukkende beheer van koloniën achterliet, wier onkosten reeds sedert eene reeks van jaren geenszins door hare opbrengst waren geëvenaard.

Mijne taak, G. T., spoedt ten einde. Reeds ben ik met dit overzigt onze dagen genaderd; doch hoewel ik slechts de hoofdpunten van de staathuishoudkundige geschiedenis der Republiek kon aanstippen, hoop ik u overtuigd te hebben, dat onze schoone en rijke historie ook uit een oeconomisch oogpunt hooge waarde heeft. Wanneer wij haar raadplegen, dan klinkt ons uit het verleden eene ernstige vermaning tegen, om vrijheid van handel en nijverheid als den besten grondslag onzer welvaart te beschouwen, en ons voor de klippen te wachten, waarop onze voorouders, door den Sirenenzang van monopolievoordeelen onweerstaanbaar aangetrokken, schipbreuk hebben geleden. O, mogt die waarschuwende stem van het voorgeslacht steeds gehoord en ter harte genomen worden!

Het was het begin van een rampspoedigen tijd voor ons vaderland, toen de Oost-Indische compagnie in het jaar 1798 werd opgeheven. Ten gevolge van den oorlog met Engeland weldra van het verkeer met al hunne buitenlandsche bezitingen verstoken, door Frankrijk overheerscht en uitgeplunderd, en eindelijk niet slechts van hunne nationale onafhankelijkheid maar van bijkans alle bronnen van bestaan beroofd, schenen onze vaderen niets anders dan den volslagen ondergang van vrijheid en welvaart te kunnen verwachten. Reeds schilderden de dichters in huiveringwekkende bewoordingen den dag, waarop de laatste telg der Bataven in de weder door zee en stroomen ingenomene landstreken te vergeefs de plaats zou zoeken, waar zijne voorzaten geleefd en voor 's lands vrijheid gestreden hadden. Doch eene betere toekomst was voor ons vaderland weggelegd. De jaren van druk waren tevens jaren van opregte verbroedering tusschen de voormalige staatspartijen, van ernstige opwekking tot verlichte vaderlandsliefde, van onmisbare voorbereiding tot een doelmatiger en krachtiger staatsbestuur. Nog voordat de troepen der verbondene mogendheden in het jaar 1813 Nederland binnentrokken, hadden onze vaderen reeds door eigene krachtsinspanning een groot gedeelte van den vaderlandschen bodem

van Fransche bajonetten gezuiverd. Die heilrijke uitkomst was hoofdzakelijk te danken aan GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP, die, na zijn leven voor de onafhankelijkheid van zijn land op het spel gezet en door zijne doeltreffende maatregelen een beteren regeringsvorm voorbereid te hebben, al de krachten van zijn rijk begaafden geest aan het welzijn van zijne natie bleef toewijden. Door veelzijdige ervaring en ernstige studie tot een helder inzigt in de belangen der volkswelvaart gekomen, en van de waarheid der leerstellingen van ADAM SMITH volkomen overtuigd, stelde hij zich tot taak, de wetgeving van het jonge koningrijk in overeenstemming te brengen met de eischen der nieuwe staathuishoudkundige wetenschap. Doch de regering miskende zijne bedoelingen, de natie besefte niet dat hij meer dan bloote theoriën, dat hij de voorwaarden van haren bloei verdedigde, en de vereeniging met België, waar het beschermend stelsel gedurende twee eeuwen zeer diepe wortelen geschoten had, sleepte ons op den dwaalweg voort, waarop onze voorouders naauwelijks de eerste schreden hadden gezet. Doch HOGENDORP had niet te vergeefs gesproken en geschreven, al mogt de edele man de voldoening niet smaken, zijne onvermoeide pogingen naar waarde geschat en met rijke vruchten bekroond te zien. In 1830 werd de diplomatieke band, die ons aan België hechtte, geweldddadig losgerukt. Tot zijn voormalig grondgebied beperkt, kon Noord-Nederland zich weder ongestoord overgeven aan de studie der voorvaderlijke politiek, waaronder het bloeijend en magtig was geworden. Allengskens klom de overtuiging, dat hare beginselen nog steeds toepassing verdienden. HOGENDORP's geschriften, vroeger naauwelijks opgemerkt, werden gelezen en herlezen en steeds meer op prijs gesteld. Het zaad, sedert de oprigting van leerstoelen voor de staathuishoudkunde aan onze hoogescholen door bekwame mannen uitgestrooid, begon langzamerhand vruchten te dragen. Terzelfder tijd greep bij onze natie eene gewigtige en in menig opzigt weldadige beweging plaats. De opwekking der nationaliteit in den strijd met België en de meer en meer drukkende gevolgen van het betreurenswaardige stelsel van volharding deden den sedert 1815 bijkans ingesluimerden publieken geest weder ontwaken en bragten de natie tot het besef, dat in de vergaderzaal harer vertegenwoordigers niet slechts onverschillige regeringsontwerpen, maar hare eigene en dierbaarste

belangen besproken werden. Er ontstond allengskens levendiger belangstelling in 's lands aangelegenheden, helderder inzigt in de vereischten der volkswelvaart, krachtiger ondernemingsgeest.

Het was juist omstreeks dezen tijd, G. T., dat de wetenschap der staathuishoudkunde, na in betrekkelijk weinige jaren de zetels der geleerdheid zoowel in de oude als in de nieuwe wereld veroverd te hebben, met onwederstaanbare kracht in de kabinetten der vorsten en de raadzalen der regeringen begon door te dringen. Naauwelijks had Engeland, in het fiere bewustzijn zijner eigenwaarde, op aansporing van ROBERT PEEL, in het jaar 1845 den slagboom laten vallen, die de navigatie-akte van CROMWELL aan de mededinging, vooral onzer kooplieden, in den weg had gesteld, of alle beschaafde natiën werden door dezelfde zucht tot hervorming harer nijverheidswetgevingen en krachtdadige toepassing van de leerstellingen der wetenschap bewogen. Hoeveel is er in de laatste jaren niet gedaan om de voortbrenging te bevorderen, de ruilingen gemakkelijker te maken, en daardoor de algemeene welvaart te doen toenemen! Herinnert u de reusachtige werken, tot onderlinge verbinding der rijken en tot verbetering der middelen van gemeenschap tot stand gebragt. Denkt aan de pogingen om het muntwezen te hervormen en de credietinstellingen niet slechts uit te breiden, maar ook beter aan hare bestemming te doen beantwoorden. Vestigt bovenal het oog op de tariefhervormingen en de trapsgewijze afschaffing van beschermende regten, die bijna in alle landen van Europa en zelfs in Amerika plaats grijpen. Overal worden langzamerhand maar stelselmatig de banden losgemaakt, die handel en nijverheid belemmerden. De geest van associatie, die aan onze eeuw eigen is, heeft zich ook op dit gebied doen gelden en zelfs Europesche congressen in het leven geroepen, uitsluitend aan de overweging van staathuishoudkundige vraagstukken toegewijd. Overal vormen zich vereenigingen, met het edele doel om de beginselen der wetenschap meer en meer te doen zegevieren, en de tijd is niet verre, waarop zij door de regeringen van alle beschaafde natiën als de ware grondslagen der nijverheidspolitiek beschouwd en gehuldigd zullen worden.

Bij den dikwerf heftigen en hardnekkigen tegenstand van het kortzigtige eigenbelang, dat bij de voortduring van dwaling en onregt ten koste van

het algemeene welzijn zijne rekening vindt, zou zulk een snelle en volkomene zegepraal echter bijkans onbegrijpelijk zijn, indien de staathuishoudkunde zich uitsluitend van hare stoffelijke zijde, als een middel tot bevordering van bloot materiëele welvaart, kon aanbevelen. Doch het is haar bijzonder voorregt, G. T., niet slechts met de laagste maar ook met de hoogste wetten der menschelijke natuur in de naauwste betrekking te staan, en zoowel aan godsdienst en zedelijkheid als aan staats- en volkenregt den krachtigsten steun te verleenen. Reeds achttienhonderd jaren geleden werd door CHRISTUS de verhevene waarheid verkondigd, dat alle menschen kinderen zijn van denzelfden Hemelschen Vader, geschapen naar Zijn beeld en tot volkomene ontwikkeling van hun onsterfelijken geest geroepen. Welke gevolgtrekking is eenvoudiger en natuurlijker dan deze, dat allen geregtigd zijn tot het vrije gebruik der krachten en vermogens, die hun door God tot vervulling hunner aardsche behoeften en tot bereiking hunner bestemming voor de eeuwigheid geschonken zijn? Toch bleef de slavernij in hare afschuwelijkste gedaante in de volkplantingen der meest beschaafde natiën die verhevene waarheid als in het aangezigt slaan, en werd hare afschaffing door geen regering in ernstige overweging genomen, voordat het bewijs geleverd was, dat de gruwelijke verkrachting der persoonlijkheid, die met slavenhandel en slavenarbeid gepaard gaat, niet slechts de ziel beiden van den meester en den slaaf verpest, maar ook voor de materiëele welvaart op den duur vergiftige vruchten draagt. Vraagt men aan de staathuishoudkunde naar den weg om rijk te worden of zich althans tegen armoede te vrijwaren: haar antwoord is eene aansporing tot arbeidzaamheid en spaarzaamheid, tot matigheid en zelfbeheersching. Krachtig word het regt van eigendom, als de onmisbare voorwaarde tot ontwikkeling der welvaart, door haar gehandhaafd en zoowel tegen socialisme als tegen communisme verdedigd. Zonder zich met godsdienststelsels in te laten, leert zij als op elke bladzijde harer geschiedenis, dat geloofsdwang en onverdraagzaamheid ook aan het stoffelijke welzijn eener natie knagen. Terwijl zij hare leerstellingen en voorschriften op de zelfliefde doet rusten, als de krachtigste drijfveer van het menschelijk gemoed, stelt zij tevens de schoone natuurwet in een helder licht, volgens welke ieder door de behartiging van zijn eigen belang gedreven wordt om met de bijzondere

vermogens, die hem geschonken zijn, het algemeene welzijn te bevorderen. Over welk onderwerp zij ook geraadpleegd moge worden, steeds stemmen hare lessen volkomen met de eenvoudige maar beteekenisvolle zedewet overeen, waarin de Christen al zijne pligten jegens de maatschappij zamenvat: opregte en verlichte liefde tot den naaste. Stelt zij zich tot taak, de oorzaken van het pauperisme op te sporen, dan brengt zij nieuwe bewijzen aan den dag tot bevestiging der waarheid, dat een betere toestand der maatschappij niet alleen en zelfs niet voornamelijk van regeringsvormen en regeringsmaatregelen, maar vooral van zedelijken vooruitgang, van ernstigen en volhardenden strijd tegen zonde en dwaling te wachten is. Wie kan de heilrijke vruchten berekenen, welke zij voor de ontwikkeling van het volkenregt zal dragen, door de overtuiging te vestigen, dat de stoffelijke belangen der onderscheidene natiën niet vijandig tegen elkander overstaan, maar dat de welvaart van het eene land onafscheidelijk met die der overige verbonden is? En wanneer zij op eerbiediging van de natuurlijke, uit den aard van den mensch en de zamenleving voortspruitende wetten dringt, die de voortbrenging en verdeeling der goederen regelen; wanneer zij naast de handhaving van veiligheid en regt, vrijheid van arbeid vordert en vrijheid van mededinging; wanneer zij tegen elke willekeurige regeling van handel en nijverheid met nadruk hare stem verheft: mag zij dan geen krachtige bondgenoote heeten der regtmatige zucht naar burgerlijke vrijheid?

Eene wetenschap, die zich van zoovele zijden aanbeveelt, heeft voorzeker regt als een der grondzuilen van vrijheid en orde, van welvaart en beschaving beschouwd te worden. Hoezeer moeten wij ons dan verheugen, dat hare beoefening en toepassing in de laatste jaren ook in ons vaderland met reuzenschreden is vooruit gegaan. Wilt gij bewijzen, G. T.? Ik heb u slechts het jaar 1850 te herinneren, waarin ons muntstelsel naar de eischen der wetenschap hervormd en het vruchtbare beginsel van onbeperkte mededinging in handel en scheepvaart in onze wetgeving is opgenomen. Sints dien tijd heeft bijkans elk jaar op de overblijfselen van vroeger gepleegd onregt en verouderde dwalingen nieuwe overwinningen behaald; en zelfs ten opzigte van onze koloniale politiek, die reeds op zoo menig punt gunstig afsteekt bij het stelsel der Oost-Indische compa-

gnie, begroeten wij met vreugde de morgenschemering van een nog beteren dag, waarin de duur gekochte ondervinding der voorvaderen met ernst ter harte genomen en de lessen der wetenschap uit overtuiging toegepast zullen worden. Zoo mogen wij de hoop koesteren, dat ons dierbaar vaderland, onder de leiding van den Almagtigen God, die het lot van staten en volken met de hoogste wijsheid en liefde regelt, met vernieuwde levenskracht eene schoone toekomst tegengaat.

Edel Grootachtbare Heeren Curatoren dezer hoogeschool! Aan uwe keuze, door onzen geëerbiedigden koning bekrachtigd, heb ik het te danken, dat het voortaan mijne levenstaak zal zijn, door het onderwijs van zeer gewigtige wetenschappen tot bevordering van Nederland's welzijn en bloei mede te werken. Gij hebt mij niet onwaardig gekeurd de schoonste betrekking te bekleeden, welke aan hem te beurt kan vallen, die het vaderland innig lief heeft en tevens zijn lust vindt in het beoefenen van wetenschap. Hoe zal ik woorden vinden om het gevoel van erkentelijkheid uit te drukken, dat mij den boezem vervult? Doch ik weet het, niet door ijdele betuigingen maar door daden verlangt gij uw vereerend vertrouwen geregtvaardigd te zien. Ontvangt in dit plegtig oogenblik de verzekering, dat het de vurigste wensch van mijn hart is, uwe verwachting niet teleur te stellen. Wel gevoel ik levendig hoeveel mij nog ontbreekt om den mij door u aangewezen arbeid naar eisch te volbrengen. Op het uitgebreide gebied der staatswetenschappen is nog zoo menig veld, waarop ik naauwelijks de eerste schreden heb gezet, en het is niet zonder schroom, dat ik de geringheid mijner krachten met de grootschheid mijner taak vergelijk. Doch de gedachte geeft mij moed, dat gij van mij niet meer zult vorderen dan ik door onvermoeiden ijver in staat zal zijn te geven. Voorzeker, indien liefde voor de wetenschap en liefde voor het vaderland, indien hooge ingenomenheid met den werkkring, die mij wacht, eenigen waarborg kunnen geven voor naauwgezette pligtsvervulling, dan mag ik de hoop voeden, dat ik uw vertrouwen niet geheel beschamen zal. Ik aanvaard dien werkkring met de ootmoedige bede in het hart, dat

God mij wijsheid en kracht moge schenken, om dien in het belang der studerende jongelingschap en tot heil des vaderlands te vervullen. Ik aanvaard dien tevens, Edel Grootachtbare Heeren! met vertrouwen op uwe welwillendheid en op uwe veelvermogende ondersteuning tot uitbreiding der hulpmiddelen van het onderwijs. Moge deze hoogeschool onder uw bestuur voortdurend in bloei toenemen, en steeds een brandpunt zijn van ware beschaving en verlichting, waaruit de weldadige stralen der wetenschap zich over het gansche vaderland verspreiden!

Hooggeleerde Heeren, Zeer Geachte Ambtgenooten! Hoezeer word ik door tegenstrijdige gevoelens geschokt, nu ik u met dien naam begroeten mag! Hoe zwelt mij de borst van hooggestemde vreugde, dat ik het regt verworven heb in uw midden zitting te nemen! Wanneer ik echter het oog laat gaan over uw achtbare rij en zoovelen voor mij zie, aan wier buitengewone talenten en rustelooze werkzaamheid niet slechts deze hoogeschool maar het vaderland en de wetenschap veel verschuldigd zijn, dan rijst een twijfel in mij op, of het mij gelukken zal onder u eene niet geheel onwaardige plaats in te nemen. Doch de hoop bezielt mij, dat gij mijne pogingen daartoe met welwillendheid beoordeelen en naar vermogen ondersteunen zult. De roem der vriendschappelijke verhouding, die een der schoonste sieraden uitmaakt van uwen kring, was reeds tot mij doorgedrongen, voordat ik vermoeden kon, dat het voorregt mij verleend zou worden zelf daarvan de aangename vruchten te plukken. Hoe de werkkring, die mij hier werd aangeboden, mij ook toe mogt lagchen: niet zonder diep gevoelden weemoed heb ik de plaats vaarwel gezegd, waar ik van mijne vroegste jeugd zoo oneindig veel goeds genoten heb, waar Gods zegen in hooge mate op mij en de mijnen heeft gerust, waar ik zoovele dierbare betrekkingen, zoovele trouwe vrienden achterlaat. Thans, in eene mij nog vreemde omgeving verplaatst, tot andere en meer gewigtige werkzaamheden geroepen en onbekend met de eigenaardige moeijelijkheden, welke daaraan verbonden zijn, sta ik als aan den ingang van een nieuw tijdperk van mijn leven. Een beklemmend gevoel van eenzaamheid zou mij welligt overmeesteren, indien ik niet reeds bij erva-

ring wist, dat ik op uwe belangstelling, op uwen bijstand, op uwe voorlichting rekenen mag. Hoevele blijken van vriendschappelijke gezindheid zijn mij, die u allen bijkans even vreemd was, reeds te beurt gevallen! Ontvangt daarvoor mijn opregten dank, en weest verzekerd dat ik er den hoogsten prijs op stellen zal, in uwe vriendschap te mogen deelen. Neemt mij in uw midden op als een jongeren broeder, die, zonder reeds uwe ervaring en uwe verdiensten te bezitten, met u naar hetzelfde doel wil streven, en al zijne krachten zal inspannen om u in naauwgezette beoefening der wetenschap te evenaren.

Nooit zal ik, hooggeachte (J. W.) Ermerins! de voorkomende welwillendheid vergeten, waarmede gij mij bij mijn vorig bezoek aan Gruno's veste onder uw gastvrij dak ontvangen hebt. Gij, sints vele jaren de vriend van mijn geliefden vader, hebt uwe vriendschap terstond en ongevraagd geschonken aan den u toen nog onbekenden zoon. Uw gevoelig hart begreep hoeveel waarde het voor hem hebben moest, reeds dadelijk bij zijne komst in de hem vreemde stad te weten, waar gulle hartelijkheid hem wachten, waar onvermoeide hulpvaardigheid hem bijstaan, waar rijpe ervaring hem voorlichten zou. Het is mij eene behoefte u daarvoor nogmaals in het openbaar mijn innigen dank te betuigen. Blijf steeds voor mij dezelfde, dien gij u van den aanvang onzer kennismaking hebt betoond.

Hooggeleerde Heer Philipse! Behoef ik het nog uit te spreken, hoezeer ik de bewijzen van welwillendheid waardeer, die gij mij als uw aanstaanden ambtgenoot reeds bewezen hebt? De vermeerdering van het getal der hoogleeraren in uwe faculteit en de feestelijke plegtigheid dezer dagen kunnen voor u, hoezeer de bloei dezer hoogeschool u ook ter harte gaat, geen bronnen van onvermengde vreugde zijn. Thans voorzeker gevoelt gij levendig het gemis der beide mannen, die gedurende eene reeks van jaren met u tot de vorming van degelijke en ontwikkelde regtsgeleerden hebben zamengewerkt, en die door overeenstemming in denkwijze en gezindheid, door gelijken ijver voor de wetenschap, door getrouwe en beproefde vriendschap ten naauwste met u verbonden waren. In de volle kracht van den mannelijken leeftijd werd de onvergetelijke Star Numan door den dood

van uwe zijde weggerukt; en uw andere ambtgenoot, wiens tegenwoordigheid te dezer plaatse mij verheugt en vereert, achtte zich ter zelfder tijd verpligt de taak, die voor zijne verzwakte gezondheid en klimmende jaren te zwaar werd, aan jeugdiger krachten toe te vertrouwen. Zoo zijt gij alleen van het drietal vrienden overgebleven, en de ledige plaatsen in de regtsgeleerde faculteit zijn thans door anderen ingenomen. Doch is het u niet eene streelende gewaarwording, en tevens de beste vergoeding voor de geledene verliezen, twee uwer voormalige leerlingen als ambtgenooten naast u te zien? Wat mij aangaat, hoewel ik, aan eene andere hoogeschool opgevoed, uw voortreffelijk onderwijs niet genoten heb, wees verzekerd dat ook ik het op hoogen prijs stel, in u een voorbeeld te bezitten van echte wetenschappelijkheid en naauwgezette pligtsbetrachting, en onder uwe leiding mijn niewen loopbaan te aanvaarden! Vergun mij daarbij op den steun uwer voorlichting en medewerking te mogen rekenen! Uwe achting en vriendschap meer en meer waardig te worden, zal mijn ernstig streven zijn.

Hooggeleerde Heeren Faure en Gratama! Voorzeker acht gij de betuiging overbodig, dat ik het mij tot eere reken naast u zitting te nemen in de regtsgeleerde faculteit aan deze hoogeschool; naast u, hooggeachte Faure, die, toen wij elkander drie jaren geleden voor het eerst ontmoetten, geenzins vermoedende waar en in welke betrekking wij elkander zouden wedervinden, reeds als scherpzinnig beoefenaar van het hedendaagsche regt een welverdienden roem verworven hadt; naast u, hooggeachte Gratama! aan wiens bekwame hand de zamenstelling van een nieuw strafwetboek overeenkomstig de eischen der wetenschap was toevertrouwd, toen u, te gelijk met mij, een nog hooger bestemming werd aangewezen. Als lid derzelfde faculteit met u en den door ons evenzeer hooggeschatten Philipse werkzaam te zijn, is een voorregt, dat ik te meer waardeer, daar ik het streelende voorgevoel koester dat ware vriendschap, op wederzijdsche achting gegrond, ons steeds naauwer vereenigen en onze gemeenschappelijke taak zoowel aangenamer als ligter maken zal.

Edele jongelingen, kweekelingen dezer hoogeschool! Gij hebt gehoord

door welke middelen ons vaderland in vroeger dagen bloeijend en magtig is geworden; en voorzeker, bij de herdenking van de grootsche daden onzer voorvaderen heeft uw hart sneller geklopt, en is de vurige wensch bij u opgerezen, dat Nederland steeds de zetel zij van welvaart en beschaving, en zoowel door de voortreffelijkheid zijner instellingen en de doelmatigheid van zijn bestuur, als door den degelijken en opgewekten zin zijner burgers, eene eervolle plaats onder de meest ontwikkelde natiën blijve innemen. Welnu, de verwezenlijking van dien wensch zal grootendeels van u zelven afhangen. In welke betrekking gij ook later tot welzijn der maatschappij zult werkzaam zijn, uwe denkbeelden en gevoelens zullen op de openbare meening een krachtigen invloed uitoefenen en daardoor eene hooge beteekenis verkrijgen voor de toekomst des vaderlands. Zoo gij de overtuiging koestert, dat vrijheid, zoowel op het gebied van geestelijke als van stoffelijke werkzaamheid, de onmisbare voorwaarde is tot krachtige en veelzijdige ontwikkeling der natie, doch tevens de gevaren kent, welke aan eene miskenning van den waren aard dier vrijheid verbonden zijn; zoo gij inziet dat het welzijn van den staat hoofdzakelijk van den ernst, de bekwaamheid, de werkzaamheid en de geestkracht zijner burgers afhankelijk is; zoo gij doordrongen zijt van de waarheid, dat op den weg van den vooruitgang de reiniging van het gemoed gelijken tred moet houden met de beschaving van het verstand, en dat zoowel materiëele welvaart als wetenschappelijke ontwikkeling weinig waarborgen van duurzaamheid en vruchtbaarheid aanbieden, wanneer zij niet steunen op den grondslag van zuivere zedelijkheid en verlichten godsdienstzin: dan zult gij krachtdadig medewerken, niet slechts tot bevordering van den bloei des vaderlands, maar ook tot uitbreiding van het rijk van waarheid en liefde, van vrijheid en regt op aarde. Gij inzonderheid, die u meer bepaaldelijk aan de beoefening der regtsgeleerde wetenschappen toewijdt: van u hangt voor een aanmerkelijk gedeelte de toekomst van Nederland af. Gij bereidt u voor om in onderscheidene betrekkingen den staat te dienen, en mij is de schoone taak aangewezen, om u daarbij voor te lichten en behulpzaam te zijn. O, dat wij nimmer vergeten wat het vaderland van ons vorderen mag! Moge de vriendschapsband, die ik met u hoop aan te knoopen, in gelijke liefde voor vaderland en wetenschap een onwankelba-

ren grondslag vinden! Beschouwt mij, die u nog slechts weinig in leeftijd en ervaring vooruit ben, als een ouderen vriend, wiens pligt niet alleen, maar ook wiens lust het is, voor u te lèven en te werken. Hoezeer zou ik wenschen u daardoor, voor zooverre het de mij toevertrouwde wetenschappen betreft, eenigermate het gemis te vergoeden van den uitstekenden man, die niet alleen door zijne veelomvattende geleerdheid en onvermoeide werkzaamheid uwe achting, maar ook door zijne levendige belangstelling in uw welzijn en uwe studiën en door zijn aangenamen en vriendschappelijken omgang uwe genegenheid in hooge mate verworven had. Doch ook al mag ik de hoop niet voeden om STAR NUMAN in alle opzigten te evenaren, laat mij het vertrouwen koesteren dat het mij evenzeer gelukken zal u liefde en eerbied in te boezemen voor de gewigtige wetenschappen, tot wier beoefening ik geroepen ben u aan te sporen. Dan zullen wij met eendragtigen zin te zamen arbeiden tot ontwikkeling van ons zelven, tot bevordering en verspreiding der wetenschap, tot verhooging van den bloei dezer hoogeschool, tot vermeerdering van het welzijn van ons dierbaar vaderland.

ORDO LECTIONUM,

IN ACADEMIA GRONINGANA

HABENDARUM

INDE A DIE I M. SEPT. ANNI CIƆIƆCCCLVII AD FERIAS AESTIVAS ANNI CIƆIƆCCCLVIII.

IN FACULTATE DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

HERMANNUS CHRISTIANUS VAN HALL die Veneris, hora VIII et IX, autumnali et aestivo tempore etiam die Martis, Iovis et Saturni, hora VIII, *elementa Botanices* illustrabit; *Botanices sublimioris* selecta quaedam capita tradet die Martis, hora I; die Mercurii hora IX et X aget de plantis *medicinalibus* aliisque vario respectu *utilibus*, sive de *Botanica applicata*, ordine Familiarum naturalium; die Saturni autem, hora X et XI, *Oeconomiam ruralem* docebit. Post ferias Paschales et mense Septembri, alternis dierum hebdomadibus, die *Mercurii* hora matutina VII *excursionibus botanicis* praeërit.

IANUS GUILIELMUS ERMERINS diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XI, *Arithmetices*, *Algebrae*, *Geometriae* et *Trigonometriae planae* elementa explicabit; *Physicam experimentalem* docebit die Mercurii, hora I, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII, *Physicam theoreticam* universe, aut selecta eius capita, provectioribus discipulis exponet. De *Matheseos elementis* disquisitio habebitur diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora pomeridiana III.

NICOLAUS MULDER die Lunae, hora X, *Zoologiae elementa* die Martis, hora X et XII, *Historiam Mammalium et Avium naturalem* docebit; diebus Veneris et Saturni, hora XI, *Anatomen animalium comparatam* tradet. *Exercitiis zoologicis* et *zootomicis practicis* quotidie praeërit.

GUILIELMUS ADRIANUS ENSCHEDÉ diebus Iovis et Saturni, hora IX, *Stereometriam* et *Trigonometriam sphaericam* docebit; selecta *Algebrae* capita

exponet diebus Lunae et Martis, hora XI; *Astronomiae elementa* tradet die Mercurii, hora I, et die Iovis, hora pomeridiana VI; *Geometriam analyticam*, *Calculum differentialem* et *intregalem*, *Mechanicam analyticam* exponet horis commilitonibus commodis; *Exercitia mathematica* futurorum Praeceptorum moderabitur horis postea indicandis.

PETRUS IOHANNES VAN KERCKHOFF diebus Lunae et Martis, hora IX, die vero Mercurii, horis XI et XII, *Chemiam anorganicam* docebit; diebus Iovis, hora XI, et Saturni, hora X, *Chemiam corporum organicorum* exponet; diebus Lunae, hora XII, et Iovis, hora X, *Chemiam pharmaceuticam* tradet; *Chemiae technologicae capita* in usum publicum explicabit diebus Lunae et Martis, hora pomeridiana VI; *Chemiam practicam* docebit et *Exercitia analytica* in Laboratorio moderabitur quotidie.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

FREDERICUS CHRISTIANUS DE GREUVE diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora XI, *Logicam* docebit; diebus autem Iovis, Veneris et Saturni, hora IX, *Historiam Philosophiae antiquae* exponet; iisdem diebus, hora X, *Metaphysicam* tradet; *Encyclopaediam*, *Ethicam*, aliamve *Philosophiae* partem hora auditoribus commoda explicabit. Cum provectioribus KANTII et KINKERI *philosophandi rationem* interpretabitur.

IOSUA IOANNES PHILIPPUS VALETON *Antiquitatem Hebraïcam* explicabit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Librum* DEUTERONOMII interpretabitur diebus iisdem, hora XI; *Elementa Grammatices Hebraïcae*, additis exercitiis analyticis, tradet die Iovis, hora XII, et Veneris, hora IX et XII; *Grammaticam linguarum Semiticarum comparatam*, additis exercitiis analyticis Arabicis et Aramaeis, exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII; PSALMOS selectos interpretabitur die Saturni, hora IX. Cum provectioribus KOSEGARTENII *Chrestomathiam* privatim leget die Iovis, hora VI, et *Chrestomathiam Kirschianam a* BERNSTEINIO *editam* eodem die, hora VII.

GUILIELMUS IOSEPHUS ANDREAS IONCKBLOET *Historiam Patriae politicam* exponet diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora XII; *Linguam Literasque Belgicas* explicabit et *Eloquentiae* praecepta tradet diebus Lunae, Martis et

Mercurii, hora XII; *Exercitia practica* moderabitur die Martis, hora I; selecta Vondelii et Hoofdii carmina interpretabitur diebus Lunae et Iovis, hora I; Shaksperii, Racinii, Goethii et Schillerii selectas tragoedias aesthetice tractabit diebus Mercurii et Veneris, hora I; *Exercitia oratoria* moderabitur diebus Lunae et Iovis, hora VI p. m.

GUILIELMUS HECKER diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX, *Caroli Magni vitam et res gestas* duce EINARDO enarrabit; post ferias hibernas *politicarum, quae dicuntur, partium in Graeciae civitatibus obviarum rationes* exponet; *Antiquitates Romanas* tradet iisdem diebus, hora X; *Antiquitates Graecas* iisdem diebus, hora VIII.

CORNELIUS MARINUS FRANCKEN diebus Iovis, Veneris, Saturni, hora X, interpretabitur LIVII *Historiarum librum* XXI, CATULLI et TIBULLI *carmina selecta*; iisdem diebus, hora I, HERODOTI *historiarum librum* I, SOPHOCLIS *Oedipum Regem*; die Iovis et Veneris, hora XI, de *historia poësis Graecae* exponet privatim. Die Lunae et Mercurii, hora I, *Paedagogicen* tradet, adiunctis Latine scribendi et disserendi exercitiis.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

PETRUS HOFSTEDE DE GROOT diebus Lunae, hora VIII, Martis, hora X, et Mercurii, hora VIII, *Historiam Ecclesiae Christianae*, secundum *Lineamenta*, a se typis divulgata, enarrabit; diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora X, *Dogmaticam et Apologeticam Christianam*, secundum *Compendium* a L. G. PAREAU et se editum, exponet; diebus Lunae et Mercurii, hora IX, et Martis, hora XI, *Theologiam Naturalem*, secundum *Compendium* a se editum, tradet; die Mercurii et Veneris hora I *Theologiam Biblicam* explicabit.

LUDOVICUS GERLACHUS PAREAU diebus Iovis et Veneris, hora XI, *Encyclopaediam Theologi Christiani*, secundum *Compendium*, a P. HOFSTEDE DE GROOT et se editum, exponet; diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora XII, secundum *Compendium* suum typis expressum, in *Theologiam Christianam moralem* inquiret; diebus Lunae atque Veneris, hora XII, et die Martis, hora I, loca nonnulla *Hermeneutices sacrae*, secundum *Compendium* suum, typis editum, tractabit et quaedam *Carmina Hebraïca* cum Commi-

litonibus interpretabitur; die Lunae, hora I, et Mercurii, hora XI, aget de *Critica et de Historia librorum Veteris Foederis.*

Guilielmus Muurling die Lunae, hora XI, et die Iovis, hora I, aget *de Historia et de Critica librorum Novi Foederis*; die Martis, hora IX, *Euangelium* Iohannis, inde a capite XIII, et diebus Iovis et Veneris, hora IX, *Epistolam* Pauli *ad* Timotheum *secundam*, eiusdemque ad Titum *Epistolam* cum Commilitonibus interpretabitur; diebus Martis et Veneris, hora VIII, et die Iovis, hora X, *Theologiam Practicam* tradet, secundum *Compendium* suum, typis editum; die Veneris, hora IV dimidiata, *exercitia Homiletica*, et die Saturni, hora XI, *exercitia* provectiorum *Catechetica*, cum pueris instituenda, moderabitur.

Disputationibus cum publicis tum privatis de *Locis Theologicis*, die Mercurii, hora III, suis vicibus praeërunt Theologiae Professores.

IN FACULTATE IURIDICA.

Henricus Nienhuis diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora XII, locum *de foro competente in causis civilibus*, ipsiusque *Processus Civilis* cum principia tum praecepta exponet, ratione maxime habita iuris, quo utimur: quibus, post ferias hyemales, adiunget *Exercitationes forenses.*

Iacobus Hermannus Philipse diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora X, *Institutiones* Iustiniani explicabit; die Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XI, mense vero Maio, Iunio et Septembri, iisdem diebus, hora VIII, selectos *Pandectarum* locos tractabit; die Lunae, hora IX et X, die Martis, hora IX, *Historiam Iuris Romani* enarrabit; die Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX, *Encyclopaediam et Methodologiam Iuris* tradet.

Rembt Tobias Hugo Petrus Librecht Alexander van Boneval Faure diebus Lunae, Martis, Mercurii, et Saturni, hora XI, *Ius Civile hodiernum*, iisdemque diebus, excepto die Mercurii, hora XII, *Ius Mercatorium* explicabit. *Leges de* iis *tributis*, quorum ratio maxime cum iure privato coniuncta est, interpretabitur horis postea constituendis.

Lectiones de Iure Naturali, Publico ac Gentium, de Delictis et Poenis, item de Codicis Criminalis interpretatione caet. postea indicabuntur.

Disputationibus publicis et privatis lubenter praeërunt Iuris Professores.

IN FACULTATE MEDICA.

IACOBUS BAART DE LA FAILLE diebus Mercurii et Iovis hora VIII, et Saturni hora IX, sed post ferias Paschales, diebus Mercurii et Iovis hora VIII, Veneris et Saturni hora VII, *Artem Obstetriciam Theoreticam et Practicam* exponet, et in Nosocomio ad parturientium lectos practice instituet: — diebus Lunae et Martis hora VIII, *Artis Obstetriciae partem Technicam* docebit: — *Therapiam Specialem* morborum tradet diebus Lunae, Martis et Mercurii hora IX, et post ferias Paschales diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis hora VII, et Lunae et Mercurii hora IX: — diebus Mercurii hora X, et Saturni hora VIII, *Medicinam Forensem* docebit: — diebus Lunae, Iovis et Saturni hora X ad XII, ceteris diebus hora XI ad XII, in Nosocomio Academico *Clinicis exercitationibus* vacabit.

FRANCISCUS ZACHARIAS ERMERINS *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis et Saturni, hora IX; *Histologiam*, diebus Lunae, Mercurii et Iovis, hora XI; *Anatomiam pathologicam*, die Martis, hora XI, die Veneris, hora VIII et X. *Exercitationibus clinicis* in Nosocomio quotidie vacabit, hora I.

IANUS HISSINK IANSEN *Chirurgiam* docebit die Martis, hora X, diebus Iovis et Veneris, hora IX, et post ferias Paschales etiam die Saturni, hora IX; *Doctrinam de morbis oculorum* tradet diebus Mercurii et Saturni, hora XII; *Clinicis exercitationibus* in Nosocomio Academico vacabit diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, hora XII; *Anatomen corporis humani* exponet diebus Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora IV; *Dissectionibus cadaverum anatomicis* tempore opportuno instituendis quotidie praeërit.

ISAACUS VAN DEEN *Physiologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora VIII; *Physiologiam specialem et experimentalem* diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora VIII, et die Martis, hora XI—I; *Remediorum effectum et therapeuticum usum*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora X; *Pharmacognosin et Pharmacologiam experimentalem*, die Iovis et Saturni, hora X, et die Veneris, hora IX; *Diaeteticam et Politiam medicam* die Lunae et Mercurii, hora IV, *Morbos systematis nervosi* diebus deinde indicandis; *Indagationibus physiologicis* in Laboratorio Physiologico quotidie praeërit.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ACADEMIA GRONINGANA

DIE XXXI DECEMBRIS CIↃIↃCCCLVII.

In Facultate		Theologica	43.
〃	〃	Phil. Theor. et Lit. Hum.	51.
〃	〃	Iuridica	55.
〃	〃	Medica	33.
〃	〃	Disc. Math. et Phys.	13.
			195.

DOCTORES CREATI

IN ACADEMIA GRONINGANA,

INDE A DIE VIII OCTOBRIS CIƆIƆCCCLVII AD XIV OCTOBRIS CIƆIƆCCCLVIII.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

1858.

d. 25 Iun. Ianus Lambertus de Boer, Workumensis Frisius, publice defensa dissertatione *de 2 Sam. VII vaticiniorum Messaniorum fonte*, Theol. Doct,, *magna cum laude*.

IN FACULTATE PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

1858.

d. 12 Iun. Iustinus Adrianus van Gennep, Groninganus, Iur. Rom. et Hod. Doct., publico et Latino sermone defenso specimine inaugurali vernacula lingua scripto *over Simon Renard*, Phil. Theor. et Lit. Hum. Doct., *cum laude*.

IN FACULTATE IURIDICA.

1857.

d. 14 Oct. Regnerus Tjaarda Mees, Appingedamensis, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

d. 14 Nov. Guilielmus Meursinge, ex pago Eext Drenthinus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

Eodem die. Fredericus Alexander Robbertus Arnoldus van Ittersum, Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

d. 2 Dec. Petrus Adrianus Bergsma, ex pago Idaart Frisius, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. Lambertus Kymmell, ex pago Havelte Drenthinus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

d. 16 Dec. Lambertus Vos, Assena-Drenthinus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

Eodem die. Wytze de Vries Schultze, Leovardiensis, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

1858.

d. 11 Ian. Albertus Nap, Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

d. 18 Ian. Iustinus Adrianus van Gennep, Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

d. 25 Mart. Ianus Aldricus Sluis, Assena-Drenthinus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Jur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

Eodem die. Isaacus Roessingh, ex pago Gasselter Nyeveen Drenthinus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude*.

d. 17 Iun. Ioannes Ruardi van Royen, ex pago Onderdendam Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

d. 23 Iun. Guilielmus van der Tuuk, ex pago Noordlaren Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct.

d. 9 Oct. Edzard Johan Modderman, Groninganus, privatim defensis quaestionibus iuris inauguralibus, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

d. 11 Oct. Alexander Martinus Pareau, Groninganus, privatim defensa dissertatione vernacula lingua conscripta *over den intrest*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *cum laude*.

d. 12 Oct. Sebastianus Mattheus Sigismund de Ranitz, Groninganus, publice et Latino sermone defensa dissertatione lingua vernacula

conscripta *over art.* 68 *der Grondwet in verband met de geschiedenis van het Nederlandsche staatsregt beschouwd*, Iur. Rom. et Hod. Doct., *magna cum laude.*

IN FACULTATE MEDICA.

1857.

d. 31 Oct. SAMUEL ROBBERTUS DANIEL VAN WAGENINGEN, ex pago Jellum Frisius, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude.*

1858.

d. 30 Ian. IANUS ANTONIUS HENRICUS GOOSZEN, ex pago Eibergen Gelrus, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude.*

d. 6 Febr. PETRUS HERMANUS ASMAN, Leovardiensis, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *magna cum laude.*

d. 27 Febr. ALBERTUS JOHANNES DE GROOT, ex pago Vries Drenthinus, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude.*

d. 6 Mart. EVERARDUS IACOBUS VAN ROYEN, ex pago Onderdendam Groninganus, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct, *cum laude.*

d. 27 Mart. HENRICUS WICHERS, ex pago Middelstum Groninganus, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude.*

d. 17 April. GUILIELMUS KENT, Franequera-Frisius, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *magna cum laude.*

d. 1 Maii. HIERONYMUS ULFERDUS SCHLEURHOLTS, ex pago Bedum Groninganus, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude.*

Eodem die. NICOLAUS WESTENDORP BOERMA, ex pago 't Zandt Groninganus, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude.*

d. 22 Maii. Hermanus Rudolphus Boerma, ex pago 't Zandt Groninganus, Med. Doct., privatim defensis thesibus argumenti obstetricii, Art. Obst. Doct., *cum laude.*

d. 16 Iun. Arend Folmer, Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta *over het wezen van het Rheumatisme*, Med. Doct., *magna cum laude.*

d. 17 Iun. Iohannes Sophius Wichers. e pago Middelstum Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta *over de verkrommingen der beenderen en de daardoor teweeg gebragte misvormingen bij Rachitis*, Med. Doct., *magna cum laude.*

Eodem die. Nanko Roelof Hefting, Appingedamensis, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta *bevattende eenige opmerkingen over de verschijnselen van Apoplexie*, Med. Doct.

d. 23 Iun. Sibrandus Elzo Stratingh, Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta sub titulo: *Groningen als woonplaats beschouwd*, Med. Doct., *magna cum laude.*

d. 24 Iun. Henricus Beins, e pago Hoogezand Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta *over de galvanische polarisatie*, Med. Doct., *magna cum laude.*

Eodem die. Iacobus Ianus Beukema, e pago Niezijl Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta *over de lijkverstijving*, Med. Doct., *magna cum laude.*

d. 26 Iun. Ieen Iest, e pago Stiens Frisius, privatim defensa dissertatione vernacula lingua conscripta sub titulo: *iets over de werking der strychnine*, Med. Doct., *magna cum laude.*

Eodem die. Harm Reilingh D. fil., Groninganus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta sub titulo: *geschiedkundig-geneeskundige beschouwing der in de provincie Groningen epidemisch geheerscht hebbende tusschenpoozende koortsen sedert de* 11^e^ *eeuw*, Med. Doct., *magna cum laude.*

d. 3 Iul. Arend Hilbingh Prins, ex pago Gasselte Drenthinus, privatim defensa dissertatione lingua vernacula conscripta sub titulo: *beschrijving van een geval van carcinoma medullare testiculi*, Med. Doct.

ATHENAEUM ILLUSTRE

AMSTELODAMENSE.

NOMINA PROFESSORUM,

QUI

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

INDE A KAL. IAN. AD D. XXXI M. DEC. CIϽIϽCCCLVII

DOCENDI MUNUS OBIERUNT.

MEDICINAE.

GER. VROLIK, Prof. emeritus.
GUIL. VROLIK, Clar. Ord. Praeses a. 1857—1858.
I. VAN GEUNS.
C. B. TILANUS, Prof. honorarius.
P. H. SURINGAR, Prof. honorarius.
G. E. VOORHELM SCHNEEVOOGT, Prof. extraordinarius.

DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

F. A. G. MIQUEL.
C. I. MATTHES.
E. H. VON BAUMHAUER.

THEOLOGIAE.

G. MOLL.
F. I. DOMELA NIEUWENHUIS, } Proff. in Semin. Luther.
A. D. LOMAN, }
S. MULLER, emeritus, } Proff. in Semin. Teleiobapt.
I. VAN GILSE, }
S. HOEKSTRA, BEN. FIL. }
I. TIDEMAN, Prof. in Semin. Remonstr.

IURISPRUDENTIAE.

M. DES AMORIE VAN DER HOEVEN.
H. DE BOSCH KEMPER.

PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

I. BOSSCHA, Prof. emeritus.
H. BEYERMAN.
P. I. VETH.
I. C. G. BOOT.

ACTA ET GESTA

IN CONVENTIBUS CLARISSIMI ORDINIS PROFESSORUM

ATHENAEI ILLUSTRIS AMSTELODAMENSIS,

ANNO CIƆIƆCCCLVII.

Die 8 m. Ianuarii ordo universus convenit, ut audiret Praesidem suum Virum Cl. H. Beyerman in Auditorio diem natalem illustris Athenaei ante annos CCXXV conditi Belgico sermone celebrantem, simulque nuntiantem, studiosae iuventuti a Professoribus ad DCC florenos esse collatos ad coëmendos e vario disciplinarum genere libros, qui Bibliothecae urbis publicae copias augerent.

Die 17 m. Februarii Vir plurimum reverendus Sytse Hoekstra, Benedicti filius, Theol. Doctor, Theologiae in Teleiobaptistarum Seminario docendae munus auspicatus est oratione habita *de summae veritatis cognoscendae ratione atque via.*

Die 13 m. Iunii recitantur literae Curatorum, diei 31 Martis quae nuntiant in locum Viri Ampl. M. Wiardi Beckman, qui munus abdicavit, collegio adscriptum esse Virum Ampl. H. van Beeck Vollenhoven, Med. Doctorem.

Die 21 m. Iunii I. van Geuns, Professor extraordinarius, creatus est Professor ordinarius.

Die 17 m. Octobris Vir Cl. E. H. von Baumhauer ordini nuntiat Laboratorium chemicum publicis sumptibus exstructum esse et apertum iri die xxxvi Octobris.

SERIES LECTIONUM

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI ET IN SEMINARIIS

HABENDARUM INDE A DIE I M. OCT. A. CIƆIƆCCCLVII AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLVIII.

GUILIELMUS VROLIK

privatim *demonstrationes anatomicas* habebit, tempore hiemali, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora p. m. I;
docebit tempore vernali, *Zootomiam*, diebus Iovis, Veneris et Saturni, hora matutina X;
Osteologiam, tempore autumnali, iisdem diebus et horis;
Histiologiam et *Physiologiam*, iisdem diebus, hora IX et XI;
Methodum secandi, tempore hiemali quotidie.

GERARDUS VROLIK

Botanices et *Artis obstetriciae* studia promovere perget.

CHRISTIANUS BERNARDUS TILANUS

privatim docebit *Pathologiam* et *Therapiam Chirurgicam*, ter quavis hebdomade, hora XII;
Artem obstetriciam, tribus reliquis diebus, hora XII;
Examini aegrotantium et *artis exercitio* in Nosocomio Scholae Clinicae praeerit diebus singulis, hora IX;
Enchireses medicas in cadavere demonstrabit, diebus et horis indicandis.

PETRUS HENRICUS SURINGAR

privatim *Pathologiam* et *Therapiam generalem* docebit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora p. m. III;
Doctrinam morborum singularium interpretabitur, iisdem diebus, hora p. m. II;
Praxin medicam ad lectulos aegrotantium moderabitur, diebus singulis, hora matutina VIII.

IOANNES VAN GEUNS

privatim *Pathologiam generalem* docebit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora X;
Morborum signa indagandi methodum exponet, una cum exercitationibus clinicis, quotidie, hora XI—I;
Medicinam forensem tradet bis quavis hebdomade.

GUSTAVUS EDUARDUS VOORHELM SCHNEEVOOGT

privatim *Neuropathologiam* docebit et ad lectulos aegrotantium exponet, die Saturni hora XI—I.
Elementa psychiatriae exponet hora dein indicanda.

FREDERICUS ANTONIUS GUILIELMUS MIQUEL

publice tradet *Geologiam* soli Neerlandici; horis auditoribus commodis;
Plantarum in Coloniis Neerlandicis cultarum historiam botanicam et oeconomicam.
privatim *Pharmacologiam generalem et specialem*, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora XI;
Botanices Elementa, iisdem diebus, hora X;
Stirpium medicinalium, venenatarum et oeconomicarum historiam, ter per dierum hebdomadem;
Vegetabilia cryptogamica et *Oeconomiae ruralis elementa* explicare paratus erit.

CAROLUS IOANNES MATTHES

privatim docebit *Planimetriam* et *Trigonometriam rectilineam*, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX matutina;
Physicam experimentis illustratam, iisdem diebus, hora XI;
Stereometriam, inclusa *Trigonometria sphaerica*, in commodum Medicinae et Literarum studiosorum, diebus Iovis et Veneris, hora I;
Astronomiam Popularem quae dicitur, horis cum auditoribus constituendis.

EDUARDUS HENRICUS VON BAUMHAUER

privatim *Chemiam anorganicam* docebit, die Lunae, hora XII—II et diebus Martis et Mercurii, hora XII;
Chemiam organicam et Physiologicam, diebus Lunae, Martis et Mercurii, hora IX;
Chemiam analyticam docebit diebus Lunae, Mercurii et Veneris, hora II—IV.
in usum publicum *Alimentorum falsificationes indagandi methodum* exponet hora dein indicanda;
Chemiae technologicae capita exponet horis vespertinis dein indicandis;
Exercitia analytica in Laboratorio moderabitur quotidie horis IX—IV et horis vespertinis VI—X.

GUILIELMUS MOLL

privatim tradet *Exegesin Novi Foederis*, interpretanda *oratione, quam Jesus in monte habuit*, diebus Martis et Mercurii, hora X;
Historiam universalem Religionis et Ecclesiae Chr., diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora XI;
Theologiam dogmaticam, iisdem diebus, hora IX;
Studia ad *Introductionem in Theologiam* et ad *Historiam Ecclesiae Neërlandiae* pertinentia, et *Exercitationes Homileticas* moderabitur diebus et horis vespertinis deinceps indicandis.

MARTINUS DES AMORIE VAN DER HOEVEN

privatim *Ius civile Hollandicum* docebit, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX matutina;
Ius Mercatorium docebit, iisdem diebus, hora X;
Institutiones Imp. Iustiniani interpretabitur, iisdem diebus, hora XII;
Historiam Iuris Romani enarrabit, iisdem diebus, hora I;
Digestorum selecta capita tractabit, iisdem diebus hora II;

HIERONYMUS DE BOSCH KEMPER

privatim tradet *Encyclopaediam Iuris*, diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora IX;
Philosophiam Iuris, iisdem diebus, hora X;
Ius Criminale, iisdem diebus, hora XI;
Initia Oeconomiae politicae, diebus Martis et Mercurii, hora XII;
Historiam politicam Europae, iisdem diebus, hora I.

HUGO BEYERMAN

privatim *Rhetoricen* sive praecepta stili Belgici, additis belgice scribendi exercitationibus, tradet die Lunae, hora X—XII et die Saturni, hora IX—XI;
Historiam Patriae enarrabit, die Lunae, hora XII—II et die Saturni, hora XI—I;
Pronuntiationis sive *eloquentiae exterioris* exercitia moderabitur.

IOANNES BOSSCHA

Literarum et *Historiae* studia quovis alio modo quam lectionibus habendis promovere studebit.

PETRUS IOANNES VETH

privatim docebit *Introductionem in libros Veteris Foederis*, diebus Martis et Mercurii, hora VIII matutina;
Grammaticae Arabicae elementa, diebus Iovis et Veneris, hora VIII;

Antiquitates Hebraeas, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora IX;

Grammaticam Hebraeam, adiuncta libri Iudicum lectione, iisdem diebus, hora X;

Cum provectioribus tractabit *locos selectos e scriptoribus Arabicis, Syriacis et Rabbinicis*, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora III;

Logicam tradet, diebus Lunae et Saturni, hora VIII.

IOANNES CORNELIUS GERARDUS BOOT.

privatim *Antiquitates Romanas* tractabit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, hora XII;

Literas Latinas docebit explicans *Ciceronis Orat. pro Plancio*, *dialogum de Oratoribus*, *Iuvenalis Satiras selectas*, iisdem diebus, hora I;

E literis Graecis interpretabitur *Lysiae orationes*, *Sophoclis fabulam*, *Theocriti idyllia*, iisdem diebus, hora II.

ADRIANUS HEYNSIUS

Exercitationes ad illustrandas Physiologiam et Pathologiam moderabitur in Laboratorio his disciplinis dicato quotidie, hora XII—II.

FERDIN. IACOB. DOMELA NIEUWENHUIS,

Theol. Professor in Sem. Evangel.-Luther.,

Theologiam moralem tradet, diebus Iovis, hora X, et Veneris, hora IX—XI;

Theologiam Dogmaticam, diebus Martis et Mercurii, hora IX.

Exegesin practicam docebit, interpretando *Acta apostolorum*, diebus Martis, Mercurii, hora X, et Iovis, hora IX;

Exercitiis Oratoriis vacabit die Iovis, hora III, *Catecheticis*, die Martis, hora XI—I, *Colloquio homiletico*, die Martis, hora VI—VIII p. m.

Discipulis provectioribus Orationes sacras habentibus praeses aderit die Veneris, hora II.

ABRAHAMUS DIDERICUS LOMAN,

Theol. in Semin. Evang.-Luth. Professor,

Encyclopaediam et *Methodologiam Theologiae* docebit, diebus Martis et Mercurii, hora XII;

Historiam librorum Sacrorum N. T., duce Reuss, enarrare perget, diebus Mercurii, Iovis et Veneris, hora I;

Dogmatum historiam tradet, diebus Iovis et Veneris, hora XII;

Disputandi exercitia moderabitur, die Martis, hora I;

Privatim *selecta quaedam capita ad Theologiam Biblicam n. v. pertinentia* tractabit horis vespertinis deinceps indicandis.

SAMUEL MULLER,

Theol. Professor in Semin. Teleiobapt.,

Praecepta stili bene belgici in orationibus sacris dare sibi proponit;

Historiam literariam Teleiobaptistarum Neerlandiae enarrabit, horis auditoribus commodis, deinceps indicandis.

IANUS VAN GILSE,

Theol. Professor in Semin. Teleiobapt.,

Exegesin Veteris Testamenti tradet explicando libro, qui Salomonis Ecclesiastes inscribitur, diebus Martis et Mercurii, hora I—II;

Exegesin Novi Testamenti explicandis Epistolis Iohanneis, diebus Iovis et Veneris, hora I—II;

Historiam Ecclesiae docebit ita ut imprimis exponendis antiquissimorum Ecclesiae Patrum libris operam det, diebus Martis et Mercurii, hora II—III;

Artem homileticam tradet, die Veneris, hora II—III;
Exercitia oratoria moderabitur, die Lunae, hora III—IV;
Commilitonibus orationes sacras habentibus praeses aderit, die Iovis, hora II.

SYTSE HOEKSTRA BEN^TI FILIUS,
Theol. Professor in Semin. Teleiobapt.,

Theologiam christianam dogmaticam docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris, hora IX;
Disciplinam morum christianam tradet diebus Martis, Mercurii, hora X;
Historiae philosophiae theoreticae illam potissimum partem, quae continet Kantii philosophiam, diebus Martis, Mercurii, hora XI.

IOANNES TIDEMAN,
Theol. in Semin. Remonstr. Reform. Professor,

Introductionem in Theologiam Christianam tradet diebus Iovis et Veneris, hora X;
Theologiae Chr. Dogmaticae partem *Biblico-Evangelicam* docebit diebus Martis, Mercurii, hora I, Iovis et Veneris, hora XII; partem *critico-historicam* (Apologeticam et Symbolicam) diebus Martis et Mercurii, hora IX;
De *Euangelii Ministerio* eiusque *partibus diversis* aget, diebus Iovis et Veneris, hora IX;
Discipulis *Orationes sacras* habentibus praeses aderit, die Martis, hora II;
Exercitia Oratoria moderabitur, et de *Historia Biblica* eiusque *fontibus* cum discipulis colloquetur diebus et horis, sibi illisque commodis.

NUMERUS STUDIOSORUM

IN ILLUSTRI ATHENAEO AMSTELODAMENSI CONIUNCTISQUE CUM EO SEMINARIIS

DIE XXXI M. DECEMBRIS CIƆIƆCCCLVII.

In	Facultate	Theologiae	73.
〃	〃	Iurisprudentiae	53.
〃	〃	Literarum	3.
〃	〃	Medicinae	19.
〃	〃	Philosophiae	3.
			151.

ATHENAEUM

D A V E N T R I E N S E.

NOMINA PROFESSORUM ET LECTORIS

QUI

A. D. XVI FEBR. CIƆIƆCCCLVII A. D. XVI FEBR. CIƆIƆCCCVIII

DOCENDI MUNUS OBIERUNT

IN ILLUSTRI ATHENAEO DAVENTRIENSI.

V. S. M. VAN DER WILLIGEN, Mathes. et Phys. Prof., h. t. Rector Magn.
I. VERBURG, Theol. et Doctrin. Moralis Prof. honorarius.
P. BOSSCHA, Litt. Antiq. Prof. honorarius.
I. DUYMAER VAN TWIST, Iur. Prof.
M. I. COP, Chemiae Prof.
I. VAN VLOTEN, Litt. Belg. et Hist. Patriae Prof.
L. MULDER, Botan., Geol. et Oecon. ruralis Prof.
E. I. KIEHL, Litt. Antiq. Prof.
I. I. METZLAR, Litt. Hebr. et Antiq. Prof. extraord.

S. SUSAN, Litt. Hod. Lector.

ORATIO INAUGURALIS

DE

N. ET V. F. UNO ET VARIO,

QUAM HABUIT

I. I. METZLAR,

LITT. ET ANTIQ. HEBR. PROF. EXTRAORD.,

QUUM PUBLICE MUNUS SUSCEPERIT

IN ATHENAEO DAVENTRIENSI.

PRAESES ET CETERI HUIUS CIVITATIS MAGISTRATUS, VIRI AMPLISSIMI! NEC NON

HUIUS ATHENAEI CURATORES, VIRI PRUDENTISSIMI!

QUIQUE HIS COLLEGIIS AB ACTIS ESTIS, VIRI DILIGENTISSIMI!

RECTOR MAGNIFICE!

ARTIUM ET DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARISSIMI!

IUSTITIAE ANTISTITES, VIRI SEVERISSIMI, INTEGERRIMI!

RELIGIONIS INTERPRETES, VIRI HONORATISSIMI!

QUARUMVIS ARTIUM ET DOCTRINARUM DOCTORES, VIRI ERUDITISSIMI!

BONARUM ARTIUM STUDIOSI, IUVENES ORNATISSIMI!

OMNIUM ORDINUM CIVES, HOSPITES, AUDITORES EXOPTATISSIMI!

Ne exspectetis quaeso de oratione iam habenda, ut vobis doctrinae specimen qualecunque exhibeat, verum eam habeatis potius documentum quodammodo humanitatis. Non satis honestum enim esse putabam, si munus susciperem, et non, data occasione, aliquid, isti occasioni munerisque quo fungor rationi, conveniens, proferrem.

Mirabimini quae causa sit huius orationis latine habendae? In eo certe minime quaerendam esse censeam quod tam bene versatum me crederem, si crediderim unquam, in cognitione linguae, olim doctorum nuncupatae.

Verum, cui bono confessio ista, eaque vobis, inter quos cum adsint, quibus litteris humanioribus studium operamque dare et gaudium et officium est?

Audita enim hacce oratiuncula, vobis persuasum habebitis non hanc fuisse causam; tenuitatis hac in re mihi conscius sum. Non vereor tamen ne apud Iudices, qui fideliter artes non solum didicisse, verum etiam docuisse dici merentur, mihi exspectandum sit iudicium nimis severum; mixtum illud erit solita vestra humanitate atque benevolentia, cuius me indigere quam maxime sentio.

Cur autem latine dicam, haec causa est; primo, quod lingua latina tempori ac loco paullo accommodatior videtur. Dein, cum Iuvenibus, — fere dixerim: amicis, in colloquiis et lectionibus latine loqui solemus, idque in Iuvenum ipsorum commodum, quippe qui, cum tandem aliquando coram Moderamine ecclesiastico-Provinciali examini se offerunt, ex legis statuto tenentur et coguntur huius examinis partem, exegeticam dictam, latine eluctari; quorum multi gravatos quidem, minime certe adiutos istius lege praescriptae linguae usu se sentiunt. Eheu, revera plus semel, luce clarius quantas in angustias eius usu redigantur, conspiciebatur triste specimen. Iam, inde molestiam oriri et detrimenti quid concipi, quis est qui neget et mecum affirmare recuset?

Quae cum ita sint, visum est nobis, in nostris scilicet litteris, omnem isti rei curam intendere, ut, quoad eius fieri possit, gravis illa molestia, si non penitus dimoveatur, levius saltem feratur, atque adeo ab initio inde in usum inducere sermonem latinum. Iam, si causas consideretis allatas, num ita mirum vobis videtur cur illa, qua in privatis conventibus utimur lingua, nunc quoque publice utar, cum munus, mihi mandatum, auspicor?

De argumento seligendo non vehementer dubitavi. Consului simpliciter conditionem mihi propriam, nec non personam quam gero, eamque quodammodo duplicem [1]). Quis ego? Me scio Novi T. ministrum et, — cum Hebraeas litteras atque antiquitates docere mihi mandatum videam; hinc inde aliquatenus V. Foederis doctorem me nominari oportebat. Medium igitur quendam inter utrumque teneo locum. Non longe petitum itaque videtur aliquid de utroque proferre et quidem, quod in promptu et ad

[1]) Etsi in unum iure coniungendam.

manum quasi adest, de quo dubium vix movetur: de utriusque nexu et dissensu, sive brevius: *de Novo et V. F. uno et vario.*

Per totum eius ambitum, campum hunc tam longe lateque patentem, vobiscum perambulare; quaecunque in eo reperiantur, *accurate* exponere, me non posse confiteor. Lineamentis quibusdam rem adumbrare atque, huius loci ac temporis ratione habita, inprimis ad Vetus attendere Foedus, sufficiat!

A priori rem contemplantibus, nihil verosimilius videtur, quam Deum non nisi uno eodemque sensu paterno, quo efformaverit, ad unum quoque eundemque finem duxisse genus humanum. De alia conditione sensim sensimque in aliam transgredi videmus res omnes creatas. Nullibi pedis tanquam saltu, ab iis quae fuere ante ad ea quae iam sunt, properat providens Numinis cura. Sin vero locum obtinere videatur ut, puncto temporis, nonnulla subeant mutationem inexspectatam, cuius adspectus nos obstupefacit plerumque, e. g. ubi atra nubes lucidum fulmen repente peperit; iis nihilominus, quibus, physicarum rerum peritia, licet ad rerum origines adscendere, phaenomenorum ortum et progressum explorare, apparebit omnino nexum adfuisse causas inter et qui inde oriuntur, effectus, quo arcte cohaererent.

Haud secus in re nostra! Sub veteri iam latet N. Foedus. Ibi in nuce, hic in luce, videamus!

Sit venia verbo capiti cuique inscripto, sumtoque de arca foederis quae ferebatur. Agam igitur.

1°. De portatoribus.
Tum de eo *quod* portabatur.
Denique de modo *quo* portabatur.

I.

PORTATORES.

Historicis *illis* adstipulor, qui partem a se tractandam, proponere gaudent sub viri cuiusdam praestantis imagine, quem constat, in alicuius periodi rerum gestarum conditionem, habitum civilem s. moralem, maio-

rem vim exercuisse. Non secus ac si ista quaecunque historiae pars, eius summa certe ac praecipua, se adspectui praeberent in isto, prae aliis dominante et eminente homine; omniaque fere facta et fata alicuius populi, totiusve mundi, radiorum instar recurrere ad idem viderentur, de quo itidem exiisse dici potuerint centro. Sic et nobis sufficiet nuncupare nomen Abrahami, Mosis, Iesaiae; quorum quisque sui temporis partes egisse dicendus est.

Abrahami aetas etiamsi vetustate ab initio Novi F. longius quam Mosaïca distat, ipsa tamen eius indole, multo propior existimanda. Omissis enim ritibus sacris, legibusque isti Mosis tempori accommodatis, maximopere inter se convenire hanc V. periodum cum toto N. F. tempore atque sibi suaviter respondere vicissim, quisque videt. Nec aliud quid temporum lapsus effecisse videtur, quam ut ea quae semel a Deo data atque a homine erant recepta, magis magisque sint exculta.

A Numinis supremi iam pridem cultu aberraverat genus humanum. Ecce, consilium, Deo dignum, hominique idem saluberrimum, secum reconciliandi genus illud disiunctum, incipit prodire in lucem, descendere in animos eosque flectere ad meliora, *modo*, in caeteris Dei operibus conspicuo rebusque humanis, eique conveniente i. e. *lente festinando*. Unum seligit Deus hominem, transit ad unam familiam, pergitque ad populum unum ut sic tandem aliquando, amore suo paterno, complecteretur totum terrarum orbem. Iam ille amor non potuit non splendore sibi proprio, prima sua apparitione, elucere quam maxime et flectere animos eius gratiae capaces, cupidosque. Ille, primus inter pares, Abrahamus, ingenii acumine forsan minus, at vero aliis praestantis animi dotibus eo magis instructus; fiduciae, obedientiae, magnanimitatis documentum idque ita eximium praebuit, ut nos, obliti quibus vixerit temporibus, seriori aevo eoque christiano vitam eum degisse credamus, eumque ipsum iam adspexisse novum qui procul tunc aberat diem.

Haec omnia, quae in hoc viro praeclaro observamus, iis quae *τοῖς υἱοῖς τοῦ Θεοῦ* in N. F. adscribuntur, ab iisque ibi desiderantur, parum dissimilia sunt habenda. Parum dissimilia, inquam, i. e. non prorsus eadem. Adeoque quum sit unum, *varium* etiam hic est N. T. et V.

Novum enim illud non sinit nos esse et manere *νηπίους* sed *υἱοὶ* ut

simus voluit filius ipse Dei non auctoritate sed proprio motu ducere atque interno animi sensu sibi iunctos nos facere studet, sic ut ipse est cum Deo patre unus. Taceam de miraculis, quae plurimis impedimenta potius sint, quam quae ad fidem permoveant adminicula. Ipse, qui patraverat, ea vocat: τὰ ἔργα, tribuitque Deo. Miraculorum minus iusta forsitan est denominatio. Mirandum nimirum multo magis videretur si ille eminens prae ceteris omnibus, inter quos, qui ipsi, dotibus suis, multum praestare se putent prae multis; si ille, inquam, qui humanae cum divina, modo perfecto, i. e. arctissimo in varietate consensu iunctae sibi conscius fuit naturae. Iure mirandum dico si nil unquam dixisset, fecissetque quod non aeque bene a minus praestantibus dici, efficique posset. Nostrumne est terminos definire, quos hominis natura, ad culmen perfectionis sublata, attingere queat tandem? Omissis miraculis, iisque omnibus quibus discipulorum inscitia censeri possit magistri laudem nimis tollere voluisse in altum. *Inscitia* illa exhibet testimonium minime despiciendum, ipsum Iesum fuisse heroëm moralem, cui essent animi dotes et sapientia tam sublimes, eoque ipso tam alte supra amicorum captum sitae, ut ne dubium quidem manere possit, num illi, humanitatis studiis non exculti, suis ipsi viribus, divinam istam imaginem depingere potuerint, nisi ante oculos eam haberent. Non idealem, ut vocant, de qua sola mens capiat notionem, verum in re positam praebet nobis filius ille unicus adspiciendam imaginem realem eamque tam sublimem ut ante susceptas easque meliores opiniones de bono, vero et pulcro, puriores etiam et sublimiores fieri videamus et inde ab historia capere lumen, robur et firmamentum quantivis pretii aestimandum.

Abrahamum amicum Dei vocatum fuisse concedimus, verum non ad summum illud culmen evectus fuit ipse nec alios evehere potuit. Praestantius itaque novum contendimus esse, comparatum cum altero illo veteri.

Progrediamur ad alteram periodum Mosaïcam.

Primo obtutu ne umbra quidem remansisse videtur pristinae illius anterioris periodi lucis, neque haecce nova periodus aliquid continere quo aliquatenus conveniat cum N. F. *Novum* scilicet ex intimo pectore ut hauriamus pietatem, qua Deum amore et reverentia prosequamur, postulat.

Inde, veluti e fonte communi deducit et nos deducere docet omne officium, vim omnem moralem. Hinc adeo centies fere in N. F. scriptis *legis* et *gratiae* notiones, sicut *litterae* et *spiritus*, eius quod *vivum facit* et *morti tradit*, verbo: *N.* itaque et *V.* prorsus sibi invicem opponuntur. Revera, quod maius, quod perpetuum magis discrimen excogitari potest quam illud quod V. intercedit et N? *Illud* enim fulmina mittit de caelo, vi et armis coërcere quodcunque sit oppositum, a se alienum, mortis poena caput auferre, quaerit ubique. *Hoc* suavi modo, voce clementi hominem vocat, invitatque ut denuo amissae salutis magis etiam quam antea capax atque particeps fiat. Intima vi leniter flectere tentat animos, eosque ad meliorem frugem ducere studet.

Attamen legem continere iam elementa rerum meliorum futurarum atque adeo *σκιὰν τοῦ σώματος*, ipsius est N. F. testimonium, dignum quod a nobis comprobetur.

Utriusque Foederis argumento bene considerato, nobis obvia venit cuiusdam consensionis laeta imago, non prorsus ei imparis convenientiae, quae observatur umbram inter et quod illam peperit obiectum. Corporis circumferentia in pariete depingi solet umbra. Nunc obscurius, iam confusius hoc fieri et non semel informe quidquam apparere videmus, ita ut vix ac ne vix quidem corpus ex illius umbra agnosci queat. At vero plerumque, aliquatenus saltem, notionem de re, eius umbra dare posse, non dubitatur. Sic fabula narrat de inventa arte picturae.

Remotis enim legis praeceptis, rituumque observationibus, quibus illa institutio Mosaïca fuerat circumdata, residua manebunt principia meliora eaque non valde discordia iis, quorum summum continetur Foedere N. Ex uno eodemque fonte amoris scilicet erga Deum nostraeque naturae socios, deduci omnia posse videntur. Profecto, elementa quibus, basis instar, vitae agendi modus, mentis cogitandi ratio, niti oportet, docente V. F. eadem et nos edocet Novum. Merito dici potest N. illud F. perfecisse legem, eiusque fines magis magisque protulisse et adhuc proferre.

Pervenimus ad tertiam nostri capitis partem et, loco omnium, nominare sufficiat unum Iesaiam.

Sicut quaecunque fere regio sibi quid proprium habet et varia fructuum genera producere, variis quisque populus artibus excellere et ab aliis se distinguere solet, ita terra, ubi populus Israëliticus fixas sibi posuerat sedes, fertilis fuit non agri tantum proventu sed incolarum quoque piis animi dotibus, sensibusque religiosis. Videmus ibi fluminis instar illa religio percurrere, non quidem per ripas semper aequales nec supra fundum aeque purum ubique attamen perpetuo fluxu. Obvium ire tibi putas et videris audire sancti cuiusdam spiritus flatum quovis te vertas.

Hic illic adspicis caput tollentes viros prae ceteris nobiles, quorum ope et genio religiosus animi sensus novam acquirit vim, quosque, ratione temporis quo vivebant, respectu virium, indolisque cuique peculiaribus, ad meliorem, Deo magis gratam conditionem populum permovere studentes. Inter eos eminuit IESAIAS. Quaenam fuerint eius fata, satis incertum est, certius longe eum fuisse diligentissime institutum atque bonarum litterarum studio excultum, sublimi stilo prae omnibus excellentem. Auctorum veterum Iudaïcorum nullus tam Deo dignas, tam sublimes cumque N. F. doctrina convenientes, de rebus divinis, fovit sententias. Quemadmodum fortasse MOSIS nomine post eum usi sunt ut leges suas commendarent; DAVIDIS, ut libentius acciperent carmina, mirum ni primarius ille inter Prophetas nomen suum dare debuerit ut aliorum vaticinia suis annecterentur eoque facilius propagarentur.

Iam, perspectis huius vatis vaticiniis, nobis non secus fere est ac si, oblita transitaque illa periodo Mosaïca, anterioris temporis filum, per illam MOSIS aetatem abruptum et amissum, denuo manu capiamus. Dispersa hic illic per V. F. obscuriora promissa de futuro aureo aevo, magis praecise clariusque prodire facit in lucem atque illa refert ad personam quandam olim orituram. Ecce praeteriti aevi documentum praeclarum, testans: omni aevo oriri posse et revera ortos fuisse, qui, veluti lumina in tenebris, prae ceteris, quibus erant circumdati, eminerent liberaliori ingenio, animique sensu sublimiori. Omnia haec clara clamant voce: ab humanis nunquam aliena fuisse omnino divina sed inter se iuncta et mixta esse posse atque debere!

Quamvis enim vates illi revocarent populum ad accuratam legis observationem, simul illum adhortabantur ne nimis in ritibus observandis ex-

ternis quaererent animi tranquillitatem et salutem. Ipsi saltem supra externa evecti stabant atque fovebant de Dei cultu et cognitione, opiniones, quibus consideratis, et nos de nostri aevi hominibus ut quondam de suo populo MOSES, lubentes foveremus: *Utinam omnes essent vates!*

Omnes fere V. F. vates, quam maxime ceteroquin diversi, unum aliquid inter se habuere commune; omnes nimirum in eo consentiunt ut de futuro tempore demum aureum illud aevum sperent; hac in re magnopere dissentientes ab iis inter ethnicos poëtis, qui suo longe antiquiore tempore fuisse et dudum iam praeteriisse canunt feliciorem eam aetatem.

In multis adeo V. se assimilare videtur Novo et tamen ab eo discrepare censemus.

Futura eos praevidisse vidimus, de iisque praedicasse et nobis quasi digito monstrasse diem illum beatum. Iam vero, N. audientibus, nonne adesse praesentem dicit horam istam? Spes *ibi* nos suis transfert in futura tempora alis. *Hic* vero fides tranquillam suam collocat sedem et consequi permittit statim quod alterum de postremis demum temporibus exspectare nos iubet.

Ad haec; felicitas illa olim aliquando oritura, depingitur nobis a Prophetis, vividis quidem coloribus, sed sumtis a rebus terrestribus. Non deest quidem omnino praedictio eius salutis cui iuncta esse debet animi mutatio, illius salutis recuperandae tanquam conditio. Praevalet tamen descriptio cuiusdam felicitatis, homini, sensibus addicto, gratae et cum certa quadam terrarum superficiei renovatione iunctae, ac si ab ea renovatione esset exspectanda hominum prospera conditio. Eo certe sensu accipi *posse* plura Prophetarum vaticinia et ita revera accepta fuisse atque intellecta a magna populi parte, tristibus affirmat posteriorum temporum documentis historia. Novum F. quum ex intimo animi sensu tantum fontes fluere declaret verae salutis humanae; hinc etiam quanquam in pluribus unum, varium tamen dici meretur cum V. comparatum.

II.

DE EO QUOD PORTABATUR.

Transeamus iam ad illud quod portatur. Nil aliud quam Deus ipse fuit unquam eiusque cultus atque cognitio. Eum cultum nimirum et quae

ad Dei cognitionem pertinerent, propagare, augere, cuiuscunque periodi, utriusque F. erat officium et munus.

Inde non aliter fieri potest, quam ut opiniones nonnullas omnibus communes inveniamus ubique. Huc pertinet opinio de Deo omnium rerum auctore, cuique ab omnibus debetur laus. Et vero, ea quae nos adscribere solemus causis, sic dictis, intermediis, tribuit s. codex immediate Deo, oblitus quasi naturae legum, iisque praetermissis. Ubique, in rebus etiam inanimatis, videt Deum omnia agentem, curantem. Omnia refert ad supremum Moderatorem. Quae agendi ratio, si minus fortasse ingenii acumen, eo magis sane puerilem, piumque sensum indicat.

N. et V. hac in re unum esse patet quod et illud non solum res visibiles, verum etiam mentis cogitata, consilia, animi motus interiores referre videtis ad Deum, qui tandem erit in omnibus omnia.

Eodem etiam modo loquitur utrumque F. de Deo uno.

Unum modo esse Deum primaevi fuisse videtur sententia, postea relicta. Iam, ut obstaret Polytheismo, selegit Deus (uti supra vidimus) personam, familiam, populum, quorum cura et opere, cultum suum, apud illos iam introductum, propagare etiam ad *eos* studuit, qui adhuc cognitione illa destituti erant. Iam hocce omnium fuit dogma primarium, cui superstructa fuit Resp. divina cuique substratum erat hoc fundamentum.

Comminabantur poenas gravissimas, iis infligendas, qui ad Deos peregrinos colendos se converterent.

Etiamsi N. non aliter docet et in eo unum cum V. dicendum et itidem unicum Deum revereri iubet, tamen varium quoque dici possit cum non ita *numerorum* unitatem observatam habere voluit, verum multo magis ut cogitemus de Deo, sui semper simili, qui iisdem beneficiis felices reddere vult omnes, eodem erga omnes omnino quovis tempore sensu paterno. Itaque cum sit sublimius, eo ipso varium nominare licet.

Ad ea, quae cuique periodo peculiaria annumeranda sunt, pertinet opinio vel potius sensus animi *de Deo suo*, inprimis aevo patriarchali. Valde degenerasse sequenti tempore hanc opinionem videmus inter Israëlitas, qui sibi interdum habuerunt persuasum *sua* solummodo commoda curare Iehovam,

ceteris neglectis gentibus. Puerilibus animis, quales Patriarchis adscribere non dubitamus, potuit esse solatio illa de Deo, tanquam Deo suo, patrumque suorum, opinio. Familiaritatis quid inerat isti sentiendi rationi, qua firmius niti poterat fiducia.

N. F. patefacit eundem Deum, cuius provida cura, dum complectitur omnes omnino, cuique nostrum tamen adesse videtur et quidem ita, ut quasi nil aliud sibi sit agendum, quam curam omnem intendere suam, ne quisquam quid detrimenti capiat. Iam vero fiduciae illi intimae nil nocet persuasio: illum esse omnium patrem.

Periodi Mosaïcae nota diacritica in eo conspici videtur quod *sanctitatis*, severitatisque notiones de Deo prae aliis dominium quoddam exercent. Hae quidem notionibus misericordiae et benevolentiae sunt mixtae; sed tamen, etsi ita mitigatae, ad eandem ducunt persuasionem de Deo domino, quem timebant veluti servi durum herum. Sanctus, ter sanctus est Deus vox fuit clamantis ad populum. Lucebat veluti ignis illa Domini sanctitas, usque revocabatur illud in memoriam ut a malo deterrens, ad bonum excitans, hoc Deo proprium ante oculos haberent ubique.

Eandem tribuit N. Enti supremo proprietatem estque adeo unum. Attamen argumenti summam N. F. in amore positam esse, patet, qui vero amor sanctus est, ne perversa facilitate, veluti inter homines fieri solet, deperdat quos servare intendit. Itaque minime proponitur Deus ac si *nunc* sanctus, *nunc* benignus sit habendus; sed ut unus idemque qui nunquam denegat amorem, nunquam amittit sanctitatem, sancti amoris semper plenus.

Restat ut breviter aliquid moneamus de eo quod periodo propheticae peculiare et proprium est.

Prophetae maiori quadam cura cogitasse et locuti fuisse videntur de Deo *aeterno*; ad quam contemplationem Numinis supremi eos perducebat temporis sui ratio, populique conditio, nec non munus quo fungi debebant. Illis nempe, quibus Prophetae vixerunt, temporibus, populi sors fuit ac vitae conditio infelix plerumque. Quid iam? Unde solatium? A praeteritis? Nil nisi memoria tristis. Ex iis quae adessent? Nil fere nisi quod deprimeret graviter mentem. Nil iis supererat amplius praeter

futurum. Iam vero si inde solamen afferri posset, fidem firmam habere debuerunt Deum futuris etiam temporibus praeesse. Prophetarum erat futuros prospicere casus, praedicere simul de Eo qui futuros regit casus, Deo aeterno.

Hac in re non multum distare videtur V. a N. F. quod etiam maximam impendit operam ut a futuro consequamur salutem [1]).

III.

DE MODO ET MEDIO QUO PORTABATUR.

Ferculum autem quo portatur Dei cognitio, Eiusque cultus, pari modo, varium simul et unum dici potest, estque pro magna parte methodus historica utriusque Foederis.

Non huius est loci definire quaenam sint de rebus in factis positis sumtae narrationes, quaenam minus. Critices est secernere vera a fictis; diiudicare num sit biblicum inter et historicum sermonem discrimen bene tenendum. Dummodo caveatur arte critica ne procedat a praeoccupata opinione, de Deo mundoque accepta, neque sibi placeat verbis alio quam usu valuerint sensu neque tandem separatistarum more, dubitantibus compellet: Haud intelligitis, vobis enim non spiritus est!

Quidquid huius sit; sive historiam e traditione ortam, dein exornatam et scriptis depositam, vel in rebus gestis positam et bene servatam spectemus; magna semper eius methodi historicae fuit vis et manebit ad flectendos animos, auscultandos aures. Speculi instar repercutit quasi sequenti aetati antecedentis imaginem.

Etenim, res ab homine gestas et varios casus variaque fata quae perpatitur, exponit; adducere methodus illa nos studet ad supremum Numen de caelo res terrestres gubernans, iam frenum inhibendo, iam liberum laxumque illud remittendo, prouti hoc vel illo magis minusve indigeat homo. Sinit eos libere perambulare vias suas, vigilatque simul et curat ne irritum unquam fieret suum sibi propositum.

---

[1]) Attamen: non in conditione externa nec tempore demum futuro sed in statu animi his in terris iam adesse debere ac posse vitam aeternam atque huius inchoatae vitae consummationem tandem exspectandam esse ab altero aevo docet N. F.

Iam vero nonne itidem praecipua pars N. F. est forma historica? Nonne adhibitam istam methodum videmus a Servatore in parabolis? Etiam nunc magnam vim et efficaciam illa loquendi ratio tenet in hominum animos.

Est igitur consensus hac in re Novi cum V. F.

Quod attinet ad Dei cultum periodo Mosaicae inprimis proprio; primo nutu nil inter se commune habuisse videnter N. et V. F.

Illud enim absolvit ab omni lege, omnique ritu. Non hic vides templum, altare nec sacerdotem ne quidem sacrificium. Animi sensu Deum esse colendum, erga Deum gratum esse debere ex intimo pectore, hominem docet. Habent tamen quo conveniunt.

Generatim enim statuendum est V. F. non adeo per ipsam legem, eiusque verba, sed multo magis symbolis, rebus oculis sensibusque obiectis, populum Dei cultum edocere voluisse.

In his igitur quodammodo convenit cum N. quod scilicet etiam ante oculos ponit et pingit illud quo cuiusque notione ac sensu imbuere tentat animos; adspectu igitur atque observatione magis quam verbo et dogmate, ad Deum vult ducere hominem. Attendamus modo ad illius V. F. cultus praecipuam partem; *sacrificium* nempe. Etiamsi superficies rei nullam similitudinem exhibeat nobis, nihilominus, penitus magis indagantes, invenimus et hic convenientiam. Homo nimirum peccato a Deo remotus, infelicem et miserum se non sentire non potuit. Procul a Deo, procul a salute. Iam, quomodo animus denuo propior Deo fieri *et* deberet *et* posset, sub V. F. *sacrificio* designabatur. Victimae enim sanguis continere dicebatur animum. Animus sacrificantis, cuius loco substituta erat victima (id, quod manuum impositione significabatur) peccato remotus a Deo, denuo Ei reconciliabatur atque propior fiebat, quod sanguinis adspersione ad certam sacram partem Numinis supremi tanquam sedem indicabatur.

Iam, quod eo modo adumbrabat sacrificium, revera factum est a Christo, qui se ipse dedit, devovitque Deo, atque nos docuit in ipsa devotione animi verum Dei cultum esse positum, veramque reconciliationem quaerendam.

Tandem, etiamsi, uti vidimus, signis, sacrificiis, ritibus externis, magna V. F. pars absorbeatur, haud tamen ab linguae usu abstinuit. Vox et verbum ubique vehiculum censendum est quo communicabantur mentis cogitata, animique sensus, explicabantur historiae facta. Prae ceteris vero Prophetico aevo proprium dicendum. *Verba facere*, *loqui* fuit *et* sub V. Prophetis, *et* sub N. F. Apostolis mandatum solemniter et saepius repetitum.

Praeterea in ipso dicendi genere magna est convenientia. Notum cuique quidem V. hebraïce, N. Foedus graece esse conscriptum. Attamen in ista varietate esse consensum, quis neget? In loquendi formulis, dictionibus, sermonis idiomatibus N. cum V. valde conveniunt. Hebraïce cogitasse, hebraïca loquendi ratione usos esse scriptores, luculenter patet.

Ut taceam de poëtarum scriptis; prosa oratio omnino simplex est dicenda. Habet in ipsa simplicitate, ab omni artis studio maxime remota, laudem eamque profecto minime exiguam. Non alicuius artis splendida progenies est illa simplicitas, sed naturae modesta filia. Quotiescunque enim in rebus paullo uberius enarrandis versantur scriptores, eas ita enarrant ut non legere eas descriptas, sed iis ipsi interesse videamur.

De utroque F. idem hoc valet. Nominare sufficiat IOSEPHI historiam et parabolam de filio perdito.

Sic etiam utrique proprium est sapientiae sedem quaerere non, veluti nos solemus, in capite sed multo magis in corde. Sic Ps. XC: 12 legimus: Doce me meos numerare dies ut cor sapiens consequar. Nil aliter N. Ibi est de discipulis: »Tardi et bruti cordis" LUC. XXIV: 25. Conferatur Epist. Ephesina I: 18, ubi **διανοίας** lectio interpolata est et restituenda **καρδίας**, ita ut legatur: **πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας**.

Speciatim quod V. F. spectat. Pauper et locuples simul est eius bene loquendi thesaurus. Sic, *cogitare* Hebraeis erat: *secum loqui*. Rem quamcunque fere denotant secundum agendi rationem ei propriam. Ita *exire*, *inire* iis fuit quod nos diceremus: *res suas agere*. Diligenter quid efficere, iis est: *mane surgere*. Iter suscipere: *annectere sandalium*. Omnia vivunt et agunt; verba, verbalia fere omnia in hac infantium lingua eaque apta

qua virtus ante oculos pingatur animisque imprimatur. Sed hactenus; de novo enim accuratius disputare necesse esset si huius linguae propria exponere vellem.

Ecce, pro viribus quaedam de V. et N. F. uno et vario, quae convenire mihi videbantur et meae conditioni privatae *et* publicae, nec abhorrere a loco (Athenaei auditorio), nec a tempore (die eius natali). Athenaeum illustre, nonne etiam cum pluribus eius generis institutis, originem duxit a liberaliori veritatis atque ergo etiam S. Scripturae indagatione cuius laus debetur in primis reformationi? Nonne diei natali congruum, firmare velle, quamquam lapide impolito, aedificium? Munus ab huius urbis senatu mihi mandatum, cum et me commendassent huius Athenaei Curatores, grato animo suscepi.

Stipendium quidem non adeo me permovere potuit, estque illud, titulo mihi concesso conveniens, i. e. extraordinarium (infra-ordinarium non dici solet). At cur aegre feram? Si quid habet, quo sese mihi iucundidatis nomine commendet illud, quod hodie auspicor munus, in primis hoc est quod nactus sum officium et occasionem de novo operam dandi studiis, a iuventute inde prae aliis amatis. Spero illud munus et me non omnino frustra sed in iuvenum commodum suscepisse, dum vobis Curatores, Magistratusque qui me ad illud commendavistis, illudque mihi obtulistis, pro illa vestra fiducia sinceras gratias ago et debitas.

Professores Viri Clarissimi! quos collegas salutare iure muneris mihi licet. Huius honoris cupidum me fuisse, hoc nunc laetari me profiteor, eoque magis, quod inter vos adspicio, quorum benevolentiam et fidem dudum iam expertus sum. Benigne me accipite qui, cum eruditione atque prudentia cuivis vestrum facile cedam, a nemine tamen animi voluntate aut quaevis honesta sive amicitiae, sive humanitatis officia praestandi studio, vinci me patiar. Nil magis exopto quam ut non necessitudine tantum sed mutua quoque benevolentia iuncti esse videamur! Ceteroquin, supplex Deum precor ut vos omnes et in fungendo munere vestro et in rebus domesticis tueatur et benignus vobis adsit!

Huius Athenaei alumni! Iuvenes ornatissimi, quorum ergo exstitit, stat, stetque diu haec nostra schola illustris! Deus faveat vobis omnibus!

Teneatis cursum constanter per ardua ad astra! Dolendum est huius diei gaudio tristia se miscuisse, natalis diei laetam memoriam turbatam esse funeris recordatione. Morte enim abiit, qui carus erat fidelis vester commilito. Non vigiliae ad aegrotantis et morientis lectum vobis, cum longe in terra peregrina cubaret, fuerunt concessae. Genere nobilis, nobilior etiam erat indolis humanitate. Flebilis mors illa vobis, flebilior etiam parentibus, quorum spes erat et gaudium [1]). Sic ergo discedunt qui nobiscum fuere studio, aetate, amicitia coniuncti. Ex quo tempore conditum est hoc nostrum illustre Athenaeum, quot iam transierunt ex hac vita in alteram? Superstes mansit haec alma nutrix adhuc et multas iam perduravit hominum aetates. In posterum maneat, floreat, crescat et dies hic natalis iterum, iterumque redeat!

Et vobis [2]), qui, etiamsi rude donati, munere defuncti, viribus tamen nondum destituti, exercitiis studiisque huius Athenaei alumnorum prodesse adhuc cupitis, quibus dignitas et docendi facultas honorifice relicta, vacatio vero officiorum ob aetatem et merita liberaliter concessa est. Dulce sit otium cum sit bene meritum, honorisque plenum!

Ad te vero praesertim orationem converto, senex venerabilis, in cuius locum hodie succedo, non ut tuas laudes hic praedicem, quae praeconio meo haud indigent et quarum commemoratio modestiam tuam offenderet; sed ut publice testificer quanti te faciam, semperque fecerim, ut ab hoc loco etiam me tibi commendem. Tu consilio, prudentia, doctrina tua me adiuvare perge! Tu amicitia me complecti ne desine! Faciat Deus, ut, quum in portum quasi perveneris, leni et placida senectute fruaris et in extremo quidem tempore aetatis bene actae vitae recordatio tibi sit iucundissima!

Cum Vos tandem alloquar, V. D. interpretes, eiusdem quo fungimur muneris, recordatione me arcte vobiscum sentio iunctum. Vobiscum, vice quisque sua, auditorio suo, et mihi, favente Numine supremo, liceat per multos, post hunc diem, dies, Deum Patrem eiusque in

---

[1]) Ernest von Knobelsdorff, Iur. Stud., anno aetatis XIX obiit 23 die Ianuarii 1857 Berolini.

[2]) Cll. I. Verburg et P. Bosscha.

Christo humani generis beandi consilium annunciare, alta voce et intimo pectore!

Huius civitatis Magistratus, Athenaei Curatores, Professores, Alumni, Auditores cuiuscunque generis et aetatis, literarum, artiumque Doctores, Magistri, fautores qui huc convenire non denegastis atque eo ipso nobiscum festum natale illustris Athenaei celebravistis, vobis Deus huncce diem atque omnes sequentes, faustos, felicesque reddat!

DIXI.

ORDO LECTIONUM

HABENDARUM

IN ILLUSTRI DAVENTRIAE ATHENAEO,

A. D. XV SEPT. A. CIƆIƆCCCLVII USQUE AD FERIAS AESTIVAS A. CIƆIƆCCCLVIII.

RECTORE MAGN. V. S. M. VAN DER WILLIGEN.

V. S. M. VAN DER WILLIGEN, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct. Matheseos et Physices Professor*, h. t. *Rector Magnificus*, Elementa Geometriae docebit diebus Martis, Mercurii et Veneris, hora matutina . . . . VIII.

Arithmeticam universalem, diebus Mercurii, hora . . . . . . IX.

Iovis, hora . . . . VIII.

Veneris, hora . . . . IX.

Physicam experimentalem, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, hora post meridiem. . . . . I.

Calculum differentialem, diebus Martis et Iovis, hora . . . . IX.

Mechanicam, quam applicatam vocant, die Veneris, hora . . X.

I. VERBURG, *Theol. Doct. Litteraturae Orientalis, Theologiae et Doctrinae Moralis Professor honorarius*, si qui sint Athenaei cives, qui ad studia sua dirigenda, ipsius opem in iis, quas professus est, literis, adhuc desiderent, illorum desiderio satisfacere, quantum poterit, haud recusabit.

P. BOSSCHA, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. et Iur. Utriusq. Doct. Professor honorarius*, Historiam recentiorem explicabit, aut aliquam veterum literarum partem tractabit horis cum auditoribus conveniendis.

Praeterea lectiones publicas habebit de aliquo historiae capite.

I. Duymaer van Twist, *Iur. Rom. et Hodierni Doct.*, *Iur. Professor*, Institutiones Iustinianeas explicabit diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . X.

Historiam Iuris Romani tradet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . XI.

Encyclopaediam Iuris docebit diebus Lunae et Iovis, hora . . IX.

Ius Naturae exponet diebus Martis, hora . . . . IX.

et Veneris, hora . . . . X.

Oeconomiae politicae principia tradet diebus Lunae et Mercurii, hora . . . . XII.

Selecta iuris mercatorii capita exponet hora auditoribus sibique commoda.

M. I. Cop, *Math. Mag. Phil. Nat. Doct.*, *Chemiae Professor*, Chemiam corporum anorganicorum docebit diebus Lunae, Martis et Iovis, hora . . . . IX.

Chemiam corporum organicorum tradet diebus Lunae, Martis et Iovis, hora . . . . X.

De arte pharmaceutica disseret die Mercurii, hora . . . . . IX.

Technologiam chemicam tractabit, diebus et horis auditoribus commodis.

Chemiam physiologicam aut Chemiae forensis capita selecta tradere paratus est.

Chemiam analyticam docens quotidie exercitia moderabitur in laboratorio, ubi experientibus praesto erit G. I. Iacobson, A. B. fil.

Provectiorum colloquiis pharmaceuticis praeerit hora dein constituenda.

I. van Vloten, *Theol. Doct.*, *Litt. Belg. et Hist. Patriae Professor*, Historiam patriae et litterarum Neerlandicarum inde ab anno 1672 ad pacem Ultraiectinam tradet diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . VIII.

Grammaticam Neerlandicam et praecepta stili bene Neerlandici docebit diebus Martis, Mercurii et Iovis, hora . . . . . . I.

Exercitia oratoria moderabitur die Iovis, hora . . . . XII.

et Veneris, hora . . . . I.

Grammaticam Gothicam et Grammaticam litterasque Anglo-saxonicas provectioribus tradet horis cum auditoribus, si adsunt, conveniendis.

Logicam docebit die Lunae, hora . . . . VIII.

et die Veneris, hora . . . . X.

Seculi XVI historiam continuabit decimo quinto quoque die Saturni, hora vespertina . . . . VII.

L. Mulder, *Math. Mag.*, *Phil. Nat. Doct.*, *Botanices*, *Geologiae et Oeconomiae ruralis Professor*, Botanicem generalem:

a. Morphologiam plantarum docebit diebus Martis et Mercurii, hora . . . . XII.

b. Anatomen et physiologiam plantarum diebus Martis et Mercurii, hora . . . . XI.

Botanicem specialem (phytographiam plantarum et botanicem systematicam) exponet die Iovis, horis . . . . XI et XII.

Favente coeli temperie, cum discipulis excursiones botanicas moderabitur.

Pharmacognosin tradet diebus et horis auditoribus commodis.

Geologiae capita selecta tradere paratus est die et hora auditoribus, si adsunt, commodis.

Oeconomiam ruralem docebit diebus Martis, Mercurii, Iovis, Veneris et Saturni, hora . . . . X.

Artem mercium dignoscendarum (warenkennis) exponet diebus Veneris et Saturni, hora . . . . XII.

E. I. Kiehl, *Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct.*, *Litterarum Antiquarum Professor*, Xenophontis apologiam Socratis, porro selecta e Xenophonte, Lysia, Theophrasto, Herodoto et Homero interpretabitur diebus Lunae, Martis, Mercurii et Iovis, hora . XI.

Ciceronis in Verrem actionem V et selecta ex Horatio diebus Lunae, Mercurii, Martis et Iovis, hora . . . . X.

Antiquitates Romanas tradet diebus Lunae, hora . . . . . . I.

Martis et Iovis, hora . . . . IX.

et Veneris, hora . . . . X.

Historiae antiquae capita selecta, Persicum, Peloponnesiacum, Punica bella, historiam Romanam a L. Sullae dictatura ad praelium Actiacum diebus Lunae, Martis, Mercurii et Veneris, hora . . . . XII.

Colloquia Latina moderabitur, octavo quoque die, hora auditoribus commoda.

Futuris philologis prospiciet quantum fieri poterit.

I. I. METZLAR, *Litt. Hebr. et Antiquitatis Prof. extraord.*, Elementa linguae Hebraeae docebit diebus Mercurii et Iovis, hora media . . . . III.

Librum *Iosua* explicare perget diebus Iovis et Saturni, hora VIII.

De antiquitate Hebraea lectiones habebit diebus Mercurii, Veneris et Saturni, hora . . . . IX.

Locos quosdam selectos V. F. tractabit die Veneris, hora . . X et XI.

S. SUSAN, *Litterarum Hodiernarum Lector*, Athenaei civium, qui Litteras Germanicas, Anglicas, Italicas et Gallicas sibi tradi cupient, desiderio lubens satisfaciet. Idem cum auditoribus de poemate Italico, *La Gerusalemme liberata di Torquato Tasso* inscripto, disseret.

Disciplinae mathematicae et physicae, litterae Belgicae et historia patriae, ceterae doctrinae, quae alumnis Athenaei linguae Latinae non peritis utiles esse possunt, sermone tradentur vernaculo.

Bibliotheca Athenaei unicuique patebit die Mercurii, horis . . . . I—IV.
et Saturni, horis . . . . XI—II.
feriarum autem tempore die Mercurii, horis . . . . II—IV.

Laboratorium chemicum, herbarium, apotheca mercium et museum physicum inspici possunt quotidie, exceptis horis quibus habentur lectiones.

